

Zevende rapportage racisme, antisemitisme en extreemrechts geweld in Nederland

INCIDENTEN, AANGIFTES, VERDACHTEN EN AFHANDELING IN 2017

Bas Tierolf

Lisanne Drost

Maaïke van Kapel

Met medewerking van Willem Wagenaar
(Anne Frank Stichting)

anne frank stichting

*Verwey-
Jonker*
Instituut

Zevende rapportage racisme, antisemitisme en extreemrechts geweld in Nederland

INCIDENTEN, AANGIFTES, VERDACHTEN EN AFHANDELING IN 2017

December 2018

Bas Tierolf

Lisanne Drost

Maaïke van Kapel

Met medewerking van Willem Wagenaar (Anne Frank Stichting)

inhoud

1	Inleiding	3		
1.1	Opbouw van het rapport	4		
2	Verantwoording onderzoek	5		
2.1	De thema's van deze rapportage	5		
2.2	Dataverzameling	7		
3	Totaalbeeld incidenten	10		
3.1	Incidenten naar thema	10		
3.2	Type incidenten	11		
3.3	Regionale spreiding incidenten	13		
3.4	De justitiële keten	14		
4	Antisemitisme	17		
4.1	Incidenten met een antisemitisch karakter in 2017	17		
4.2	Beschrijving intentioneel antisemitische incidenten	17		
4.3	Antisemitisch schelden	20		
4.4	Bevindingen uit andere bronnen	20		
5	Racisme	22		
5.1	Incidenten met een racistisch karakter in 2017	22		
5.2	Beschrijving racistische incidenten	24		
5.3	Moslimdiscriminatie	29		
5.4	Discriminatie van Roma en Sinti	32		
5.5	Bevindingen uit andere bronnen	32		
6	Extreemrechtse formaties en extreemrechts geweld	33		
6.1	Kader: afbakening en definitie	33		
6.2	Extreemrechtse formaties	34		
6.3	Extreemrechtse publieke manifestaties	46		
6.4	Overheidsrespons	49		
7	De justitiële keten	52		
7.1	Processen-verbaal, OM-afdoeningen, dagvaardingen en gerechtelijke uitspraken in 2017	52		
7.2	Afzonderlijke onderdelen van het justitiële traject	55		
7.3	Conclusie	61		
8	Verdieping: 5 jaar trends in antisemitische, racistische en anti-moslimincidenten	63		
8.1	Antisemitisme	63		
8.2	Racisme	64		
8.3	Moslimdiscriminatie	65		
8.4	Conclusie	66		
9	Samenvatting en conclusie	68		
9.1	Antisemitisme	68		
9.2	Racisme	68		
9.3	Moslimdiscriminatie	69		
9.4	Extreemrechts	69		
9.5	De justitiële keten	70		
9.6	Vijf jaar trends	70		
9.7	Slotconclusie	71		
	Literatuur	72		
	Bijlage 1 Definities gebruikte terminologie	73		
	Bijlage 2 Toelichting koppeling politiebesteden en OM-besteden	75		

1 Inleiding

Dit is de zevende rapportage antisemitisme, racisme en extreemrechts geweld in Nederland.

De huidige rapportage doet verslag van deze feiten in het jaar 2017 en de ontwikkelingen ten opzichte van de jaren daarvoor. De rapportage is tot stand gekomen in opdracht van de Anne Frank Stichting. De Anne Frank Stichting beheert het Anne Frank Huis en brengt haar levensverhaal wereldwijd onder de aandacht ter bezinning op de gevaren van antisemitisme, racisme en discriminatie en het belang van vrijheid, gelijke rechten en democratie. De Stichting stelt zich onder meer ten doel voorlichting te geven en educatieve activiteiten te verzorgen over discriminatie en mensenrechten, ter bevordering van het goed functioneren van een open, pluriforme, democratische samenleving. Een belangrijk doel van deze rapportage is input leveren voor de educatieve activiteiten van de Anne Frank Stichting. Verder dient het als periodieke rapportage aan de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) en de Europese Unie (EU).

De gegevens zijn zoals elk jaar afkomstig van de Nationale Politie, uit het landelijke registratiesysteem van de politie, de BVH (Basisvoorziening Handhaving). Dit betekent dat de cijfers in deze rapportage zijn gebaseerd op aangiftes en meldingen bij de politie en op eigen waarnemingen van de politie. Voor de tweede keer kon ook dit jaar weer gebruik gemaakt worden van het overkoepelende systeem Betere Opsporing door Sturing op Zaken (BOSZ) voor het koppelen van de gegevens van het Openbaar Ministerie en de rechtsgang, aan de politie-incidenten. Voorheen werden deze gegevens door het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Openbaar Ministerie, gekoppeld op basis van de Proces Verbaalnummers. BOSZ echter, koppelt automatisch politie-incidenten aan OM-afdoeningen. Hierdoor is de huidige koppeling veel vollediger dan voorheen. De dataverzameling is grotendeels een continuering van de werkwijze voor de eerdere rapportages. Om verschillende redenen werden elk jaar kleine wijzigingen toegepast in de dataverzameling. Deze veranderingen en de gevolgen hiervan voor de interpretatie van de cijfers in de rapportage worden behandeld in hoofdstuk 2.

Verschillende andere organisaties, zoals de regionale Antidiscriminatievoorzieningen (ADV's), het Meldpunt Internet Discriminatie (MiND), het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI) en de antifascistische onderzoeksgroep Kafka, leggen ook gegevens vast over de thema's die in deze rapportage worden behandeld. We plaatsen het beeld van antisemitisme, racisme en extreemrechts geweld dat uit de politiedossiers naar voren komt waar mogelijk dan ook binnen het perspectief van al deze cijfers. Voor het hoofdstuk over extreemrechts in Nederland zijn nog aanvullende informatiebronnen gebruikt, met name primaire bronnen: publicaties, websites en andere digitale mediakanalen van extreemrechtse formaties en hun aanhang, gesprekken met (voormalige) rechtsextremisten en voorts door het bekijken van publieke activiteiten (demonstraties) van deze organisaties.

De verdieping gaat dit jaar over de trends in antisemitische, racistische en anti-moslimincidenten. Het gaat hierbij om incidenten waarbij bepaalde groepen op basis van hun geloof (Joods, Islam) of vanwege hun etnische achtergrond worden uitgesloten, achtergesteld, onheus bejegend, beledigd, bedreigd, of mishandeld. Vanwege het feit dat we al vele jaren gegevens over de betreffende thema's verzamelen, biedt dit de mogelijkheid om over langere tijd de verschillende trends, toenames en afnames, in deze gegevens nader te beschouwen. Vervolgens kan onderzocht worden of er sprake is van een mogelijk verband met bepaalde maatschappelijke gebeurtenissen, zoals terroristische aanslagen, maar ook breed uitgemeten maatschappelijke discussies.

Zo bekijken we over een periode van vijf jaar de kwantitatieve ontwikkeling van antisemitische, racistische en anti-moslimincidenten en onderzoeken we of de stijgingen en dalingen die we ten aanzien van deze thema's vinden, zich (mede) laten verklaren door maatschappelijke gebeurtenissen of media-thema's die in dezelfde periode speelden.

Met het verschijnen van deze zevende en laatste rapportage komt er een einde aan ruim twintig jaar monitorpublicaties die in de loop van de jaren onder verantwoording van de Anne Frank Stichting, de Universiteit Leiden, de Binnenlandse Veiligheidsdienst en

het Verwey-Jonker Instituut zijn verschenen. In die periode zijn zeventien rapportages verschenen waarin op verschillende manieren een beeld werd gegeven van racisme, antisemitisme en rechtsextremisme in de Nederlandse samenleving.

Vanaf 2010 ontwikkelde het Verwey-Jonker Instituut een nieuwe manier van dataverzameling, waarbij data onttrokken werden uit de politiesystemen. Deze methode leverde een goed inzicht in de prevalentie van racistische, antisemitische en extreemrechtse incidenten in de Nederlandse samenleving. Zo goed, dat deze nieuwe manier ook goed aansloot bij de door de politie gewenste vorm van het gebruik van data bij haar eigen monitoring. De afgelopen jaren heeft dat ertoe geleid dat de Nationale Politie in samenwerking met Art. 1 een vergelijkbare data-analyse toepast als in ons onderzoek en ook jaarlijks een vergelijkbare rapportage uitbrengt. Het is zeer verheugend dat de Nederlandse overheid op deze manier het belang van monitoren van racisme en antisemitisme onderkent en deze taak naar zichzelf heeft toegeroepen. Ook al komen de methodiek, analyse en besproken onderwerpen niet geheel overeen (zie daarvoor kader 1 op pagina 8), het moment is daar gekomen om deze belangrijke taak voortaan aan de Nationale Politie over te laten en met deze rapportage het Monitorproject in zijn huidige vorm te beëindigen. De Anne Frank Stichting en het Verwey-Jonker Instituut zullen gezamenlijk een nieuwe weg inslaan en in 2019 een monitor ontwikkelen waarin periodiek gekeken wordt hoe waarden als democratie, rechtsorde en mensenrechten gewaardeerd worden in de Nederlandse samenleving.

1.1 Opbouw van het rapport

Dit rapport kent een vaste opbouw, die in de jaren nauwelijks is veranderd. Het rapport telt negen hoofdstukken, waarbij in hoofdstuk 2 de verantwoording van de werkwijze wordt behandeld. Deze verantwoording bevat een beschrijving van de gehanteerde begrippen, van de methode van dataverzameling en van de keuzes die zijn gemaakt bij

de analyse en de presentatie van het cijfermatig beeld van antisemitisme, racisme en extreemrechts geweld in Nederland.

Na deze verantwoording volgen vijf inhoudelijke hoofdstukken, in hoofdstuk 3 wordt een totaalbeeld geschetst van racisme en antisemitisme in Nederland, waarna in de hoofdstukken 4 en 5 achtereenvolgens dieper wordt ingegaan op het antisemitisme en racisme in Nederland. In deze hoofdstukken worden ook respectievelijk het antisemitisch schelden en racistisch schelden besproken. In hoofdstuk 6 worden de extreemrechtse formaties en het extreemrechts geweld in Nederland in 2017 besproken. Hoofdstuk 7 bevat informatie over de afdoeningen van het Openbaar Ministerie en de gerechtelijke uitspraken bij de antisemitische en de racistische incidenten. De afdoeningen in 2017 worden vergeleken met de afdoeningen in 2016. In hoofdstuk 8 volgen de uitkomsten van het verdiepende onderzoek naar de trends in de afgelopen vijf jaar in antisemitische, racistische en anti-moslimincidenten. Het rapport wordt afgesloten met samenvattende conclusies en een discussie in hoofdstuk 9.

Deze rapportage bevat enkele kaarten met het aantal incidenten per 1000 inwoners. In deze kaarten hanteren wij de indeling in tien regionale eenheden van de Nationale Politie. De Nationale Politie kent tien regionale eenheden, onderverdeeld in 43 districten, 167 basisteam, en een Landelijke Eenheid.

Bij racistische en antisemitische incidenten en bij extreemrechts geweld worden aanstootgevende beledigingen en uitingen gebruikt. Om een inhoudelijk beeld van de incidenten te schetsen ontkomen we er niet aan deze op verschillende plekken in de tekst te citeren.

2 Verantwoording onderzoek

In dit hoofdstuk is te lezen op welke data deze rapportage is gebaseerd en hoe de dataverzameling heeft plaatsgevonden. In paragraaf 2.1 volgen de definities van antisemitisme, racisme, extreemrechtse formaties en extreemrechts geweld die we in deze rapportage hanteren. We geven ook een definitie van moslimdiscriminatie, dat wij in deze rapportage bespreken als een onderdeel van racisme. In paragraaf 2.2 behandelen we de dataverzameling.

2.1 De thema's van deze rapportage

Voor een beschrijving van de dataverzameling en de weergave van het cijfermatig beeld van antisemitisme, racisme en extreemrechts geweld zijn allereerst definities van deze begrippen nodig. Wat verstaan we onder antisemitisme? Wat onder racisme? En wat is extreemrechts geweld? De antwoorden op deze vragen en een verantwoording van de gemaakte keuzes bespreken wij hieronder.

2.1.1 Antisemitisme

Bij de definitie van antisemitisme in deze rapportage verhouden wij ons tot de definitie van antisemitisme die op 26 mei 2016 is aangenomen door de International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA). De Europese Unie heeft middels een resolutie haar lidstaten geadviseerd om deze definitie over te nemen en toe te passen¹. Deze definitie luidt: "Antisemitism is a certain perception of Jews, which may be expressed as hatred toward Jews. Rhetorical and physical manifestations of antisemitism are directed toward Jewish or non-Jewish individuals and/or their property, toward Jewish community institutions and religious facilities."

¹ Motie 2017/2692(RSP), 29-5-2017. Zie: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+B8-2017-0383+0+DOC+XML+V0//NL> (17.10.2017).

We beschrijven antisemitische uitingen gericht tegen Joden en Joodse doelwitten en antisemitische uitingen gericht tegen niet-Joden of niet-Joodse doelwitten echter wel apart van elkaar. Bij beledigingen of geweld jegens Joden (zowel qua ras als geloof) of objecten met een Joodse achtergrond, zoals een synagoge, een monument van de Jodenvervolgving, een Joodse begraafplaats of een Joodse school, én waarbij een beredeneerd vermoeden bestaat dat de dader kennis heeft van de Joodse achtergrond of dacht een Joodse achtergrond te kennen, spreken we in deze rapportage van intentioneel antisemitisme (zie ook Tierolf, Hermens, Drost & Mein, 2013). Hierbij sluiten we dus aan bij de definitie van antisemitisme van het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI) die luidt dat sprake is van antisemitisme bij 'het anders behandelen van Joden dan andere mensen, en vooral het vijandig opstellen jegens Joden op grond van vooroordelen' (CIDI, 2014). Voorbeelden van intentioneel antisemitische incidenten zijn het kladden van een hakenkruis op een synagoge en antisemitische beledigingen aan het adres van mensen van wie de dader denkt dat zij Joods zijn.

Naast intentioneel antisemitische incidenten komen uitingen van antisemitisme ook voor zonder directe betrokkenheid van mensen of objecten met een Joodse achtergrond (Tierolf et al., 2013; CIDI, 2014). Hieronder scharen wij ook antisemitische beledigingen die niet gericht zijn tegen Joden. Dit zijn kort gezegd beledigingen waarbij het woord Jood als scheldwoord wordt gebruikt tegen bijvoorbeeld een politieagent of in de context van voetbalwedstrijden. We noemen dit type incidenten antisemitisch schelden. De antisemitische scheldincidenten bespreken we in een aparte paragraaf in hoofdstuk 4. Andere incidenten, zoals het kladden van een hakenkruis op openbare plekken zonder (vermeend) Joodse achtergrond, benoemen we wel in deze rapportage maar werken we niet verder uit.

2.1.2 Racisme

In het Internationaal verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie (IVUR) staat in artikel 1 omschreven dat racisme iedere vorm is van onderscheid, uitsluiting, beperking of voorkeursbehandeling die gebaseerd is op ras, huidskleur, afkomst, en nationale of etnische afstamming, die tot doel of als gevolg heeft de erkenning, het genot of de uitoefening, op gelijke voet, van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden teniet te doen of in te perken. Kort gezegd zijn racistische incidenten die incidenten waarbij er sprake is van een crimineel feit en het motief van de dader berust (mede) op racistische gronden.

In deze rapportage komen verschillende typen racistische incidenten aan bod, waaronder racistisch geweld, ongelijke behandeling en racistisch schelden. Bij racistisch geweld is sprake van geweld, zoals bedreiging of mishandeling, op grond van een racistisch motief of als reactie op een racistische belediging (vgl. Bol & Wiersma, 1997). In hoofdstuk 5 volgt een verdere toelichting op deze definitie. Bij racistisch schelden worden mensen met een andere huidskleur of etnische achtergrond uitgescholden voor bijvoorbeeld '[scheldwoord] zwarte' of '[scheldwoord] buitenlander'.

2.1.3 Moslimdiscriminatie

Net als in de voorgaande rapportages bevat het hoofdstuk over racisme een aparte paragraaf over moslimdiscriminatie. Hoewel niet iedere vorm van moslimdiscriminatie een vorm van racisme is, omdat ook gediscrimineerd kan worden op religieuze gronden, vindt dit wel vaak plaats in combinatie met racistische motieven of uitingen. Moslimdiscriminatie is het beledigen, haat zaaien tegen, en het discrimineren van personen of groepen op grond van hun godsdienst, de islam. Ook het (systematisch) ongelijk behandelen of buitensluiten van moslims, en geweld tegen moslims vanwege hun geloof, valt onder de noemer moslimdiscriminatie. Het gaat hierbij dus om discriminatie van personen vanwege hun godsdienst (moslims), en niet om beledigingen van de

godsdienst zelf (islam). Dit onderscheid is ook de basis voor al of niet strafbaarheid van groepsbelediging van moslims sinds het arrest van de Hoge Raad over de poster “stop het gezwel dat islam heet”². Het schelden tegen moslims wordt, net als bij racistisch en antisemitisch schelden, onderscheiden als aparte categorie van incidenten, waarbij gemeld moet worden dat het schelden tegen moslims met aan de islam gerelateerde scheldwoorden, relatief weinig voorkomt.

2.1.4 Extreemrechtse formaties en extreemrechts geweld

Extreemrechtse formaties zijn organisaties met een meer of minder uitgesproken ideologie die in belangrijke mate wordt gekenmerkt door varianten van oriëntatie op het ‘eigene’, varianten van afkeer van het ‘vreemde’, waarbij een onderscheid tussen het ‘eigene’ en het ‘vreemde’ primair gebaseerd is op etnische verschillen. Verder kenmerkt deze ideologie zich door een hang naar een meer autoritaire staatsvorm. In hoofdstuk 6 staan we uitgebreider stil bij de afbakening en definiëring van extreemrechtse formaties. Extreemrechts geweld is geweld met een dubbele motivatie. Het is gericht op specifieke doelen vanuit een racistische of politieke keuze (bijvoorbeeld gericht op een synagoge of een linkse politicus) en wordt uitgevoerd vanuit een achterliggende extreemrechtse overtuiging.

2.1.5 Overige terminologie

Dit rapport bevat termen die worden gebruikt in de politiedossiers en de gegevens van het Openbaar Ministerie. In bijlage 1 worden deze termen beschreven. De registraties van de ADV's en andere rapportages over antisemitisme, racisme en extreemrechts geweld hanteren soortgelijke termen.

² Hoge Raad 10-3-2009, ECLI:NL:HR:2009:BF0655.

2.2 Dataverzameling

De basis voor deze rapportage zijn gegevens uit het registratiesysteem van incidenten van de politie, de Basisvoorziening Handhaving (BVH). We bespreken daarom allereerst hoe de gegevens uit de politiedossiers zijn onttrokken. Ook de beperkingen van de gegevens en van onze manier van dataverzameling komen aan bod. Bijzondere aandacht is er voor de vergelijking met de rapportage van de politie en Art.1 (Walz & Mink, 2018) over dezelfde data. Verder beschrijven we in deze paragraaf welke andere bronnen zijn geraadpleegd naast de BVH en welke gegevens over de rechtsopvolging zijn gekoppeld aan de gegevens over de discriminatie-incidenten in de BVH.

2.2.1 Dataverzameling politiegegevens

Sinds 2008 registreert de politie incidenten in het digitale registratiesysteem de Basisvoorziening Handhaving (BVH). Een incident kan alles zijn waarmee de politie in aanraking komt: diefstallen en mishandelingen, maar ook verkeersovertredingen, verdachte situaties, signaleringen van verdachte personen en de overdracht van dossiers aan andere korpsen. Incidenten worden onder andere geregistreerd naar aanleiding van aangiftes, telefonische meldingen van burgers en eigen observaties van politiemedewerkers.

Van elk incident maakt de politie een mutatie waarin alle informatie van het betreffende incident wordt bewaard. Dit zijn beschrijvingen van het incident, aangiftes, getuigenverhoren, gegevens over verdachten, betrokkenen en benadeelden, het proces-verbaal, enzovoort. De informatie in de mutatie is de meest betrouwbare bron over de aard en aanleiding van de incidenten en de context waarbinnen deze plaatsvinden.

Systematisch en automatisch zoeken naar relevante incidenten

Voor de jaarlijkse rapportages over antisemitisme, racisme en extreemrechts geweld maken wij gebruik van gegevens die de Nationale Politie via een aantal gerichte zoek-

vragen (query's) onttrekt aan de BVH. Dit wil zeggen dat in de teksten van alle mutaties in de BVH wordt gezocht naar specifieke woorden, zoals 'antisemitisme', 'hakenkruis' of 'racisme'.

Om de in 2017 in de BVH geregistreerde incidenten met een discriminatoir karakter te verzamelen, zijn door de Nationale Politie negentien query's gedraaid op de landelijke uitdraai van alle meldingen in 2017. De query's zijn samengesteld op basis van de grondslagen voor discriminatie in het Wetboek van Strafrecht. Dit zijn ras, seksuele gerichtheid, geslacht, godsdienst, levensovertuiging en handicap. Daarnaast is een aparte query gedraaid voor extreemrechts geweld. Voor ons onderzoek hebben wij alle beschikbare informatie ontvangen over de incidenten die zijn gevonden met de query's voor antisemitische, racistische (waaronder een aparte query voor moslimdiscriminatie) en extreemrechtse incidenten. Deze informatie betreft per incident het type incident (bijvoorbeeld mishandeling, belediging, diefstal, vernieling, enzovoort), de politieregio en de aangifte(s). Doordat wij per incident ook over het mutatienummer beschikken, kon door de politie via BOSZ het parketnummer worden gekoppeld, waarna door het WODC vervolgens de OM-afdoening en (eventueel) de gerechtelijke afdoening kon worden gekoppeld aan alle mutatienummers. Deze koppeling maakt het mogelijk om per incident inzicht te geven in de rechtsopvolging (zie paragraaf 2.2.3).

De query's die zijn gebruikt voor het verzamelen van informatie over antisemitisme, racisme en rechtsextremisme zijn precies dezelfde query's als de query's die zijn gebruikt in voorgaande jaren. De politie screent alle incidenten die zijn voortgekomen uit de query's op een aantal specifieke punten. Zo wordt er als eerste gekeken of er sprake is van een duidelijk discriminatoir aspect bij een incident. Wanneer dit het geval is, wordt de verschijningsvorm van het discriminatoir aspect in een beperkt aantal categorieën weergegeven (zoals bijvoorbeeld belediging of uitsluiting). Daarnaast wordt de grondslag van de discriminatie vastgelegd, alsmede de locatie waar het incident plaatsvond,

of het gericht was tegen iemand met een publieke taak (politieagent of Buitengewoon opsporingsambtenaar (BOA)), en ten slotte wordt bij alle incidenten een samenvatting van het discriminatoir aspect van het incident vastgelegd. Dit geldt voor zowel de anti-semitische incidenten als voor de incidenten racisme en moslimdiscriminatie. Wanneer er heel veel mutaties bestaan over één incident, worden deze teruggebracht tot het ene incident, of er moet een nieuw feit in de mutatie zijn toegevoegd, dan kunnen wel meerdere mutaties over één incident in de registratie voorkomen. Dit wordt in principe door de politie gedaan, maar wij voeren nog wel een extra opschoning uit op de data die we van de politie krijgen, om dubbele incidenten zoveel mogelijk te voorkomen.

Hoe voorliggende rapportage en de rapportage van de Nationale Politie en Art.1 zich tot elkaar verhouden

Ondanks dat de politie en Art.1 (Walz & Mink, 2018) en wij dezelfde data gebruiken voor de rapportage over antisemitisme en racisme in Nederland, zijn er op een paar punten nuanceverschillen te zien in de cijfers, als gevolg van enkele inhoudelijke keuzes. Een toelichting hierop is te lezen in kader 1.

Kader 1.

In de loop der jaren is de inhoud van de rapportages steeds dichter bij elkaar gekomen. Zo worden in beide rapportages alleen de strafrechtelijk relevante incidenten meegenomen. Daarnaast hanteren wij sinds 2015 dezelfde ‘verschijningsvorm’ (zie ook paragraaf 3.2 op pagina 11) als door de politie wordt vastgelegd. De verschijningsvormen die worden vermeld in de politierapportage betreffen altijd het specifieke discriminatoire aspect, daarmee is deze indeling ‘zuiverder’ dan de eerder door ons gebruikte indeling. Tegelijkertijd volgen wij de indeling die door de politie wordt gehanteerd. Aangezien de politie jaarlijks wel enige wijzigingen aanbrengt in de indeling van bijvoorbeeld ‘verschijningsvorm’, maar ook van ‘discriminatievorm’, is het voor ons soms lastig om over de jaren heen een eenduidig beeld te geven. Waar dit voorkomt wordt dit in de betreffende paragraaf besproken. Toch zijn er ook nog wel een aantal belangrijke verschillen tussen de rapportages, zo valt het thema ‘moslimdiscriminatie’ in deze rapportage onder racisme en ‘schelden tegen moslims’ onder racistisch schelden, terwijl deze in de politierapportage vallen onder de noemer ‘discriminatie op grond van godsdienst’. In paragraaf 2.1 hebben wij onze keuze hiervoor toegelicht. Het laatste belangrijke verschil betreft het onderscheid dat de politie en Art. 1 maken in hun rapportage tussen incidenten gericht tegen ambtenaren die een openbare functie bekleden (politieagenten en buitengewoon opsporingsambtenaren (BOA) zoals parkeercontroleurs en conducteurs) en alle andere incidenten. In onze rapportage wordt dit onderscheid niet gemaakt. Alle incidenten tegen politieagenten en BOA’s met een antisemitisch of racistisch karakter zijn in onze rapportage als reguliere incidenten meegenomen.

Daarnaast richten de twee rapportages zich niet op exact dezelfde onderwerpen, bepaalde onderwerpen uit deze rapportage, zoals de ontwikkeling van rechtsextremisme in Nederland en het intentioneel antisemitisme, worden niet besproken in de politierapportage, terwijl andere onderwerpen wel in de politierapportage worden beschreven en niet in deze rapportage, zoals discriminatie op basis van seksuele gerichtheid en lichamelijke handicaps.

De context van de incidenten

Naast inzicht in aantallen antisemitische en racistische incidenten, verschaft deze rapportage ook inzicht in de context waarbinnen deze incidenten plaatsvinden. Sinds vorig jaar wordt dit verkregen doordat de politie bij alle incidenten een korte samenvatting meegeeft waarin de achtergrond kort wordt beschreven.

Hetzelfde geldt voor het aantal incidenten in de categorie intentioneel antisemitisme. Dit gegeven werd voorheen door ons vastgesteld door bij de politie in het programma Blueview via de mutatie-nummers alle antisemitische incidenten te screenen op intentionaliteit. Sinds vorig jaar wordt dit door de screeners van de politie gedaan, waarbij wij de steekproef van de incidenten aanleveren en zij controleren of er sprake was van intentioneel antisemitisme of niet. Vervolgens rapporteert de politie deze resultaten terug naar ons, en wanneer wij nog vragen hebben zoeken zij dit verder uit, totdat we gezamenlijk een definitief aantal kunnen vaststellen. Naar verwachting levert dit dezelfde resultaten als wanneer wij het zelf zouden onderzoeken.

2.2.2 Andere gegevens over antisemitisme, racisme en extreemrechts

Het gebruik van politiegegevens voor het beschrijven van aantallen antisemitische, racistische en extreemrechtse incidenten kent enkele beperkingen. De belangrijkste is dat slechts een deel van de racistische, antisemitische, en extreemrechtse incidenten bekend is bij de politie. De aangiftebereidheid van slachtoffers van dit type incidenten is namelijk beperkt (Andriessen & Fernee, 2012). Daarom plaatsen we de cijfers in perspectief met cijfers over antisemitisme en racisme die zijn gebaseerd op meldingen bij andere instanties dan de politie. Dit zijn de jaarlijkse rapportage van de regionale antidiscriminatievoorzieningen (ADV's), het Meldpunt Internet Discriminatie (MiND) en de Monitor antisemitische incidenten in Nederland 2017 van het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI). Omdat er recentelijk geen (jaar)verslagen meer zijn uitgebracht van het meldpunt "Meld Islamofobie" (2015 voor het laatst) en van de Stichting Platform

Islamitische Organisaties Rijnmond (SPIOR) (2014 voor het laatst), kon voor de paragraaf over moslimdiscriminatie geen gebruik gemaakt worden van informatie van deze organisaties. MiND bespreekt in haar jaarverslag de klachten over discriminatie op het internet die direct via de website van MiND binnenkomen. In de Monitor antisemitische incidenten in Nederland beschrijft het CIDI de antisemitische incidenten die bij het CIDI of bij een van de twee grote ADV's (de regio's Amsterdam en Rotterdam) zijn gemeld.

Voor informatie over extreemrechtse formaties en extreemrechts geweld is naast de politieregistraties ook data bekeken van de Onderzoeksgroep Kafka en zijn verschillende openbare bronnen geraadpleegd. Dit is gedaan omdat een te beperkt beeld zou ontstaan, wanneer we ons bij extreemrechtse formaties en extreemrechts geweld alleen zouden baseren op politiegegevens. Achter de schermen is namelijk vaak beter kennis te nemen van de ware identiteit of de echte ideeën van extreemrechtse formaties dan in openbare gegevens en nieuwsberichten (Van Donselaar, 1991). De Anne Frank Stichting heeft zich daarom via een netwerk van verschillende bronnen op de hoogte gehouden van minder toegankelijke informatie over extreemrechtse formaties. Voorbeelden hiervan zijn professionele waarnemers van extreemrechts, informatie afkomstig uit strafzaken, berichten op sociale media en waarnemingen van demonstraties en andere manifestaties. Daarmee kunnen we over de onderzoeksperiode geen volledig, maar wel een adequaat beeld van de actuele situatie van extreemrechtse formaties in Nederland verantwoorden.

2.2.3 Koppeling gegevens Openbaar Ministerie en gerechtelijke afdoeningen

Om uitspraken te kunnen doen over de gerechtelijke afdoening van incidenten met een discriminatoir karakter zijn de gegevens van de politie via BOSZ gekoppeld aan de bijbehorende parketnummers van het Openbaar Ministerie. Op basis hiervan zijn door het WODC vervolgens de gegevens van de OM-afdoeningen en de gerechtelijke afdoening (uit het Geïntegreerd Processysteem Strafrecht (GPS) van het Openbaar Ministerie) toegevoegd aan dit bestand.

3 Totaalbeeld incidenten

In dit hoofdstuk geven we het overzicht van de incidenten die we hebben gevonden in de politiegegevens. Per thema (antisemitisme, antisemitisch schelden, racisme en racistisch schelden) geven we het aantal incidenten in 2017 en vergelijken we deze aantallen met voorgaande jaren. Daarnaast gaan we in op de regionale spreiding van de incidenten en het soort delicten waarbij antisemitisme en racisme voorkomen. Ten slotte behandelen we het aantal verdachten en het aantal aangiftes.

3.1 Incidenten naar thema

In totaal vonden we in de BVH met de query's 3486 incidenten met een antisemitisch of racistisch karakter die plaatsvonden in 2017. Ten opzichte van voorgaande jaren is dit een sterke daling. Zo zijn er in 2016 4038 incidenten met een antisemitisch of racistisch karakter geregistreerd en in 2015 waren dat er 4165. Dezelfde (sterke) daling wordt ook door de politie en Art. 1 gesignaleerd in haar rapportage over de discriminatie incidenten in 2017 (Walz & Mink, 2018), maar bij de ADV's zien we deze daling lang niet zo sterk terug.

Hierbij moet worden gemeld dat wanneer er heel veel mutaties bestaan over één incident, deze worden teruggebracht tot het ene incident, of er moet een nieuw feit in de mutatie zijn toegevoegd, dan kunnen wel meerdere mutaties over één incident in de registratie voorkomen.

In tabel 3.1 is te zien hoe de 3486 incidenten zijn verdeeld over de verschillende thema's. Tevens zijn de ontwikkelingen door de jaren heen in de tabel te zien. Sommige incidenten zijn gevonden met meerdere query's, deze incidenten komen dan ook meerdere malen voor in de tabel. De incidenten van 2017 zijn, net zoals de voorgaande twee jaren, handmatig gescreend door de politie. Omdat de politie dit jaar bij alle incidenten een samenvatting heeft toegevoegd over het discriminatoire aspect van het incident ontstaat een nauwkeuriger beeld van de aanleiding en de toedracht.

Veruit de meeste incidenten (1902) hebben een racistisch karakter. Ook in alle voorgaande rapportages kende dit thema het grootste aantal incidenten. Het aantal incidenten met een racistisch karakter is in vergelijking met vorig jaar afgenomen, in de rapportage van de politie en Art. 1 zien we eenzelfde afname. Er lijkt vooralsnog geen duidelijke verklaring voor de afname, die zich overigens ook al in dezelfde mate in 2016 liet zien.

Als we kijken naar het aantal antisemitische scheldincidenten in 2017 is dit in absolute aantallen afgenomen ten opzichte van vorig jaar. Zo zijn er in 2017 583 incidenten van antisemitisch schelden geregistreerd ten opzichte van 761 in 2016. Kijken we echter ook naar het totaal aantal van dit type incidenten over alle jaren dan is het aantal incidenten relatief gelijk gebleven ten opzichte van voorgaande jaren, met als uitzondering 2015, het enige jaar waarin dit type incidenten duidelijk veel minder voorkwam.

Het totaal aan incidenten van intentioneel antisemitisme is toegenomen naar een totaal van 46. Voor deze stijging hebben we geen duidelijke verklaring kunnen vinden.

De daling van het aantal incidenten van moslimdiscriminatie in 2016 zet door in 2017.

We zien over alle thema's, met uitzondering van intentioneel antisemitisme, een duidelijke afname. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat ondanks dat de terroristische aanslagen in Europa voortduren er mogelijk sprake is van gewenning aan aanslagen, waardoor er minder reacties zichtbaar worden in de politie-incidenten. Tevens zou de afname van de vluchtelingencrisis een rol kunnen spelen in de daling van de cijfers. Het lijkt in ieder geval logisch dat de scherpe daling van het aantal gevallen van moslimdiscriminatie hiermee samen zou moeten hangen.

Tabel 3.1. Incidenten naar thema in 2013-2017

	2013	2014	2015	2016	2017
Intentioneel antisemitisme	61	76	57	35	46
Antisemitisch schelden	872	710	424	761	583
Racisme	(2189) ³	(2764)	2732	2247	1902
• Waarvan Moslimdiscriminatie	35	142	466	364	213
Racistisch schelden	1346	825	842	945	769
• Waarvan schelden tegen moslims	115	88	222	34	27
Totaal ⁴	4283	4092	4165	4038	3486

3.2 Type incidenten

Naast het type incident benoemen we ook de verschijningsvorm van discriminatie. De verschijningsvorm wordt bepaald op basis van het discriminatoire karakter van een incident dat na een screening van de politie wordt toegekend aan een incident en wordt uitgewerkt. Deze duiding is aanzienlijk nauwkeuriger dan onze eerdere indeling op basis van de incidentcodes (rapportages tot en met 2015), omdat in de screening specifiek gekeken wordt naar het discriminatoire karakter van het incident, dat vervolgens wordt benoemd in de verschijningsvorm.

De in 2016 gehanteerde benaming voor de verschillende verschijningsvormen is in 2017 deels gewijzigd. Zo is de verschijningsvorm mishandeling gewijzigd in geweld. Ook is een nieuwe categorie 'pesterij' toegevoegd, terwijl de categorie 'opruiming' niet meer voorkomt. Daarnaast zijn de categorieën bekladding en bespugen toegevoegd. Deze twee categorieën

zijn vervolgens weer ondergebracht onder de verschijningsvorm vernieling en pesterij. Door deze wijzigingen zijn er op voorhand al (kleine) verschillen tussen 2016 en 2017.

In tabel 3.2 zien we een totaaloverzicht van de antisemitische en racistische incidenten naar discriminatievorm in procenten. De verschijningsvormen 'Geweld' en 'Bedreiging' zijn in vergelijking met 2016 toegenomen. Door de wijziging van 'mishandeling' naar het bredere begrip 'geweld', vallen er nu meer incidenten binnen deze verschijningsvorm. Voor de toename van 'bedreiging' is geen verklaring voorhanden. In de rapportage van de politie en Art.1 is eveneens een behoorlijke toename van het aantal bedreigingen te zien ten opzichte van 2016. Ook zij hebben hier geen duidelijke verklaring voor (Walz & Mink, 2018).

Bij de overige verschijningsvormen zijn de verschillen minder groot.

Tabel 3.2. Antisemitische en racistische incidenten naar discriminatievorm 2016 -2017

	% van incidenten in 2016	% van incidenten in 2017 ⁵
Geweld (voorheen mishandeling)	3,9%	13,1%
Bedreiging	2,8%	12,1%
Belediging	75,8%	64,3%
Vernieling	19,5%	17,5%
Pesterij	0,9%	-
(gevoel van) Uitsluiting	1,2%	1,3%
Overig of onbekend	0,8%	3,5%

3.2.1 Type incident per thema

Als we bovenstaande tabel verder uitsplitsen naar type incidenten per thema, dan krijgen we een nauwkeurig beeld van de verdeling over de verschillende typen incidenten. De

3 Door een verandering in de dataverzameling van racistische incidenten in 2015 moet de trend ten opzichte van eerdere jaren met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd.

4 Het totale aantal incidenten is minder dan de som van de incidenten per thema, omdat incidenten onder meerdere thema's kunnen vallen.

5 De percentages tellen niet op tot 100%, omdat een incident in meerdere categorieën kan vallen.

incidenten waarbij sprake is van antisemitisme, antisemitisch schelden, racisme (inclusief moslimdiscriminatie) en racistisch schelden (inclusief schelden tegen moslims), verschillen namelijk van elkaar (zie tabel 3.3).

In de volgende paragraaf beschrijven we belangrijkste bevindingen uit tabel 3.3. Dit is tevens de opmaat naar de beschrijving van de incidenten in de hoofdstukken 4 tot en met 7.

Tabel 3.3. Discriminatievorm per thema in 2016-2017⁶

	Intentioneel antisemitisme		Antisemitisch schelden		Racisme	
	%2016 (35)	%2017 (46)	%2016 (761)	%2017 (583)	%2016 (2247)	%2017 (1902)
Geweld	6%	13,0%	2%	7,5%	6%	19,3%
Bedreiging	0%	10,9%	2%	11,0%	4%	16,1%
Belediging	83%	65,2%	96%	88,0%	89%	72,0%
Vernieling	11%	15,2%	1%	2,6%	4%	5,5%
Pesterij	-	2,2%	-	1,7%	-	2,8%
(gevoel van) Uitsluiting	0%	0,0%	0%	0,0%	2%	2,0%
Overig of onbekend	0%	4,3%	0%	1,5%	1%	1,8%

	Racistisch schelden		Moslimdiscriminatie		Moslimschelden	
	%2016 (945)	%2016 (769)	%2016 (364)	%2017 (213)	%2016 (34)	%2017 (27)
Geweld	5%	25,1%	4%	11,3%	6%	25,9%
Bedreiging	3%	21,7%	7%	12,7%	6%	25,9%
Belediging	95%	72,2%	82%	71,4%	91%	74,1%
Vernieling	1%	1,8%	11%	17,8%	0%	3,7%
Pesterij	-	2,5%	-	5,2%	-	7,4%
(gevoel van) Uitsluiting	0%	0,0%	3%	1,4%	0%	0,0%
Overig of onbekend	0%	0,4%	1%	2,3%	0%	0,0%

Opvallend is, zoals eerder beschreven, de procentuele toename van de vormen geweld en bedreiging en de afname bij belediging. Deze toe- en afname geldt voor alle thema's. Deze toename is mogelijk te verklaren door de andere benaming die de politie sinds 2017 hanteert voor de discriminatievorm geweld, zie paragraaf hierboven. Mogelijk vallen er hierdoor meer incidenten binnen deze categorie.

Bij de incidenten van racisme, racistisch schelden en moslimschelden is de procentuele toename bij de verschijningsvorm geweld groter dan bij de andere thema's. Ook bij bedreiging zien we een, in vergelijking met de andere thema's, grotere toename bij de thema's moslimschelden en racistisch schelden. Opvallend is tevens dat bij intentioneel antisemitisme in 2016 zich geen incidenten voordeden die vielen binnen de verschijningsvorm van bedreiging. In 2017 hebben zich echter wel incidenten voorgedaan die vallen binnen deze vorm.

⁶ De percentages tellen niet op tot 100%, omdat een incident in meerdere categorieën kan vallen.

Een opvallende toename, in vergelijking met de andere thema's, is te zien bij de verschijningsvorm vernieling binnen het thema moslimdiscriminatie. Ook valt een relatief hoog percentage van incidenten van moslimdiscriminatie en moslimschelden binnen de verschijningsvorm pesterij.

In volgende hoofdstukken zullen wij per thema nader ingaan op deze verschillende verschijningsvormen en het type incidenten dat zich heeft voorgedaan in 2017.

3.3 Regionale spreiding incidenten

In tabel 3.4 staat beschreven hoe de incidenten zijn verspreid over de verschillende regio's in Nederland. Uit deze tabel komt naar voren dat, overeenkomstig met 2016, de meeste antisemitische en racistische incidenten plaatsvinden in politieregio's Den Haag (622), Rotterdam (589) en Oost-Nederland (508)⁷. In de politieregio Limburg is het minste aantal incidenten geregistreerd, namelijk 150. De grootste afname in incidenten zien we terug in de politieregio Amsterdam, waar in 2016 nog 414 incidenten zijn geregistreerd, is dit aantal in 2017 gezakt naar 256. Ook in politieregio Midden-Nederland is een duidelijke afname te zien. De overige politieregio's zijn redelijk gelijk gebleven. Dergelijke toe- en afnames kunnen bijvoorbeeld ontstaan doordat in een regio meer of minder gebeurt waardoor er meer of minder wordt geregistreerd. Het is natuurlijk ook mogelijk dat er vanwege de aandacht of nadruk op andere zaken minder aandacht voor is, waardoor incidenten niet of slecht worden geregistreerd.

Wanneer we naar het relatieve aantal incidenten kijken (per 1000 inwoners) zien we alleen nog een toename in Rotterdam, van 0,32 naar 0,38 in 2017. De regio Amsterdam

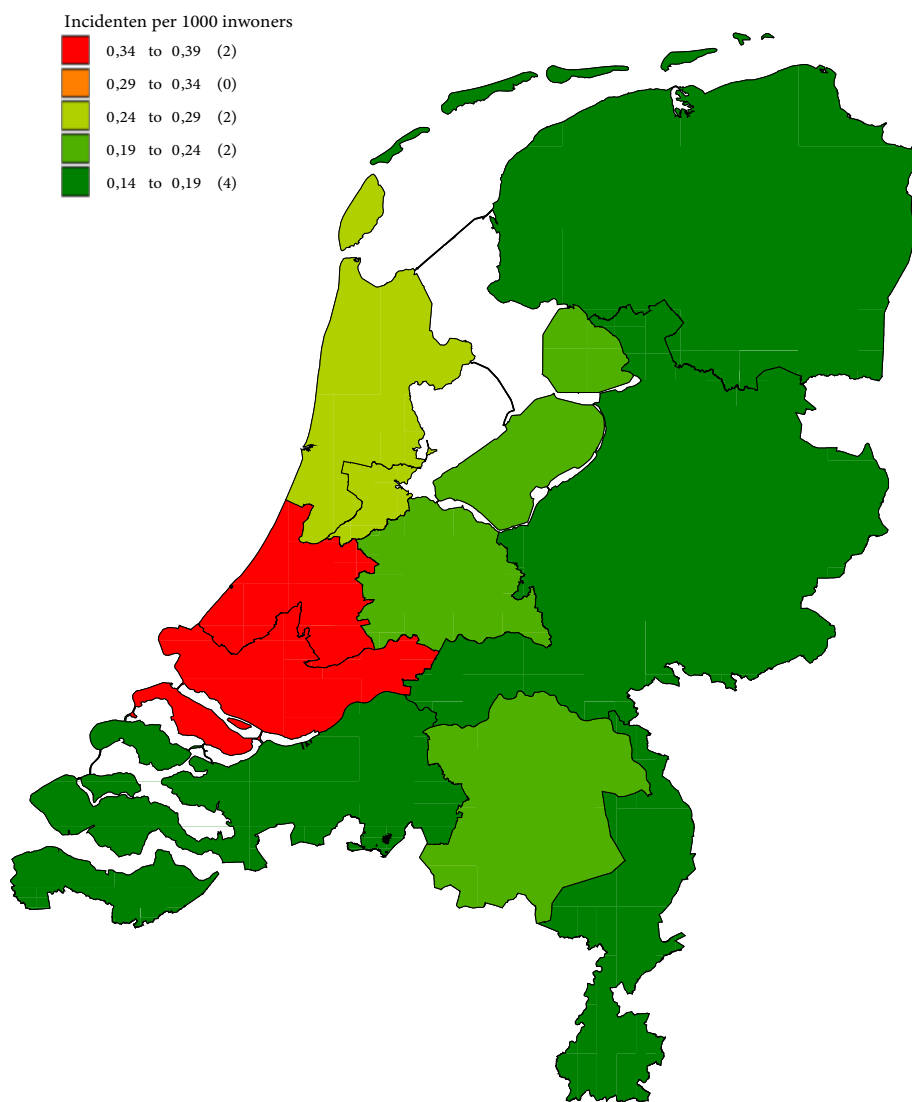
had in 2016 nog de meeste incidenten per 1000 inwoners (0,46), in 2017 is dit fors gezakt naar 0,28. De regio met relatief de meeste incidenten in 2017 is regio Den Haag (0,39).

Tabel 3.4. Aantal antisemitische en racistische incidenten naar regionale eenheid 2016-2017

Regionale eenheid (politieregio)	2016	Incidenten per 1000 inw. 2016	2017	Incidenten per 1000 inw. 2017
Noord-Nederland	322	0,21	255	0,17
Oost-Nederland	674	0,24	508	0,18
Midden-Nederland	508	0,31	334	0,20
Noord-Holland	364	0,28	325	0,25
Amsterdam	414	0,46	256	0,28
Den Haag	649	0,41	622	0,39
Rotterdam	493	0,32	589	0,38
Zeeland-West-Brabant	251	0,19	223	0,17
Oost-Brabant	228	0,19	224	0,19
Limburg	135	0,13	150	0,14
Heel Nederland	4038	0,27	3486	0,23

⁷ De politieregio Oost-Nederland is van de tien politieregio's de grootste, waardoor absolute cijfers mogelijk ook hoger kunnen uitvallen in vergelijking met de andere regio's.

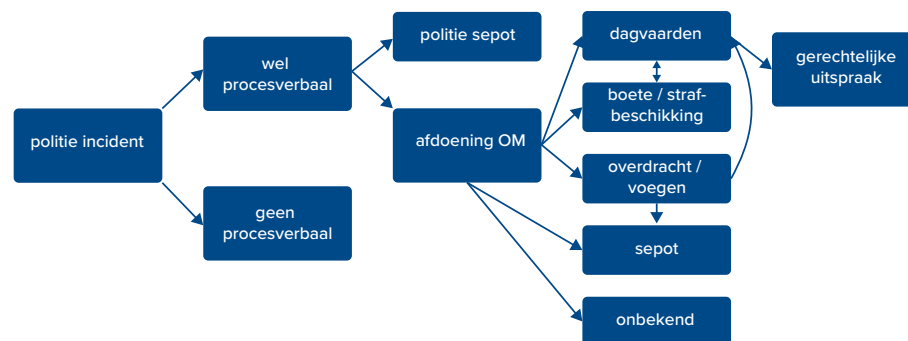
Kaart 3.1 Antisemitische en racistische incidenten per 1000 inwoners naar eenheid in 2017

3.4 De justitiële keten

Incidenten, waaronder ook antisemitische en racistische incidenten, die terechtkomen bij de politie doorlopen een vast traject (zie figuur 1). Bij de eerste stap nadat een zaak is geregistreerd bij de politie wordt er een keuze gemaakt voor het wel of niet opmaken van een proces-verbaal. Elk incident met een proces-verbaal wordt vervolgens afgedaan door het OM of wordt geseponeerd door de politie. Het OM kan een zaak afdoen op vier manieren: met een dagvaarding, een boete of strafbeschikking, een overdracht en een sepot. Indien het OM besluit tot dagvaarden, wordt de zaak voor de rechter gebracht. Vervolgens wordt de zaak in de rechtbank behandeld en kan uiteindelijk een vonnis worden uitgesproken. Op het moment dat een opgelegde boete niet wordt betaald, kan alsnog een dagvaarding volgen. Bij overdracht of voegen van een zaak kan ook in tweede aanleg nog een sepot, boete, strafoplegging of dagvaarding volgen.

Figuur 1 Stroomschema justitie

In onderstaande beschrijven we de aangiftes en verdachten van de antisemitische en racistische incidenten.

In tabel 3.5 zien we het percentage aangiften en geregistreerde verdachten in 2017. De politie registreert in de BVH alle incidenten waarmee zij te maken krijgt. Dat kunnen moordzaken zijn, maar ook meldingen van geluidsoverlast of iemand die te snel rijdt door de straat. In een aantal gevallen, maar lang niet alle, zal iemand een aangifte doen of zal de politie een verdachte registreren. Maar zeker dat laatste is aan allerlei eisen van het Openbaar Ministerie gebonden, dus dat kan niet ‘zomaar’ bij iedereen die er iets mee te maken lijkt te hebben, worden gedaan. De tabel gaat over het percentage antisemitische en racistische incidenten waarbij een aangifte is gedaan en het percentage incidenten waarbij verdachten staan geregistreerd. In 2017 ligt het percentage aangiften iets onder het gemiddelde sinds de eerste monitor in 2010, het percentage verdachten ligt hoger dan in 2016 en 2014, maar lager dan in de jaren daarvoor. In de volgende twee paragrafen zullen wij hier nader op in gaan.

Tabel 3.5. Percentages aangiften en verdachten van de antisemitische en racistische incidenten in 2010-2017

	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ⁸	2016	2017
Aangifte gedaan	56,6%	58,4%	61,7%	59,4%	59,3%	nb	60,5%	57,7%
Verdachten geregistreerd	60,8%	59,0%	58,2%	58,7%	48,4%	nb	48,8%	53,0%

8 Over het jaar 2015 kregen wij de bestanden van de politie zonder aangiften en verdachten, want dit was ten behoeve van de politierapportage van RADAR niet noodzakelijk. In onze rapportage over 2015 ontbreken deze gegevens dan ook. Over de bestanden van 2016 en 2017 hebben wij deze cijfers achteraf laten toevoegen aan het bestand, zodat dit onderwerp weer kon worden opgenomen in de rapportage.

3.4.1 Aangiften

Als we de aangiften verdelen over de verschillende thema's, dan zien we dat bij alle thema's sprake is van een daling van rond de vijf procent. Zo werd er in 2017 bij 60,3% van de racisme incidenten aangifte gedaan, bij 40% van de incidenten is dit dus niet gebeurd. De meeste aangiften zijn gedaan bij racistisch schelden, namelijk bij 68,1%. Incidenten waarbij sprake was van schelden tegen moslims hebben zelfs een aangiftepercentage van 85,2%, dit betrof echter maar 27 incidenten in totaal (zie tabel 3.1).

Tabel 3.6. Percentage antisemitische en racistische incidenten met aangifte in 2010-2017

	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ⁹	2016	2017
Intentioneel antisemitisme	52,6%	66,7%	60,0%	64,8%	63,2%	nb	62,9%	58,7%
Racisme	47,5%	49,8%	61,2%	57,6%	58,4%	nb	65,0%	60,3%
• moslimdiscriminatie					61,3%		65,4%	59,2%
Antisemitisch schelden	42,2%	47,1%	52,1%	49,8%	51,3%	nb	53,9%	48,4%
Racistisch schelden	76,0%	74,5%	71,7%	71,3%	73,5%	nb	66,5%	68,1%
• schelden tegen moslims					71,6%		76,5%	85,2%

3.4.2 Verdachten

In tabel 3.7 staan de ontwikkelingen in het aandeel antisemitische en racistische incidenten van de jaren 2010 tot en met 2017 waarbij ten minste één verdachte is geregistreerd, beschreven. Net als in voorgaande jaren zien we dat bij de scheldincidenten, zowel antisemitisch schelden als racistisch schelden, het percentage met verdachten het hoogste is in vergelijking met racisme en intentioneel antisemitisme. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat veel van deze scheldincidenten geuit zijn tegen een politieagent of BOA waarbij de verdachte al bekend was of direct kon worden opgepakt. Denk bijvoorbeeld aan een willekeurig incident waarbij een verdachte wordt aangehouden en

deze vervolgens de politieagent racistisch of antisemitisch uitscheldt. Bij antisemitisch schelden zien we een lichte toename, van 74% in 2016 naar 76% in 2017. Bij racistisch schelden is het percentage gelijk gebleven, rond de 61%. Bij schelden tegen moslims zien we een afname van het percentage verdachten van 79,4% in 2016 naar 66,7% in 2017, hierbij geldt echter, net als bij de aangiften hierboven, dat het maar om 27 incidenten van schelden tegen moslims ging in 2017.

Als we kijken naar de andere thema's dan zien we een toename bij intentioneel antisemitisme van 22,9% naar 28,3% en juist een afname bij racisme van 51,8% naar 46,6%. Ondanks de toename van bijna 6% zijn nog steeds bij de incidenten van intentioneel antisemitisme relatief de minste verdachten geregistreerd. In hoofdstuk 4 wordt dieper ingegaan op de aard van de intentioneel antisemitische incidenten, op basis daarvan wordt ook duidelijk waarom het vaak lastig is om verdachten hierbij vast te leggen. Het gegeven dat er relatief minder verdachten staan geregistreerd zegt ook iets over het verwachte oplossingspercentage: indien er bij een misdrijf geen verdachte is geregistreerd, is er ook geen kans dat de zaak wordt opgelost.

Tabel 3.7. Percentage antisemitische en racistische incidenten met verdachten in 2010-2017

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Intentioneel antisemitisme	26,3%	56,7%	25,5%	33,3%	28,9%	nb	22,9%	28,3%
Racisme	38,1%	38,2%	46,3%	47,8%	42,6%	nb	51,8%	46,6%
• moslimdiscriminatie					36,6%		35,4%	33,3%
Antisemitisch schelden	75,8%	72,5%	74,1%	73,5%	56,8%	nb	74,1%	76,0%
Racistisch schelden	74,2%	70,6%	68,4%	69,7%	72,1%	nb	61,8%	61,0%
• schelden tegen moslims					68,2%		79,4%	66,7%

4 Antisemitisme

Dit hoofdstuk schetst een cijfermatig en inhoudelijk beeld van antisemitisme in Nederland in 2017. Het hoofdstuk start met een cijfermatig overzicht van het aantal incidenten met een antisemitisch karakter. Vervolgens gaan we dieper in op de intentioneel antisemitische incidenten. Dit zijn incidenten waarbij met enige zekerheid is vast te stellen dat het antisemitisme is gericht tegen mensen of objecten met een (vermeende) Joodse achtergrond. Daarnaast beschrijven we in dit hoofdstuk de antisemitische scheldincidenten.

4.1 Incidenten met een antisemitisch karakter in 2017

Er hebben zich in 2017 46 incidenten van intentioneel antisemitisme voorgedaan die zijn geregistreerd in de BVH. In vergelijking met 2016 is dit aantal toegenomen, maar komt (nog) niet in de buurt van het aantal incidenten in de jaren 2015 en eerder (zie tabel 4.1). Waarbij het hoge aantal incidenten in 2014 waarschijnlijk vooral te verklaren was door de opgelaaide strijd in het Israëliisch-Palestijns conflict in de zomer van 2014.

In de BVH zijn in 2017 583 incidenten van antisemitisch schelden gevonden. In vergelijking met 2016 is dit aantal gedaald.

Tabel 4.1. Incidenten met een antisemitisch karakter 2013-2017⁹

	2013	2014	2015	2016	2017
Intentioneel antisemitisme	61	76	57	35	46
Antisemitisch schelden	872	710	424	761	583

Net als vorig jaar komen de meeste incidenten van intentioneel antisemitisme voor in de regio's Amsterdam, Rotterdam en Midden-Nederland. Waar vorig jaar Midden-Nederland met 5 incidenten de derde plaats innam, staat deze regio dit jaar met 12 incidenten bovenaan. Een verklaring voor de toename met 7 incidenten in het jaar 2017 is gissen. Zo is er geen samenhang te ontdekken in de incidenten. Het aantal incidenten is in Amsterdam nagenoeg hetzelfde gebleven en Rotterdam kent een kleine daling. Oost-Nederland kent, net zoals Midden-Nederland, een toename van het aantal incidenten in vergelijking met 2016. Een verklaring voor deze toename is na bestudering van de incidenten evenmin bekend. Overigens hebben de in tabel 4.2 getoonde verschillen beperkt betekenis, vanwege het kleine aantal intentioneel antisemitische incidenten.

Tabel 4.2. Intentioneel antisemitisme naar regiokorps in 2016 en 2017

Regiokorps	2016	2017
Noord-Nederland	0	2
Oost-Nederland	1	6
Midden-Nederland	5	12
Noord-Holland	3	2
Amsterdam	11	11
Den Haag	2	3
Rotterdam	8	7
Zeeland-West-Brabant	0	0
Oost-Brabant	3	0
Limburg	2	3
Totaal	35	46

4.2 Beschrijving intentioneel antisemitische incidenten

Bij intentioneel antisemitische incidenten is het aannemelijk dat antisemitisme het motief is van de verdachte. Dit wil zeggen dat de dader beledigt, bedreigt of bekladt met als doel zich antisemitisch te uiten en dat deze uitingen gericht zijn tegen Joodse

⁹ Meerdere mutaties over één incident worden teruggebracht tot het ene incident, tenzij er een nieuw feit in de mutatie is toegevoegd.

personen of locaties. In deze paragraaf zullen we nader ingaan op de 46 incidenten van intentioneel antisemitisme. We kunnen de incidenten van intentioneel antisemitisme grofweg indelen in drie categorieën, gebaseerd op het doelwit van het antisemitisme. Dit zijn de volgende categorieën:

1. Incidenten tegen personen. Dit betreft belediging, bedreiging of mishandeling van Joden, waarbij aannemelijk is dat de dader kennis heeft of denkt te hebben van de (vermeende) Joodse achtergrond van het slachtoffer, en dat deze (vermeende) Joodse achtergrond de reden is voor de actie.
2. Incidenten tegen goederen. Dit betreft bekladding of bekrassing met antisemitische tekens of leuzen of vernieling van Joodse locaties (zoals een synagoge of een Joodse school) of locaties die te maken hebben met de Tweede Wereldoorlog.
3. Slachtofferloze incidenten. Dit betreft provocaties met een antisemitisch karakter, maar niet gericht tegen een specifiek Joods persoon.

In tabel 4.3 is weergegeven hoe vaak deze verschillende vormen van intentioneel antisemitisme voorkwamen in de BVH, zowel voor 2015, 2016 en 2017. Opvallend is dat in 2017 verreweg de meeste incidenten zijn gericht tegen personen, er is sprake van een verdubbeling ten opzichte van vorig jaar, namelijk van 14 incidenten in 2016 naar 32 in 2017. Ten opzichte van 2015 is het verschil echter minder groot. De meeste van deze incidenten betreffen een belediging (zie paragraaf 4.2.1). Waar vorig jaar de slachtofferloze incidenten nog de grootste groep was (19), is dit in 2017 de kleinste groep (6). Hieronder lichten we deze drie vormen nader toe met behulp van voorbeelden.

Tabel 4.3. Aantal incidenten van intentioneel antisemitisme in 2015 - 2017 naar doelwit

Doelwit van intentioneel antisemitisme	2015	2016	2017
Incidenten tegen personen ¹⁰	37	14	32
• Waarvan op sociale media:	9	1	4
Incidenten tegen goederen	10	2	8
Slachtofferloze incidenten	10	19	6
• Waarvan op sociale media:	2	9	5
Totaal	57	35	46

4.2.1 Incidenten tegen personen

Hieronder beschrijven we apart de beledigingen, bedreigingen en mishandelingen. Daarbij kunnen we twee verschillende typen incidenten onderscheiden, op basis van de aanleiding van het incident:

- incidenten waarbij antisemitische intenties de aanleiding zijn van het incident;
- incidenten waarbij antisemitisme onderdeel is van een escalatie van een ander incident, zoals een ruzie tussen burens of tussen (ex-)partners. Hierbinnen onderscheiden we specifiek incidenten met een politieke aanleiding, zoals antisemitisme als reactie op pro-Israël opmerkingen.

Belediging

Onder de intentioneel antisemitische incidenten gericht tegen personen, komen beledigingen het vaakst voor. Het gaat om 20 incidenten. De meeste van deze incidenten hebben zich afgespeeld tussen bekenden, waaronder familie, kennissen of burens. We zien in enkele gevallen dat de aanleiding voor de belediging een antisemitische intentie

¹⁰ Belediging (hate speech) en bedreiging en mishandeling (hate crime) zijn verschillende typen incidenten. We behandelen ze hier toch gezamenlijk omdat de indeling hier gaat over wie of wat het slachtoffer is. Bij deze incidenten is het slachtoffer een persoon, bij de andere typen incidenten niet. In paragraaf 4.2.1 bespreken we wel de aard van deze incidenten.

was. Zo werd een Joodse vrouw uit het niets antisemitisch uitgescholden door een van haar burens en die zei naast de antisemitische scheldwoorden *'ik hou mijn mond niet, we zitten hier niet in het Jodendom'*. De vrouw voelde zich beledigd en heeft aangifte gedaan. We zien dit jaar ook incidenten waarbij de belediging van een Joods persoon lijkt voort te vloeien uit een escalatie. Er is sprake van een ruzie, veelal tussen bekenden en er ontstaat een woordenwisseling. Vervolgens wordt er antisemitisch gescholden. De reden voor de ruzie lijkt in eerste instantie niet de Joodse komaf van de persoon te zijn. Een voorbeeld van een dergelijk incident is dat een Joodse vrouw wordt uitgescholden voor *'Kanker Jood'* door haar buurman. De vrouw geeft aan al langere tijd een conflict met deze man te hebben.

Bedreiging

We vonden 7 incidenten in de BVH waarbij een bedreiging werd geuit, in 2016 waren dit er 2. Bij een bedreiging waren antisemitische intenties de aanleiding. Zo werd een Joodse man uitgescholden voor *'Vieze Jood jij moet dood'*. Een Joodse vrouw werd uitgescholden en bedreigd door een voor haar onbekende man die zei: *'Hitler had alle Joden moeten vermoorden. Ze gaan meer gaskamers maken. Alle Joden moeten erin en jij ook'*.

Daarnaast zien we dat enkele bedreigingen zijn geuit via social media. Zo stond op een Facebookpagina de tekst *'alle Joden aan het gas'* *'alle Joodse kinderen moeten verbrand worden bij de geboorte'*. Een Joodse man reageerde op dit bericht en kreeg vervolgens zelf diverse (doods)bedreigingen.

Mishandeling

Bij 5 incidenten in de BVH is er sprake van intentioneel antisemitische mishandelingen. Dit is verhoudingsgewijs overeenkomstig met vorig jaar. Een voorbeeld is een incident waarbij een Joodse man in een ijssalon werd mishandeld en uitgescholden, de verdachte zei tegen de Joodse man: *'Jij bent Jood, je moet dood. Hamas, hamas Joden aan het gas. Ik maak jou dood.'* De Joodse man werd vervolgens geslagen. Een ander voorbeeld betreft

een incident waarbij een Joods kind door een ander kind werd uitgescholden voor *'kanker Jood'* en vervolgens geslagen.

4.2.2 Incidenten tegen goederen

Van de 46 intentioneel antisemitische incidenten in de BVH waren 8 incidenten gericht tegen goederen. In 2016 waren dit 2 incidenten en in 2015 ook 8. Zes van de incidenten in 2018 betreffen woningen of eigendommen van Joden. Zo is er op een kelderbox van een Joodse vrouw een hakenkuis gekrast. Op de voordeur van een huis van een Joodse man is een hakenkruis getekend. En op het scooterscherm van een Joodse man is een hakenkruis gekrast. Daarnaast vinden we een incident terug in de BVH waarbij een Joods monument is besmeurd met een hakenkruis. Tot slot zijn de ramen van een koosjer restaurant ingegooid.

In tabel 4.4 zijn de doelwitten van antisemitische bekladdingen en bekrassing vanaf 2014 tot en met 2017 weergegeven. Bekladdingen of bekrassing bij Joodse scholen en begraafplaatsen vonden we dit jaar niet in de BVH, zoals in de tabel te zien is. De verschillen in locaties en tussen de verschillende jaren zijn echter beperkt informatief, gezien het kleine aantal incidenten.

Tabel 4.4. Doelwitten van antisemitische bekladdingen en bekrassing in 2014, 2015, 2016 en 2017

	2014	2015	2016	2017
Woningen/eigendommen van Joden	7	4	2	6
Joodse school	1	0	0	0
Oorlogsmonument	1	1	0	1
Joodse begraafplaats	0	2	0	0
Overig	5	1	0	1
Totaal	14	8	2	8

4.2.3 Slachtofferloze incidenten

In 2017 vonden we in vergelijking met 2016 minder slachtofferloze incidenten van intentioneel antisemitisme, namelijk 6 incidenten in 2017 en 19 in 2016. Op twee incidenten na vonden deze incidenten plaats op het internet. Zo stonden bijvoorbeeld op een website antisemitische uitlatingen en zijn er enkele tweets verstuurd met een antisemitisch karakter. De andere twee incidenten betreffen antisemitische uitlatingen tijdens een manifestatie en antisemitische uitlatingen, waaronder 'Hamas hamas alle Joden aan het gas', die zijn geuit tijdens het voorbijlopen van een synagoge.

4.3 Antisemitisch schelden

In 2017 zijn er 583 incidenten van antisemitisch schelden in de BVH gevonden. In vergelijking met 2016 een afname van 178 incidenten.

Deze afname zien we met name terug in de regionale eenheid Den Haag, waarbij opgemerkt kan worden dat in 2016 het aantal incidenten in vergelijking met de twee jaar ervoor enorm was toegenomen, een afname naar aantallen vergelijkbaar met de jaren ervoor is dan ook niet vreemd. In de overige regio's zien we ook een afname van de antisemitische scheldincidenten. In Rotterdam en Den Haag zijn de meeste antisemitische scheldincidenten geregistreerd (zie tabel 4.5). Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat antisemitisch schelden vaak voorkomt bij voetbalwedstrijden, zoals spreekkoren rond voetbalwedstrijden van Ajax. Het is niet precies bekend hoeveel van de antisemitische scheldincidenten in 2017 plaatsvonden in deze context. Maar het lijkt geen toeval te zijn dat het vooral in twee steden plaatsvindt waar een grote voetbalanimositeit bestaat ten opzichte van Amsterdam en Ajax.

Tabel 4.5. Antisemitisch schelden naar regionale eenheid 2013 -2017.

Regionale eenheid	2013	2014	2015	2016	2017
Noord-Nederland	41	38	25	37	16
Oost-Nederland	68	64	41	61	34
Midden-Nederland	70	77	50	63	45
Noord-Holland	47	26	23	46	29
Amsterdam	60	129	61	34	29
Den Haag	288	175	101	256	173
Rotterdam	232	102	53	191	199
Zeeland – West-Brabant	23	41	29	31	29
Oost-Brabant	20	31	25	28	22
Limburg	21	26	15	14	7
KLPD en Marechaussee	2	-	1	-	
Totaal	872	710	424	761	583

Antisemitisch schelden naar mensen met een publieke taak

Net als voorgaande jaren is een vaak voorkomende vorm van antisemitisch schelden het uitschelden van politieambtenaren, bijvoorbeeld voor 'kankerjood'. Dit gebeurt onder andere door verdachten, en hierbij worden naast de antisemitische scheldwoorden vaak vele andere scheldwoorden gebruikt. Voor 2017 zien we in de BVH dat van de antisemitische scheldincidenten, 74% gericht is op iemand met een publieke taak (428 incidenten). In 2016 ging het om een percentage van 70 procent. Hierbij gaat het voornamelijk om schelden tegen de politie (381 incidenten).

4.4 Bevindingen uit andere bronnen

Elk jaar bekijken we de bevindingen met betrekking tot de meldingen van antisemitische incidenten beschreven in andere bronnen, zoals de jaarlijkse monitor van het Centrum

Informatie en Documentatie Israël (CIDI), de rapportage van discriminatiecijfers van de politie, de meldingen die geregistreerd zijn bij de antidiscriminatievoorzieningen (ADV's) en de meldingen van het Meldpunt voor Internet Discriminatie MiND.

Het CIDI registreert in de Monitor Antisemitische Incidenten jaarlijks antisemitische incidenten die zijn gemeld bij het CIDI of bij andere antidiscriminatiebureaus. In 2017 registreerde het CIDI 137 antisemitische incidenten (waarvan 24 geuit zijn op het internet) (Mestrum & Van der Bas, 2017), dit betekende een stijging ten opzichte van 2016 met 28 incidenten. Dit aantal is beduidend hoger dan het aantal incidenten waar wij over rapporteren. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat aangifte doen bij de politie een grotere stap kan zijn dan het doen van een melding bij het CIDI. Bij een aantal incidenten in de monitor van het CIDI staat inderdaad vermeld dat de melder geen aangifte heeft gedaan. Wij verzamelen ook de ongerichte antisemitische bekladdingen, waarover beperkt door het CIDI wordt gerapporteerd. In 2017 registreerde de politie 639 keer dit type van 'willekeurige' bekladdingen met hakenkruisen op bijvoorbeeld bushokjes of openbare gebouwen. De stijging van antisemitische incidenten die het CIDI constateert tussen 2016 en 2017 is relatief vrijwel gelijk aan de stijging die wij vinden.

In de rapportage van de politie en Art. 1 wordt eveneens onderscheid gemaakt naar antisemitische incidenten. De politie spreekt over 284 antisemitische incidenten. Bij dit aantal wordt er, in tegenstelling tot in deze rapportage, géén onderscheid gemaakt naar intentioneel antisemitisme waardoor het aantal incidenten velen malen hoger ligt dan in deze rapportage (Walz & Mink, 2018).

In 2017 zijn er 67 antisemitische incidenten gemeld bij de ADV's. Dit aantal beslaat slechts 1% van het totaal aantal binnengekomen meldingen bij de ADV's. In 2016 was dit aantal beduidend hoger, namelijk 122. Een verklaring die hiervoor wordt gegeven is dat in 2016 er uitzonderlijk veel meldingen zijn geregistreerd die betrekking hadden

op uitingen van de Zaanse Vrije Democratische Partij (Walz & Mink, 2018). Het grote verschil met het aantal registraties van antisemitisme bij de politie heeft er zeer waarschijnlijk mee te maken dat ADV's niet of nauwelijks meldingen krijgen over incidenten waarbij sprake is van algemeen schelden met het woord 'jood'.

Het meldpunt voor internetdiscriminatie MiND heeft 170 incidenten van antisemitisme op het internet geregistreerd. Dit is een lichte toename ten opzichte van 2016 (162).

5 Racisme

In dit hoofdstuk geven we een cijfermatig en kwalitatief beeld van racistische incidenten in 2017. Onder racistische incidenten verstaan we incidenten waarbij er sprake is van een crimineel feit en het motief van de dader berust op racistische gronden. In paragraaf 5.1 geven we een overzicht van het aantal incidenten met een racistisch karakter dat naar voren is gekomen in de BVH over het jaar 2017. Vervolgens bespreken we in paragraaf 5.2 de inhoud van de incidenten. Deze beschrijving gebeurt zowel cijfermatig, op basis van de classificatie van incidenten door de politie, als kwalitatief, door de beschrijving van een selectie van incidenten met een racistisch karakter.

Incidenten van moslimdiscriminatie bespreken we, net als voorgaande jaren, in dit hoofdstuk over racistische incidenten. Een reden hiervoor is dat, hoewel niet altijd, moslimdiscriminatie vaak plaatsvindt in combinatie met racistische motieven of uitingen. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat in elk geval dit jaar een aanzienlijk deel van deze incidenten uitsluitend is gevonden met de query's voor moslimdiscriminatie. Het lijkt er dus op dat er in de loop der tijd iets meer zaken voorkomen waarbij de islam als enige discriminatiegrond werd gebruikt, waar er in eerdere jaren vrijwel altijd een combinatie met racisme (of racistisch schelden) was. Om in lijn te blijven met eerdere rapportages, tellen we deze incidenten wel mee onder de incidenten met een racistisch karakter. In paragraaf 5.3 gaan we nader in op deze incidenten, om de specifieke context waarbinnen moslimdiscriminatie voorkomt te beschrijven.

Discriminatie van Roma en Sinti komt vervolgens aan bod in paragraaf 5.4. Tot slot gaan we in paragraaf 5.5 in op bevindingen uit andere bronnen rondom racisme en moslimdiscriminatie in 2017.

5.1 Incidenten met een racistisch karakter in 2017

In 2017 zijn er in totaal 1902 incidenten met een racistisch karakter in de BVH geregistreerd. Zoals in tabel 5.1 is te zien, is het aantal racistische incidenten tussen 2015 en

2017 afgenomen. Een mogelijke verklaring hiervoor is een afname in de maatschappelijke onrust in Nederland. Zoals in hoofdstuk 3 benoemd, kenmerkte het jaar 2015 zich door veel maatschappelijke onrust rond de komst van vluchtelingen naar Nederland, welke in de loop van 2016 afnam. Daarnaast vond in 2015 een aantal terroristische aanslagen plaats die veel onrust veroorzaakten. Hoewel ook in 2016 en 2017 aanslagen plaatsvonden, lijkt er een zekere mate van gewenning hieraan te zijn (zie paragraaf 5.3 en hoofdstuk 8). In dit licht is het niet verwonderlijk dat het aantal incidenten zich, na een forse toename in 2014 en 2015, in 2016 en 2017 stabiliseert.

Tabel 5.1 Incidenten met een racistisch karakter 2013-2017 (inclusief moslimdiscriminatie)¹¹

2013	2014	2015	2016	2017
(2189) ¹²	(2764)	2732	2247	1902

Als we kijken naar het aantal racistische incidenten in de verschillende politieregio's, dan zien we overeenkomstig met het totaalbeeld in de meeste regio's een afname van het aantal racistische incidenten (zie tabel 5.2). In vergelijking met 2016 hebben er wel enkele verschuivingen plaatsgevonden.

In de politieregio's Den Haag, Rotterdam en Oost-Nederland vonden de meeste racistische incidenten plaats. Hoewel we bij de regio Oost-Nederland een duidelijke afname zien in het aantal incidenten, van 446 in 2016 naar 277 in 2017, behoort deze regio nog steeds tot de top 3. Anders is dit voor de politieregio Midden-Nederland en Amsterdam. Midden-Nederland behoorde in 2016 nog tot de politieregio waar de meeste racistische incidenten plaatsvonden (331), dit aantal is in 2017 afgenomen (195) waardoor deze

¹¹ Meerdere mutaties over één incident worden teruggebracht tot het ene incident, tenzij er een nieuw feit in de mutatie is toegevoegd.

¹² Door een verandering in de dataverzameling van racistische incidenten in 2015, moet de trend ten opzichte van eerdere jaren met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd. Vandaar de aantallen tussen haakjes.

politieregio buiten de top 3 valt. Hetzelfde geldt voor politieregio Amsterdam, waar ook het aantal incidenten is afgenomen. De politieregio Limburg blijft, net als in voorgaande jaren, de regio waar de minste racistische incidenten plaatsvonden.

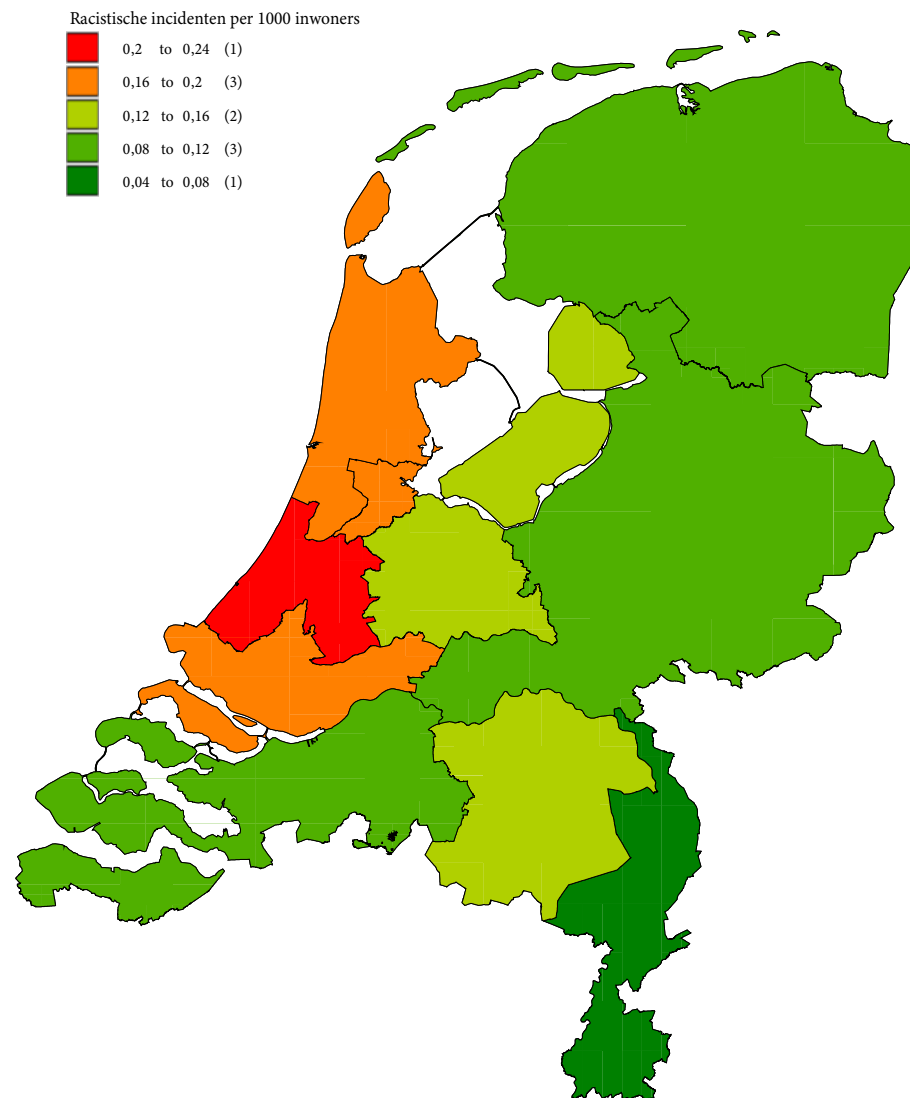
Het is onduidelijk waardoor de verschillen tussen de regionale eenheden precies worden veroorzaakt. Het valt buiten de scope van dit onderzoek om op regionaal niveau apart onderzoek te doen naar mogelijke oorzaken van de geconstateerde schommelingen.

Tabel 5.2 Racistische incidenten naar regionale eenheid

Regionale eenheden	2013	2014	2015	2016	2017
Noord-Nederland	199	207	273	152	136
Oost-Nederland	296	399	397	446	277
Midden-Nederland	250	336	303	331	195
Noord-Holland	150	192	197	215	203
Amsterdam	320	347	298	299	170
Den Haag	296	398	397	278	313
Rotterdam	256	348	304	211	278
Zeeland–West-Brabant	147	215	235	139	115
Oost-Brabant	141	206	189	105	136
Limburg	116	116	137	71	79
Landelijke eenheid	18	-	2	-	-
Totaal	2189	2764	2732	2247	1902

Op kaart 5.1 is te zien dat het aantal racistische incidenten per 1000 inwoners het hoogst is in de regio Den Haag, op korte afstand gevolgd door de regio's Amsterdam en Rotterdam.

Kaart 5.1 Racistische incidenten per 1000 inwoners van 12 jaar en ouder naar politie-eenheid

Racistische incidenten gericht op mensen met een publieke taak

Bijna een vijfde (337) van de racistische incidenten (18%) was gericht op mensen met een publieke taak. Namelijk op agenten (157 incidenten), medewerkers in de zorg (25 incidenten), medewerkers in het openbaar vervoer (32 incidenten), of mensen met een andere publieke taak (123 incidenten).

5.2 Beschrijving racistische incidenten

In deze paragraaf beschrijven we de racistische incidenten naar een van de zes discriminatievormen: geweld, bedreiging, pesterij, vernieling, belediging en (gevoel van) uitsluiting. Dit doen we op basis van de kwalificatie die de politie aan de incidenten heeft gegeven (zie ook hoofdstuk 2) en de door de politie extra aangeleverde informatie over de betreffende incidenten. In tegenstelling tot vorig jaar, is door de politie dit jaar geen categorie ‘opruiming’ gehanteerd. De categorie ‘pesterij’ is daarentegen dit jaar nieuw toegevoegd door de politie. Dit type incidenten is vergelijkbaar met incidenten van ‘treiteren’ zoals wij beschreven in de rapportage over 2014.

In tabel 5.3 is de verdeling van de racistische incidenten over de verschillende discriminatievormen te zien. Het totaal is hier groter dan het totale aantal incidenten, omdat incidenten meer dan één discriminatievorm kunnen hebben: bij 373 incidenten was er sprake van twee vormen van discriminatie. Bij de meeste racistische incidenten gaat het om belediging, bij 72% van de incidenten met een racistisch karakter was sprake van deze discriminatievorm. Geweld en bedreiging volgen op afstand, met respectievelijk 19% en 16%.

Ook in 2016 was de discriminatievorm ‘belediging’ veruit het grootst. Een toename zien we bij de incidenten die vallen onder geweld en bedreiging. Deze toename in de categorie ‘geweld’ is mogelijk te verklaren door de andere benaming die de politie in 2017 hanteert voor de discriminatievorm geweld (zie ook hoofdstuk 2). Mogelijk vallen er

hierdoor meer incidenten binnen deze vorm. De verklaring voor de forse toename van de discriminatievorm bedreiging is echter onduidelijk.

Tabel 5.3 Racistische incidenten naar discriminatievorm¹³

	2016 (2247)	% van incidenten in 2016 ¹⁴	2017 (1902)	% van incidenten in 2017
Geweld (voorheen mishandeling)	130	6%	368	19%
Bedreiging	92	4%	307	16%
Pesterij	-	-	54	3%
Vernieling (inclusief bekladding)	92	4%	104	6%
Belediging	2002	89%	1370	72%
(gevoel van) Uitsluiting	45	2%	38	2%
Overig of onbekend	15	1%	34	2%

Racistische incidenten vinden het vaakst plaats in de directe woonomgeving (25%) of op de openbare weg (22% niet, 7% wel verkeersgerelateerd). In tabel 5.4 zijn de locaties van de racistische incidenten in 2017 weergegeven.

¹³ De percentages tellen niet op tot 100%, omdat een incident in meerdere categorieën kan vallen. Hierdoor is ook het totaal van de discriminatievormen hoger dan het totaal aantal racistische incidenten.

¹⁴ Vanwege mogelijke verschillen in categorisering door de politie, moeten de verschillen tussen 2016 en 2017 met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd.

Tabel 5.4 Locatie van racistische incidenten in 2017

	Aantal incidenten in 2017	% van incidenten in 2017
binnenshuis	69	3,6%
commerciële dienstverlening	132	6,9%
directe woonomgeving	473	24,9%
gebedshuis	14	0,7%
horeca/uitgaan	118	6,2%
media en communicatie	129	6,8%
openbaar vervoer	62	3,3%
openbare weg/water - niet verkeersgerelateerd	409	21,5%
openbare weg/water - verkeersgerelateerd	136	7,2%
plaats met bijz. betekenis	3	0,2%
recreatieterrein	20	1,1%
school	61	3,2%
sportterrein	28	1,5%

Hieronder beschrijven we achtereenvolgens de racistische incidenten van geweld, bedreiging, pesterij, vernieling, belediging en uitsluiting die zich hebben voorgedaan in 2017, met daarbij enkele voorbeelden.

Bij het beschrijven van de incidenten is het soms mogelijk om op basis van de beschikbare informatie onderscheid te maken in verschillende typen incidenten, gebaseerd op de aanleiding van het incident. Dit zijn:

- incidenten waarbij racistische intenties aanleiding zijn van het incident;
- incidenten waarbij racisme onderdeel is van een escalatie van een ander incident, zoals een ruzie tussen bijvoorbeeld burens, verkeersdeelnemers of tussen (ex-)partners.

In de praktijk is dit onderscheid lang niet altijd te maken. Zo is het in sommige gevallen aannemelijk dat een incident waarbij er sprake is van een escalatie, niet of minder snel was geëscaleerd wanneer het slachtoffer dezelfde achtergrond had gehad als de dader. Racistische motivatie speelt in dat geval wel degelijk een rol bij het tot stand komen van het incident. Bovendien is de beschikbare informatie dikwijls niet compleet genoeg om een volledig beeld te krijgen van wat er zich heeft afgespeeld. Er is dan ook altijd sprake van een grijs gebied. Vooral incidenten waarbij racistische intenties de aanleiding zijn, zijn lastig te herkennen bij incomplete informatie.

Voor deze rapportage hebben we voor de racistische incidenten in de categorieën geweld, bedreiging en pesterij beoordeeld of er sprake was van racistische intenties of van een escalatie van een ander incident. Dit deden we op basis van de door de politie geleverde informatie. De indeling is gemaakt door twee beoordelaars. Incidenten die door de twee beoordelaars gelijk zijn beoordeeld, zijn aangemerkt als respectievelijk ‘intentie’ dan wel ‘escalatie’. Incidenten waarover de beoordelaars van mening verschilden, zijn aangemerkt als twijfelgeval. In onderstaand geven we van elk type incidenten voorbeelden.

5.2.1 Geweld (voorheen racistisch geweld, nu opgedeeld)

Bij 368 van de racistische incidenten in 2017 was er sprake van geweld, een hoger aantal incidenten dan in 2016. In de meeste gevallen ging het om een escalatie: bij 63% was de aanleiding voor dit geweld naar alle waarschijnlijkheid een escalatie van een ander incident. Dit is in lijn met onze eerdere bevinding dat racistische geweldsincidenten relatief vaak een escalatie van een ander conflict zijn (Tierolf et al., 2015, p.65-72).

Een voorbeeld van een escalatie is een burenruzie die ontstaat rond het afsteken van vuurwerk, hetgeen uitloopt op een handgemeen waarbij de ene buurman de ander voor ‘vieze kankerbuitenlander’ uitscheldt. Andere voorbeelden van geweldsincidenten waarbij sprake was van escalatie ontstonden rond het aanspreken op ongewenst gedrag:

op de stoep fietsen of praten in de stiltecoupe in de trein. Escalatie van verkeersruziezies komen ook regelmatig voor. Daarnaast zijn er incidenten waarbij een racistische belediging de aanleiding geeft voor geweld. Een voorbeeld is een ruzie die ontstaat tussen een man en vrouw in een horeca-setting. De man zegt *'lekker negertje'* tegen de vrouw, waarop een vechtpartij ontstaat.

Van de overige 138 racistische geweldsincidenten viel op basis van de aangeleverde informatie niet vast te stellen wat de aanleiding voor het geweld was. Hierbij gaat het vooral om incidenten waarbij iemand is geslagen en racistisch uitgescholden, maar geen informatie beschikbaar is over de verdere context of aanleiding. Onduidelijk is dan of deze aanleiding werkelijk ontbreekt (en er dus sprake is van een intentioneel incident) of niet is beschreven.

Racistische geweldsincidenten komen relatief weinig voor in de directe woonomgeving (18% ten opzichte van 25% van het totaal aantal incidenten) of in media en communicatie (2% t.o.v. 7% van het totaal aantal incidenten), en juist relatief vaak op de openbare weg (42% t.o.v. 29% van het totaal) en in horeca- of uitgaanscontext (10% t.o.v. 6% van het totaal aantal incidenten).

Evenals bij beledigingen (zie 5.2.5) waren racistische geweldsincidenten het vaakst gericht op mensen met een donkere huidskleur, en daarnaast relatief vaak op mensen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond¹⁵, of in het algemeen op 'buitenlanders' (er wordt dan bijvoorbeeld gescholden zonder een specifieke afkomst te noemen, bv. met *'vieze kankerbuitenlander'*). Bij acht procent van de racistische geweldsincidenten werd ook een bedreiging geuit, bij drie procent een belediging.

5.2.2 Bedreiging

In 307 racistische incidenten werd een bedreiging geuit. Tussen 2016 en 2017 nam het aantal racistische bedreigingen toe. Bij racistische bedreigingen wordt vaak ook gescholden: 80% van de incidenten met een bedreiging valt ook in de categorie belediging. Een voorbeeld zijn de uitingen *"Ik schiet je kapot, kankerzwarte"* of *"Ik kom de ramen ingooien, kutturk"*.

Voor een groot deel van de bedreigingen was een ander incident de aanleiding: 48% van de bedreigingen, 146 incidenten, betrof een escalatie. Een voorbeeld is een ruzie tussen ex-partners over de kinderen, waarbij gescholden wordt met *'kankerturk'* en gedreigd *'ik pak je nog wel'*. In een ander voorbeeld van een escalatie remt een automobilist abrupt voor een vogel op de weg, waarop de automobilist achter hem begint te schelden en dreigen. Van de meeste racistische bedreigingen was echter niet vast te stellen wat hiervoor de aanleiding was. Bijvoorbeeld een dreigbericht naar een zorgprofessional (*'en die kankernegerin maak ik dood'*), waarbij er geen informatie is over wat zich hiervoor heeft afgespeeld.

Incidenten waarbij een racistische bedreiging werd geuit kwamen relatief vaak voor in media en communicatie (12% van de bedreigingen tegenover 7% van het totaal aantal racistische incidenten), en ze kwamen relatief minder vaak voor op de openbare weg (25% van de bedreigingen tegenover 29% van het totaal aantal racistische incidenten).

Evenals bij beledigingen (zie 5.2.5) waren racistische bedreigingen het vaakst gericht op mensen met een donkere huidskleur, en daarnaast relatief vaak op mensen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond.

5.2.3 Pesterij

Bij 54 racistische incidenten was er sprake van pesterij. Zoals hierboven benoemd, werd deze categorie incidenten in 2016 nog niet door de politie gehanteerd. In deze categorie zijn ook de incidenten van bespugen meegenomen. Een groot aandeel, 41% van de incidenten

¹⁵ Wanneer in deze incidenten door de dader (ook) verwezen wordt naar de (vermeende) islamitische achtergrond van het slachtoffer, valt dit incident onder moslimdiscriminatie.

van pesterij, betrof een escalatie. Hierbij gaat het onder andere om incidenten waarbij de dader spuugt naar iemand met een publieke taak, bijvoorbeeld een verdachte die wordt aangehouden die spuugt naar de politie, in combinatie met een racistische belediging. Ook kan het hier bijvoorbeeld gaan om langer lopende burencollicten. Van vijf incidenten is vrij zeker dat racistische intenties de aanleiding vormden. Een voorbeeld is een incident waarbij een donkere vrouw en haar dochter bekogeld worden met meel, waarbij de dader zegt *‘om jullie witter te maken’*. Daarnaast is van maar liefst de helft van de incidenten van pesterij niet met zekerheid te zeggen of het om een intentie of escalatie ging.

Racistische pesterijen vonden relatief vaak plaats in de commerciële dienstverlening (15% van de pesterijen tegenover 7% van het totaal aantal racistische incidenten) en in het openbaar vervoer (9% van de pesterijen tegenover 3% van het totaal), maar voornamelijk op de openbare weg (28%) en in de directe woonomgeving (24%). Pesterijen kwamen juist niet voor binnenshuis of in media en communicatie.

5.2.4 Vernieling (waaronder bekladding)

Bij 104 racistische incidenten was er sprake van vernieling, dat wil zeggen het toebrengen van schade aan objecten. Het aantal vernielingen met een racistisch karakter bleef ongeveer gelijk ten opzichte van 2016. De incidenten in deze categorie zijn divers. In veel gevallen gaat het om bekladding, bekrassing of het plakken van stickers met racistische teksten of symbolen, zoals *‘white power’* of hakenkruizen. Daarnaast komen vernielingen voor: voornamelijk vernielingen aan auto's, aan of in woningen, of aan andere gebouwen. Deze variëren van een kras tot een steen door een ruit tot brandstichting.

Incidenten in deze categorie komen relatief vaak voor in de directe woonomgeving (43% van de vernieling incidenten, tegenover 25% van het totaal racistische incidenten). Ook vond dit type incidenten relatief vaak plaats bij een gebedshuis (meestal een moskee, 6% tegenover minder dan 1% van het totaal) of een plaats met een bijzondere betekenis (islamitische begraafplaatsen, 2 van de in totaal 3 incidenten met deze locatie).

De mate waarin incidenten gericht zijn op een persoon varieert. De locatie van de vernieling en de context zijn hierin bepalend. Zo zijn er bekladdingen van lantaarnpalen, muurtjes en ander wegmeubilair, bijvoorbeeld met hakenkruizen, die niet duidelijk tegen een bepaalde persoon of groep zijn gericht. Een hakenkruis op de voordeur van een Joods persoon of op de ruit van een moskee heeft een andere betekenis.

Hier geven we enkele voorbeelden van incidenten in deze categorie die gericht waren op een specifiek persoon. In het eerste voorbeeld is de tekst *“minder”* geschreven in de sneeuw op de auto van een Marokkaans-Nederlandse man. In het tweede voorbeeld ligt een man te slapen als zijn ruit wordt ingegooid. Hij achtervolgt de daders, die *“Rot op naar je eigen land”* schreeuwen. In het derde voorbeeld wordt een man op straat door buurtkinderen uitgescholden voor *“Nigger”* en *“zwarte aap”*. Later in die week gooien de kinderen vuurwerk in zijn brievenbus.

5.2.5 Belediging

In overeenstemming met voorgaande jaren betreft het grootste deel van de racistische incidenten, 72% in 2017, een belediging: 1370 incidenten. Hierbij wordt de (vermeende) achtergrond van het slachtoffer gebruikt om te beledigen. Hoewel nog altijd de meeste incidenten in deze categorie vallen, is er een aanzienlijke afname van het aantal racistische beledigingen tussen 2016 en 2017.

In tabel 5.5 is weergegeven welke groep het doelwit was van de belediging. Het totaal is hier groter dan het totale aantal incidenten, omdat in incidenten meer dan één etnische groep beledigd kan worden (bijvoorbeeld door het gebruik van meerdere scheldwoorden, of als over en weer gescholden wordt). Mensen met een donkere of getinte huidskleur waren het vaakst doelwit van racistische beledigingen: 34% van de beledigingen was op deze groep gericht. Een voorbeeld zijn scheldwoorden als *‘neger’* of *‘zwartjoekel’*. Daarnaast waren beledigingen relatief vaak gericht op ‘buitenlanders’ (14%; hierbij wordt

geen specifieke herkomst genoemd maar bijvoorbeeld gescholden met ‘*kutbuitenlander*’ of een uitspraak gedaan als ‘*rot op naar je eigen land*’), en op mensen met een Marokkaanse (12%) of Turkse achtergrond (11% van de beledigingen). Een vergelijking met 2016 is lastig omdat deze indeling niet uit vastgestelde categorieën bestaat maar door de screeners van de politie voor elk incident in een open veld wordt ingevuld. Een paar categorieën kunnen echter wel vergeleken worden, in 2016 had de beledigde groep in ruim 14% van de incidenten een Turkse achtergrond, in ruim 13% een Marokkaanse achtergrond en onbekend/overig was gescoord bij 12% tegenover 33% in 2017.

Tabel 5.5 Incidenten van racistische belediging naar beledigde groep

	Aantal incidenten in 2017	% van incidenten in 2017
Aziatisch	19	1,4%
Buitenlands	192	14,0%
Caribisch/Antilliaans	6	0,4%
Marokkaans	160	11,7%
Midden- en Oost-Europa	19	1,4%
Midden-Oosten en Noord-Afrika	6	0,4%
Nederlands	36	2,6%
Roma /Sinti	3	0,2%
Surinaams	10	0,7%
Turks	151	11,0%
Huidskleur: getint/donker	98	7,2%
Huidskleur: wit	30	2,2%
Huidskleur: zwart	365	26,6%
Onbekend/overig	454	33,1%
Totaal	1549	113,1%

Een vorm van een racistische belediging is racistisch schelden. Evenals in voorgaande jaren is een aparte query gedraaid om racistische scheldincidenten te vinden in de BVH. Over 2017 werden hiermee in totaal 769 racistische scheldincidenten gevonden. Ongeveer een kwart (214) van deze incidenten valt niet binnen de hierboven besproken racistische beledigingen. Dat kan veroorzaakt worden doordat het schelden bijvoorbeeld een bijzaak was bij een gewelds- of bedreigingsincident, de screeners van de politie hebben er op dat moment voor gekozen niet ‘belediging’ als discriminatievorm mee te nemen. Tussen 2016 en 2017 is het aantal racistische scheldincidenten dat we vonden in de BVH licht afgenomen. Een vijfde (151 incidenten) van deze scheldincidenten was gericht op iemand met een publieke taak.

Tabel 5.6 Racistisch schelden naar regionale eenheid

Regionale eenheid	2013	2014	2015	2016	2017
Noord-Nederland	88	62	49	56	51
Oost-Nederland	225	114	129	218	102
Midden-Nederland	154	96	96	113	76
Noord-Holland	117	64	59	92	90
Amsterdam	123	86	92	80	51
Den Haag	217	104	130	113	139
Rotterdam	208	130	104	132	127
Zeeland – West-Brabant	77	80	54	51	50
Oost-Brabant	87	47	80	61	61
Limburg	44	42	48	29	22
KLPD en Marechaussee	6	-	-	-	-
Totaal	1346	825	842	945	769

Zoals in tabel 5.6 is te zien, bleef het aantal racistische scheldincidenten in de meeste politieregio's ongeveer gelijk. In de regio's Oost-Nederland, Midden-Nederland en

Amsterdam nam het aantal racistische scheldincidenten af. De regio Oost-Nederland, de grootste van de tien politieregio's, is hiermee niet langer de regio met de meeste racistische scheldincidenten. Deze positie wordt nu vervuld door de regio Den Haag, waar tussen 2016 en 2017 een lichte toename van racistische scheldincidenten is te zien.

5.2.6 (gevoel van) Uitsluiting

Tot slot waren er 38 gevallen in 2017 waarbij sprake was van een (gevoel van) uitsluiting. Tussen 2016 en 2017 bleef het aantal incidenten in deze categorie ongeveer gelijk. Evenals vorig jaar vindt dit type incidenten relatief vaak plaats in horeca- of uitgaanscontext: 61% van de incidenten, ten opzichte van 6% van het totaal aantal racistische incidenten. Ook in de commerciële dienstverlening zijn relatief veel incidenten van een (gevoel van) uitsluiting (13% tegenover 7% van het totaal). In de directe woonomgeving en de openbare weg kwam dit type incidenten juist niet voor, terwijl dit bij het totaal aantal incidenten de voornaamste locaties zijn.

Er zijn binnen deze categorie meerdere voorbeelden van incidenten waarbij mensen geweigerd worden bij een horecagelegenheid. In sommige gevallen wordt hierbij door de portier aangegeven dat dit was vanwege hun afkomst. Ook zijn er dergelijke incidenten waarbij slachtoffers zien dat witte mensen wel toegelaten worden in de horecagelegenheid. Een ander voorbeeld van incidenten van (een gevoel van) uitsluiting betreft een medewerker die van haar baas haar hoofddoek af moet doen omdat zij anders ontslagen wordt, of Aziatische mensen aan wie geweigerd wordt melkpoeder te verkopen.

5.3 Moslimdiscriminatie

Bij een deel van de incidenten met een racistisch karakter in de BVH is sprake van moslimdiscriminatie. Moslimdiscriminatie is het beledigen, haat zaaien tegen en het discrimineren van personen of groepen op grond van hun godsdienst, de islam. Ook het (syste-

matisch) ongelijk behandelen of buitensluiten van moslims en geweld tegen moslims vanwege hun geloof valt hieronder. Het gaat hierbij dus om discriminatie van personen of groepen personen (moslims), en niet om beledigingen van de godsdienst (islam).

In 2017 werden in totaal 213 incidenten van moslimdiscriminatie gevonden in de BVH. Dit is een forse afname ten opzichte van 2016, toen er nog 364 incidenten werden gevonden, en een voortzetting van de dalende lijn sinds 2015. In de rapportage over 2015 verklaarden we het hoge aantal incidenten van moslimdiscriminatie onder meer door maatschappelijke onrust die ontstond na terroristische aanslagen uit naam van de islam. In 2017 vonden wel enkele aanslagen plaats die in Nederland het nieuws bereikten, waaronder de aanslag tijdens een popconcert in Manchester en op de Westminster brug in Londen. Zoals wij in de rapportage van vorig jaar en in hoofdstuk 3 al benoemden, is het mogelijk dat er een bepaald soort 'gewenning' optreedt onder het publiek doordat aanslagen geregeld plaatsvinden. Zo vonden er na de aanslag op het weekblad Charlie Hebdo demonstraties plaats en werd de leus 'Je suis Charlie' wereldwijd gedeeld op sociale media. Hoewel na bovengenoemde aanslagen in 2017 wel herdenkingen werden gehouden, was er (in elk geval in Nederland) geen sprake van dergelijke omvangrijke reacties. Dit is een indicatie van gewenning aan aanslagen, waardoor mogelijk een terroristische aanslag uit naam van de islam niet meer leidt tot een piek in incidenten van moslimdiscriminatie. Daarnaast kan gemeld worden dat organisaties als Meld Islamofobie minder actief lijken te zijn, zo wordt er al twee jaar geen jaarverslag meer uitgebracht. We zien deze organisatie nog wel actief op Twitter en Facebook. Mogelijk dat dergelijke organisaties ook niet meer aangemoedigd worden om incidenten bij de politie te melden.

Het aantal incidenten van moslimdiscriminatie is tussen 2016 en 2017 in alle politieregio's afgenomen (zie tabel 5.7). Vooral in de regio's Oost-Nederland en Midden-Nederland is een flinke afname te zien; hier lag het aantal incidenten in 2016 dan ook het hoogst.

Tabel 5.7 Aantal incidenten van moslimdiscriminatie naar regionale eenheid 2014 -2017

Regionale eenheid	2014	2015	2016	2017
Noord-Nederland	13	36	17	13
Oost-Nederland	19	64	65	22
Midden-Nederland	19	68	69	26
Noord-Holland	13	38	39	27
Amsterdam	24	44	43	24
Den Haag	21	80	54	39
Rotterdam	11	46	26	20
Zeeland-West-Brabant	13	42	22	18
Oost-Brabant	9	26	15	13
Limburg	0	22	14	11
Totaal	142	466	364	213

5.3.1 Beschrijving incidenten moslimdiscriminatie

Voor de inhoudelijke beschrijving van incidenten van moslimdiscriminatie baseren we ons op de classificatie van incidenten door de politie. In tabel 5.8 is de verdeling van anti-moslimincidenten over de zes categorieën (geweld, bedreiging, pesterij, vernieling, belediging en (gevoel van) uitsluiting) te zien. Het totaal is hier groter dan het totale aantal incidenten, omdat incidenten meer dan één discriminatievorm kunnen hebben: bij 47 incidenten was er sprake van twee vormen van discriminatie.

Evenals bij racisme, gaat het bij incidenten van moslimdiscriminatie in de meeste gevallen om een belediging: bij 71% van de incidenten. Dit aandeel is wel lager dan in 2016 (82%). Overeenkomstig met de racistische incidenten waren er in 2017 juist relatief meer geweldsincidenten en bedreigingen, en ook het aandeel vernielingen nam toe tot bijna een vijfde van de anti-moslimincidenten. Zoals hierboven benoemd, valt de toename in het aantal geweldsincidenten mogelijk te verklaren door de andere

benaming die de politie in 2017 hanteert voor de discriminatievorm geweld, waardoor mogelijk meer incidenten binnen deze vorm vallen.

Tabel 5.8 Incidenten van moslimdiscriminatie naar discriminatievorm

	2016 (364)	% van incidenten in 2016	2017 (213)	% van incidenten in 2017 ¹⁶
Geweld (voorheen mishandeling)	16	4%	24	11%
Bedreiging	26	7%	27	13%
Pesterij	-	-	11	5%
Vernieling (inclusief bekladding)	41	11%	38	18%
Belediging (gevoel van) Uitsluiting	298	82%	152	71%
Overig of onbekend	5	1%	5	2%

5.3.2 Geweld

Bij 24 incidenten van moslimdiscriminatie was sprake van geweld, in bijna alle gevallen in combinatie met een negatieve uitlating zoals *'kutmoslim'*. Een gedeelte van deze incidenten betrof een escalatie. Een voorbeeld is een verkeersruzie waarbij twee auto's tegenover elkaar staan en een van beiden opzij moet om de ander door te laten. De ene bestuurder stapt uit, scheldt de twee islamitische vrouwen in de andere auto uit (oa. *'Jullie zijn allemaal hetzelfde, islamitisch tuig!'*) en mishandelt een van hen. Bij andere incidenten is niet duidelijk wat de aanleiding was, bijvoorbeeld een incident waarbij een man wordt uitgescholden voor *'Vieze kut Marokkaan! Vieze kutmoslim'* en geslagen met een ijzeren pijp. Bijna de helft van deze geweldsincidenten (46%) vond plaats op de openbare weg.

16 De percentages tellen niet op tot 100%, omdat een incident in meerdere categorieën kan vallen.

5.3.3 Bedreiging

In 27 incidenten van moslimdiscriminatie werd een bedreiging geuit. Een derde van deze bedreigingen werd via (sociale) media geuit. Maar ook bedreigingen face-to-face kwamen voor. Een voorbeeld is de volgende uiting tegen een hoofddoek-dragende vrouw bij een bushalte: *'Jij met die hoofddoek, jij hoort hier niet. Ze zouden je gewoon kapot moeten schieten. Ik heb een pistool bij me hoor'*. In tegenstelling tot vorig jaar vonden we in deze categorie geen bedreigingen gericht aan een moskee (zoals dreigbrieven). Wel was er een incident waarbij haatberichten werden verspreid naar aanleiding van een schoolbezoek aan een moskee.

5.3.4 Pesterij

Voor 2017 werden elf incidenten van pesterij tegen moslims gevonden in de BVH. In de meeste van deze incidenten werd een moslim bespuugd, soms in combinatie met beledigingen ('*kankermoslim*', '*ga terug naar je eigen land*'). Bij twee incidenten werd de hoofddoek van een vrouw afgetrokken.

5.3.5 Vernieling (waaronder bekladding)

Bijna een vijfde (38 incidenten) van de anti-moslimincidenten in 2017 betrof een vernieling of bekladding. Deze incidenten hebben een anti-moslim karakter omdat ze gericht zijn op een islamitisch doelwit (zoals een moskee, de woning of auto van een moslim, een islamitische school of islamitische begraafplaats) of vanwege de tekst. Bijvoorbeeld de tekst '*geen moslims*' die is aangebracht op diverse woningen. We treffen in deze categorie verschillende bekladdingen of bekrassingen, zoals '*moslimtuig*' op het raam van een moskee, een hakenkruis op de voordeur van een islamitische man of een sticker met '*stop islamterreur*' op de deur van een Soedanese student. Daarnaast zijn er vernielingen, variërend van een steen door een ruit, banden die lek worden gestoken tot brandstichting in een moskee. De incidenten in deze categorie vonden voornamelijk

plaats in de directe woonomgeving (32%) en op de openbare weg (32%), ook vonden deze incidenten relatief vaak plaats bij moskeeën (16%).

5.3.6 Belediging

Evenals bij de racistische incidenten gaat het bij incidenten van moslimdiscriminatie meestal om een belediging: bij 71% was sprake van deze discriminatievorm. Veelal wordt gescholden met termen als '*vieze moslim*' of '*kutmoslim*', of varianten hierop. Ook wordt gescholden met '*terrorist*' of '*salafist*'. Soms worden scheldwoorden die naar de islamitische achtergrond van het slachtoffer verwijzen gecombineerd met scheldwoorden over de etnische achtergrond (bv. '*kankerturk*' of '*kankermarokkaan*'). Daarnaast worden in meerdere incidenten uitspraken gedaan als '*rot op naar je eigen land*'. Anti-moslimbeledigingen kwamen op verschillende locaties voor: voornamelijk op de openbare weg (22%), in de directe woonomgeving (20%), in media en communicatie (15%) en in de commerciële dienstverlening (11%).

Onder de anti-moslimbeledigingen vallen incidenten van schelden tegen moslims, waarvoor een aparte query is gedraaid. Met de query's voor schelden tegen moslims werden 27 incidenten gevonden in de BVH voor het jaar 2017. Deze incidenten werden allemaal ook gevonden met de query's voor moslimdiscriminatie.

5.3.7 (gevoel van) Uitsluiting

Tot slot werden er over 2017 in de BVH 3 incidenten gevonden van (gevoel van) uitsluiting van moslims. Over deze incidenten is verder geen informatie beschikbaar.

5.4 Discriminatie van Roma en Sinti

Het aantal incidenten van discriminatie jegens Roma en Sinti dat werd gevonden in de BVH is klein, evenals in voorgaande jaren. Voor het jaar 2017 werden drie incidenten

gevonden. In 2016 waren dit er vijf, in 2015 negen. Twee van de incidenten van discriminatie van Roma en Sinti in 2017 vonden plaats in de regio Oost-Brabant, één in de regio Oost-Nederland. Twee incidenten betroffen een belediging, één een (gevoel van) uitsluiting.

Bij het Meldpunt Internet Discriminatie wordt niet gesproken over meldingen van discriminatie van Roma en Sinti op internet.

Tabel 5.10 Incidenten van discriminatie van Roma/Sinti

	2013	2014	2015	2016	2017
Aantal incidenten	7	5	9	5	3

5.5 Bevindingen uit andere bronnen

In deze paragraaf beschrijven we bevindingen uit andere bronnen over racisme en moslimdiscriminatie in Nederland in 2017, waaronder de registraties bij de antidiscriminatievoorzieningen evenals de aantallen incidenten die het Meldpunt Internet Discriminatie registreerde (mede op basis van Walz & Mink, 2018).

5.5.1 Andere bronnen over racisme & moslimdiscriminatie

Bij de antidiscriminatie-voorzieningen (ADV's) gaat het om 1800 meldingen in 2017 die betrekking hebben op discriminatie op grond van herkomst, dit is 38% van het totaal aantal geregistreerde klachten. Net als in voorgaande jaren is dit de meest voorkomende grondslag van discriminatie. Als we specifiek kijken naar moslimdiscriminatie dan zien we dat de ADV's in 2017 190 incidenten van moslimdiscriminatie registreerden. In de rapportage van de politie en Art. 1 staat beschreven dat de politie in 2017 1450 incidenten heeft geregistreerd van discriminatie op grond van herkomst, dit is 41% van het totaal aantal discriminatie incidenten. De politie registreerde 218 incidenten van gods-

dienstdiscriminatie, waarvan 88% (192 incidenten) verband houdt met het islamitische geloof.

Bij MiND zijn 252 meldingen binnengekomen van online discriminatie op grond van herkomst. Net als vorig jaar hebben de meeste meldingen (35%) van online racisme betrekking op mensen met een donkere huidskleur. In 2017 zijn er bij MiND 101 meldingen binnen gekomen die betrekking hebben op moslimdiscriminatie (Walz & Mink, 2018).

6 Extreemrechtse formaties en extreemrechts geweld

Willem Wagenaar

In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de ontwikkeling van het extreemrechtse veld in Nederland in het jaar 2017. Dit gebeurt in een longitudinale context, waarbij we de onderzoeksperiode steeds binnen het kader van een langere ontwikkeling plaatsen.

Wij besteden eerst aandacht aan vragen rond de definitie en afbakening van het begrip 'extreemrechts'. Vervolgens geven we inzicht in organisatorische ontwikkelingen en in de geweldloze en gewelddadige activiteiten van extreemrechts. Ten slotte gaan we in op verschillende vormen van overheidsrespons op het verschijnsel.

Voor de samenstelling van dit overzicht is gebruik gemaakt van open bronnen, in belangrijke mate primaire bronnen: publicaties, websites en andere digitale mediakanalen van extreemrechtse formaties en hun aanhang, gesprekken met (voormalige) rechtsextremisten en voorts door het bekijken van publieke activiteiten (demonstraties) van deze organisaties. De data die op deze manier verzameld zijn, zijn verder geanalyseerd en ingekaderd met behulp van bestaande literatuur over rechtsextremisme in Nederland en verder vergeleken en geduid met inzichten van andere waarnemers van het extreemrechtse veld.

6.1 Kader: afbakening en definitie

In deze rapportage hanteren we een definitie van extreemrechts die is afgeleid van de definitie zoals die door Van Donselaar (Moors, 2009) is opgesteld.

Onze definitie luidt als volgt:

Extreemrechtse formaties zijn organisaties met een meer of minder uitgesproken ideologie die in belangrijke mate wordt gekenmerkt door varianten van oriëntatie op het 'eigene', varianten van afkeer van het 'vreemde', waarbij een onderscheid tussen het 'eigene' en het 'vreemde' primair gebaseerd is op etnische verschillen. Verder kenmerkt deze ideologie zich door een hang naar een meer autoritaire staatsvorm.

Centraal in de definitie staat de ideologie van een formatie, met de nadruk op onderscheid tussen het 'eigene' en het 'vreemde'. Het draait bij het 'eigene' om de manier waarop een groepering de eigen groep afbakt en op welke kenmerken de 'vreemde' groep daarvan wordt onderscheiden. Dat gebeurt bij verschillende extreemrechtse groepen op verschillende manieren. Maar kenmerkend voor extreemrechtse formaties is wel dat deze afbakening van het 'eigene' en het 'vreemde' in belangrijke mate zichtbaar is binnen de ideologie én dat het 'eigene' en het 'vreemde' afgebakend worden op basis van etnische verschillen. Het 'eigene' wordt als homogeen geheel gezien, het 'eigen volk' of het 'eigen ras' bijvoorbeeld, met eenzelfde etniciteit, een gezamenlijke en homogene culturele identiteit of een gezamenlijk 'volksbelang'. Het 'vreemde' daarentegen kan vele gezichten hebben. Het zit, als dialectische tegenhanger van het 'eigene', eveneens in het hart van de ideologie van extreemrechtse formaties, en wordt vooral afgebakend door datgene wat het 'eigene' -in etnisch opzicht- niet is. In de praktijk zien we dat dit etnisch vreemde, afhankelijk van ideologische achtergrond, context en tijdsgewricht op verschillende manieren wordt geformuleerd. Gaat het de ene keer bijvoorbeeld om biologisch afgebakende groepen, zoals 'zwarten' of 'Joden', in een andere situatie gaat het om meer nationaal, etnisch of religieus afgebakende groepen als 'Marokkanen', 'buitenlanders', 'asielzoekers' of 'moslims'.

Ook de hang naar een meer autoritaire staatsvorm moet in mindere of meerdere mate zichtbaar zijn in de ideologie van een formatie. Maar ook dit aspect van rechtsextremisme kan zich in verschillende verschijningsvormen voordoen. Soms in de concrete

wens naar een dictatoriale bestuursvorm, al of niet verwijzend naar nationaalsocialistische of fascistische regimes in het verleden of naar autoritaire of ‘illiberale’ bestuursvormen in het heden. Soms door in algemenere termen en bij voortduring stil te staan bij het falen van de democratische rechtstaat en voorstellen te doen voor meer autoritaire alternatieven.

6.2 Extreemrechtse formaties

In deze paragraaf tonen we een overzicht van extreemrechtse organisaties die in 2017 in Nederland actief waren. Dit overzicht is niet volledig¹⁷. In deze paragraaf worden de extreemrechtse formaties behandeld, die in 2017 het meest beeldbepalend waren. Voorafgaand aan deze bespreking worden enkele algemene ontwikkelingen geschetst. De verschillende extreemrechtse organisaties zijn in Nederland te onderscheiden op basis van hun ideologische overtuigingen. In grote lijnen is er tussen de verschillende formaties een ideologische scheidslijn zichtbaar die maakt dat ze in twee categorieën zijn in te delen. We maken daarom in dit hoofdstuk een onderscheid tussen 1. identitaire formaties, die zich vooral beroepen op een Nederlandse identiteit, 2. nazistische formaties, die zich meer baseren op de oude nationaalsocialistische idealen van het Derde Rijk.

Daarnaast zijn er de afgelopen jaren formaties actief geweest, die weliswaar voldoen aan de twee componenten van de definitie van rechtsextremisme (zie paragraaf 6.1), maar er verder een dunne tot uiterst dunne ideologie op nahouden. In voorgaande edities van deze rapportage schaarde we deze organisaties onder de categorie ‘Nieuw rechts-radicaal’. Maar in 2017 bleken deze organisaties toch een duidelijker ideologisch profiel

te ontwikkelen, of niet langer te bestaan. Waardoor deze categorie in deze rapportage niet meer apart besproken zal worden. De organisaties die een duidelijker ideologisch profiel hebben ontwikkeld, worden in de desbetreffende paragrafen besproken.

6.2.1 Algemene ontwikkelingen in 2017

In 2017 was sprake van drie terugkerende onderwerpen binnen extreemrechts in Nederland, die ook de afgelopen jaren de extreemrechtse actieagenda’s al beheersten: de islam, vluchtelingen en Zwarte Piet. Daarnaast werd de eerste maanden ook de nodige aandacht besteed aan de Parlementsverkiezingen in maart 2017 en werd aan het eind van het jaar een voorschot genomen op de gemeenteraadsverkiezingen in 2018 en traditioneel actie gevoerd rond het thema Zwarte Piet. Bij dat alles vielen enkele ontwikkelingen op.

Vanaf de bevrijding van het nationaalsocialisme in 1945 hebben extreemrechtse organisaties altijd te maken gehad met verschillende vormen van tegenstand, vanuit de politiek en rechtspraak, vanuit de media en vanuit verschillende vormen van activisme. Maar ook grote delen van de Nederlandse bevolking stonden doorgaans wantrouwend en afwijzend tegen extreemrechtse initiatieven. Die situatie, waarbij extreemrechtse organisaties altijd op moesten boksen tegen een omgeving die afwijzend reageerde, heeft er voor gezorgd dat de meeste extreemrechtse organisaties in hun ideeën, propaganda en activiteiten veelal de nadruk hebben gelegd op onderwerpen die duidelijk maakten wat zij afwezen: immigratie, criminaliteit, pedofilie, drugs. Met deze onderwerpen hoopten deze organisaties op eenvoudiger wijze begrip en sympathie op te wekken. Vanaf 2016 lijken extreemrechtse organisaties echter meer ruimte te krijgen in het maatschappelijk debat¹⁸. Ideeën van extreemrechtse groepen lijken steeds meer ontgaan te

¹⁷ Voor een volledig overzicht van in Nederland actieve rechtsextremistische organisaties: Wagenaar, W. (2018), *Factsheet Extreemrechts in Nederlandse Gemeentes*, update mei 2018.- Amsterdam : Anne Frank Stichting.
Zie: <http://web.annefrank.org/nl/Educatie/monitor/Rapportages/Factsheet-extreemrechts/>

¹⁸ Wagenaar, W. (2017) Extreemrechtse formaties en extreemrechts geweld. In: Tierolf, B. et al. (2017) *Zesde rapportage racisme, antisemitisme en extreemrechts geweld in Nederland*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut, p. 35-50.

zijn van de erfenis van het nationaalsocialisme in de Tweede Wereldoorlog en vaker gezien te worden als willekeurig welke andere politieke mening. Een ontwikkeling die overigens niet alleen in Nederland plaatsvindt, maar waar veel landen in Europa in dezelfde periode mee te maken hebben.

Die ontwikkeling heeft een aantal zichtbare gevolgen. Extreemrechtse organisaties lijken in afnemende mate geïsoleerd te staan in de Nederlandse samenleving. Dat wordt zichtbaar doordat betrokkenheid bij extreemrechtse organisaties minder afbreukrisico met zich meebrengt. Met als gevolg dat ook mensen met betere opleidingen en goede maatschappelijke perspectieven zich durven aan te sluiten bij deze organisaties. Een organisatie als Studiegenootschap Erkenbrand richt zich bijvoorbeeld met succes op hoogopgeleide jongemannen. Tegelijkertijd is de afname van dit isolement ook zichtbaar doordat extreemrechtse organisaties en extreemrechtse opinies meer toegang krijgen tot het maatschappelijke en politieke debat. Dat was in 2017 onder andere zichtbaar in aanloop naar de Parlementsverkiezingen en, later in het jaar, in aanloop naar de Gemeenteraadsverkiezingen van 2018. In die periode associeerden verschillende extreemrechtse organisaties zich openlijk met de PVV en Forum voor Democratie. En waar tegelijkertijd in kringen van de PVV en Forum voor Democratie politieke standpunten naar voren werden gebracht, die tot voor kort het domein waren van extreemrechts.

Tenslotte was er ook sprake van een weerklank van het afnemende isolement binnen extreemrechtse organisaties zelf. Daar waren tekenen van een groeiend zelfvertrouwen zichtbaar. Enerzijds in de propaganda en activiteiten van de organisaties. Zo werd er minder terughoudend bericht over de eigen extreme overtuigingen en waren bijvoorbeeld antisemitische en antidemocratische opinies meer aanwezig in publieke uitingen dan lang het geval is geweest. Maar er was ook meer zelfvertrouwen in het activisme van deze groepen. Er werden vaker acties georganiseerd op plaatsen, die vanwege een vijandige omgeving lange tijd als onbegaanbaar werden gezien (Amsterdam, Nijmegen). En

er werden acties georganiseerd waarbij nadrukkelijk en op provocatieve wijze gezocht werd naar een confrontatie met (extreem)linkse politieke tegenstanders.

6.2.2 Identitaire Formaties

Identitaire formaties streven naar een ideaal van een homogeen Nederlands volk binnen het gebied waar dit volk historisch gezien is gevestigd. Het onderscheid tussen het 'eigene' en het 'vreemde' spitst zich bij deze groepen vooral toe op het Nederlands taalgebied en de cultureel-etnische eigenheid van het daar levende Nederlandse volk. Dat komt tot uiting in het afwijzen van externe invloeden of bedreigingen ten aanzien van dat Nederlandse volk. Primair gaat dat om 'vreemde' invloeden door immigratie. Maar identitaire formaties kunnen zich bijvoorbeeld ook teweer stellen tegen 'bedreigingen' als Engelse leenwoorden in de Nederlandse taal of de aanwezigheid van 'cultuurvreemde' buitenlandse multinationals in Nederland. Ook andere veronderstelde aantastingen van die homogene Nederlandse identiteit, zoals pedofilie, drugs of het aanpassen van het uiterlijk van Zwarte Piet zijn redenen tot actie door deze groepen. Verder bestaat de uitgesproken wens het veronderstelde homogene Nederlands taalgebied, bestaand uit Nederland, Vlaanderen en Noord-Frankrijk, samen te voegen in een nieuw land, Dietsland, en voelt men zich om dezelfde redenen sterk verwant met de blanke Afrikaners in Zuid-Afrika. Tenslotte worden ook politieke tegenstanders gezien als 'volksvijandige' bedreiging van het Nederlandse volk.

In 2017 waren drie groepen actief die als identitair gekwalificeerd kunnen worden: Identitair Verzet, Voorpost en Pegida¹⁹. De actiegroep Zwart Front, de in vorige rapportages voorkwam, is in 2017 opgeheven.

¹⁹ Tot 2016 rekenden wij Pegida tot de nieuw rechts-radicalen groepen. Pegida betoonde zich aanvankelijk namelijk vooral een protestorganisatie tegen de rol van de Islam in de westerse samenlevingen en tegen immigratie. Inmiddels is Pegida Nederland te beschouwen als een identitaire organisatie.

Identitair Verzet

De actiegroep Identitair Verzet is sinds de oprichting beperkt van omvang. Tijdens de maatschappelijke onrust rond de komst van grote groepen vluchtelingen in 2015 en 2016 wist Identitair Verzet gedurende een korte periode nieuwe groepen jongeren aan zich te binden, maar deze groep nieuwkomers heeft in 2017 de organisatie grotendeels weer verlaten. In 2017 heeft zich daarnaast een groep activisten uit Nijmegen bij Identitair Verzet aangesloten. Deze groep voert in de eigen regio ook actie onder de naam ‘Nijmegen Rechtsaf’ en betoont zich een loyale en actiebereide afdeling van Identitair Verzet.

Met het kleine aantal beschikbare activisten (zie tabel 6.1) richt Identitair Verzet zich doorgaans op activiteiten die minimale tijdsinvestering vragen, maar tegelijkertijd kunnen rekenen op veel publieke aandacht. Een veelgebruikte methode is het bezetten van daken van islamitische gebouwen. Zo werd in 2017 het dak van een gebouw in Gouda bezet, waar een islamitisch centrum zou moeten komen, een bouwplaats voor een moskee in Venlo en het dak van een islamitische middelbare school in Amsterdam²⁰.

Naast deze acties die zich richten tegen de islam in Nederland, voerde Identitair Verzet in 2017 ook acties in relatie tot andere thema's: tegen de opvang van vluchtelingen, tegen linkse organisaties en voor het behoud van Zwarte Piet. Veelal gebeurde dit door propaganda te verspreiden. In aanloop naar de Parlementsverkiezingen werden in diverse regio's posters, stickers en pamfletten verspreid met boodschappen gericht tegen linkse en midden-partijen. Tegelijkertijd werd steun betuigd aan partijen als de PVV en Forum voor Democratie.

Naast deze vormen van geweldloos verzet, werd door Identitair Verzet ook enkele keren de confrontatie gezocht met politieke tegenstanders. In Leiden werd door Identitair Verzet in Zwarte Piet-kostuum gedemonstreerd tegen anti-Zwarte Piet-activisten.

Identitair verzet maakt onderdeel uit van een netwerk van gelijkgestemde bewegingen in verschillende West-Europese landen. In de zomer van 2017 werd door dit samenwerkingsverband een schip in de Middellandse Zee gecharterd om te protesteren tegen hulp aan migranten. Identitair Verzet was zelf niet betrokken bij deze actie, maar voerde in Nederland wel ondersteunende protestacties uit tegen een rederij die een schip had verhuurd dat door een NGO werd ingezet in de Middellandse Zee om vluchtelingen uit zee op te pikken.

Voorpost

De Vlaams-Nederlandse actiegroep Voorpost is in de jaren zeventig van de vorige eeuw opgericht. De organisatie streeft naar een homogeen Nederlands volk in één staat en daarmee naar de eenwording van Nederland, Vlaanderen en Noord-Frankrijk. Voorpost verzet zich tegen alle gepercipieerde bedreigingen voor het Nederlandse volk. Die bedreigingen bestaan volgens Voorpost voornamelijk uit immigratie, de islam en Amerikaanse culturele invloeden. Voorpost hangt het solidarisme aan, een Vlaamse variant van het authentieke Mussolini-fascisme. Voorpost vormt één organisatie in Vlaanderen en in Nederland. In praktisch opzicht is er wel sprake van een aparte structuur in de twee landen, met twee voorzitters en twee actieleiders.

De betekenis van Voorpost in Nederland is al een aantal jaren gering. Er is een beperkt aantal activisten (zie tabel 6.1) en doorgaans weinig nieuwe aanwas. In tegenstelling tot andere extreemrechtse organisaties wist Voorpost ook tijdens de grote maatschappelijke onrust rond de komst van vluchtelingen in 2015 en 2016 nauwelijks nieuwe aanhang aan te trekken. In 2017 is dat beeld enigszins veranderd, nadat enkele Twentenaren zich bij Voorpost aansloten. Deze groep kwam voort uit het regionale verzet

20 De bezetting van de school in Amsterdam leidde tot Kamervragen. Minister Blok van Veiligheid en Justitie keurde de bezettingsactie ten zeerste af (Vergaderjaar 2017–2018. Aangangsel van de Handelingen, nummer 233). Ook tijdens het vragenuur wordt de actie door veel partijen in de Tweede kamer scherp veroordeeld (Handelingen Tweede Kamer der Staten-Generaal, Vergaderjaar 2016-2017, Vergaderingnummer 98, Datum vergadering 5 september 2017).

tegen de opvang van vluchtelingen en organiseerde in 2017 in de eigen regio met enige regelmaat acties namens Voorpost.

De acties die door Voorpost in 2017 werden georganiseerd richtten zich vooral tegen de islam. Zo werd een informatiebijeenkomst over de vestiging van een moskee in Enschede verstoord. In Den Haag hield Voorpost een kleine demonstratie tegen de vestiging van een nieuwe moskee. In december 2017 ontstond kortstondig commotie in de lokale Rotterdamse politiek toen Voorpost aankondigde om te gaan patrouilleren in het kustgebied rond Hoek van Holland om illegalen te vangen. Gezien de geringe personele capaciteit van Voorpost kon dit plan geen praktisch vervolg krijgen. Verdere patrouilles bleven daardoor uit, evenals verdere commotie.

Pegida

Pegida (een afkorting die staat voor ‘Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes’) is een van oorsprong Duitse organisatie die in Duitsland succesvol is in het organiseren van grote demonstraties tegen de Islam en tegen immigratie. Pegida kreeg in 2015 een Nederlandse zusterorganisatie. Aanvankelijk keerde Pegida Nederland zich uitsluitend tegen de islam in Nederland en tegen de komst van (islamitische) vluchtelingen. Pegida Nederland heeft zich echter sindsdien ontwikkeld tot een organisatie die, op basis van actiedoelen, ideologie en samenwerkingsverbanden, als identitair is aan te merken.

De leider en gezichtsbepaler van Pegida-Nederland, Edwin Wagenveld, is een Nederlander die al decennia in Duitsland woont. Hij is daar nauw betrokken geweest bij de organisatie van Pegida-Duitsland. Medio 2016 scheurde de leiding van Pegida-Duitsland en vertrok Wagenveld samen met enkele andere prominente activisten uit Pegida-Duitsland. Vanaf dat moment was er sprake van een proces van verdere radicalisering van Wagenveld en, in zijn slijpstream, van Pegida Nederland.

Tot medio 2016 was Pegida Nederland in staat om demonstraties te organiseren van tientallen en in een enkele geval meer dan honderd demonstranten. Na de zomer van 2016 nam de belangstelling voor acties van Pegida af en trokken deze meestal nog maar tussen de twintig en de vijftig personen. In de zomer van 2017 werd een poging gedaan om de teruglopende belangstelling te keren door voor een demonstratie in Enschede ook te mobiliseren onder Duitse rechtsextremisten. Er zou bovendien een rockband optreden die zowel populair is in extreemrechtse kringen als onder Duitse voetballiegers. Maar ook deze demonstratie trok maar een beperkt aantal belangstellenden.

In 2017 probeerde Pegida ook op andere manieren aandacht te genereren voor haar politieke boodschap, maar daarbij minder afhankelijk te zijn van grotere aantallen activisten. Vaak gebeurde dat door middel van provocatieve acties. Bijvoorbeeld door het toegangshek van een Islamitische basisschool 's nachts voor de eerste schooldag af te sluiten met een fietsslot of door het verstoren van de installatie van Ahmed Marcouch tot burgemeester van Arnhem. Ook werden verschillende nachtelijke acties gevoerd op de plek waar een moskee gebouwd zou worden. Pegida-activisten zetten er onder andere een houten kruis neer en besprenkelen dat met varkensbloed. Zowel in de Enschedese gemeenteraad als in de Tweede Kamer werd deze laatste actie scherp veroordeeld. De PvdA-fractie kwalificeerde deze activisten als ‘ongewenst tuig’, de Minister voor Rechtsbescherming noemde de kruizenactie een ‘walgelijke, misselijkmakende actie’²¹.

Rechts in Verzet

In 2017 splitste een groep fanatieke activisten zich af van Pegida en ging verder onder de naam ‘Rechts in Verzet’. De afsplitsing vond plaats op basis van persoonlijke twisten. De ideologie en actiemethodes van ‘Rechts in verzet’ wijken dan ook niet af van Pegida,

²¹ Handelingen Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2017-2018. Vergaderingsnummer 21. Datum vergadering 14 november 2017.

al raakte 'Rechts in Verzet' wel vaker in opspraak. Zo voerden activisten van 'Rechts in Verzet' actie voor het behoud van Zwarte Piet, maar zorgden voor commotie toen ze daarbij in Zwarte Piet-kleding onaangekondigd een basisschool binnenliepen. Bij de school werden de activisten door medewerkers buiten gezet. Premier Rutte noemt deze actie 'bizar'. Later demonstreerden activisten van 'Rechts in Verzet' voor het woonhuis van een bekende anti-Zwarte Piet-activiste en maakten haar adres op internet bekend. Deze activiste deed aangifte naar aanleiding van deze actie.

6.2.3 Nazistische formaties

Nazistische formaties onderscheiden zich primair van identitaire formaties doordat zij het 'eigene' en het 'vreemde' definiëren vanuit biologisch-racistische kenmerken: Het 'blanke ras' is volgens hen biologisch superieur aan andere 'rassen', waaronder het 'Joodse'. Daarnaast oriënteren zij zich, anders dan identitaire formaties, vooral op 'Germaanse broedervolken' en in mindere mate op het Nederlands taalgebied. Tenslotte streven zij veelal naar een herstel van een Groot-Germaans Rijk, in de traditie van het Derde Rijk uit de periode 1933-1945.

Het afgelopen decennium kwijnden groepen met een nationaalsocialistische ideologie langzaam weg. Onderlinge ruzies, maatschappelijke druk, gebrek aan succes en gebrek aan aanhang zorgden voor teruglopende ledentallen en weinig zichtbaarheid. In 2017 was er echter sprake van enige verandering. De nationaalsocialistisch georiënteerde partij, de Nederlandse Volks-Unie (NVU) kende geen opvallende veranderingen. Maar de Nederlandse tak van de Racial Volunteer Force (RVF) werd nieuw leven ingeblazen en wist enkele tientallen belangstellenden te binden. Daarnaast wist ook het in 2016 opgerichte studiegenootschap Erkenbrand zich verder te ontwikkelen.

De Nederlandse Volks-Unie (NVU)

De NVU is de enige nazistische politieke organisatie in Nederland, die de intentie heeft om aan verkiezingen deel te nemen. De NVU heeft vanaf de oprichting in 1971 een stormachtig bestaan gekend, maar is in de afgelopen 46 jaar niet uit de politieke marge gekomen. Ondanks regelmatige deelname aan verkiezingen is er nooit een zetel behaald. De partij nam in 2017 overigens niet deel aan de Nederlandse parlementsverkiezingen.

In de eerste twintig jaar van haar bestaan was de NVU openlijk nazistisch, maar vanaf de eeuwwisseling werd vaak een terughoudender koers gevaren om confrontaties met het Nederlands strafrecht te vermijden. Voor de buitenwereld zwegen partijvertegenwoordigers daarom meestal over hun nazistische politieke oriëntatie. Achter de schermen is de partij duidelijk nazistisch en antisemitisch georiënteerd.

In 2017 bleef die koers in grote lijnen hetzelfde. Maar na een publieke aanvaring met de leiding van Forum voor Democratie²², koos de NVU plotseling voor een meer openlijk antisemitische koers met de introductie van de term 'Koojer Kartel'. Met die term doelt de NVU op een veronderstelde Joodse invloed op politieke partijen, waaronder Forum voor Democratie en PVV. Kennelijk veronderstelt de NVU-leiding dat deze koerswijziging de partij op dit moment geen schade berokkent.

De NVU onderhoudt met andere extreemrechtse organisaties in Nederland in veel gevallen een gespannen relatie. Toch wordt regelmatig gepoogd om tot samenwerkingsverbanden te komen. In de loop van 2017 verspreidde de NVU het bericht dat er sprake was van 'samenwerking' met Forum voor Democratie. Die stelling bleek gebaseerd op één persoon die bij beide partijen actief was. Forum voor Democratie royeerde de man. Eerder in 2017 hield de NVU een demonstratieve bijeenkomst in aanloop naar de Parle-

22 Zie <https://nos.nl/artikel/2189870-forum-voor-democratie-zet-nvu-lid-uit-partij.html> (2.11.2018).

mentsverkiezingen waar de partijvoorzitter de achterban oproep om PVV, Forum voor Democratie of SGP te stemmen.

Met een andere nazistische organisatie, United We Stand, werd in 2017 een korte periode samengewerkt en een demonstratie in Ter Apel georganiseerd tegen de opvang van vluchtelingen. Naast het organiseren van enkele demonstraties heeft de NVU in 2017 geen noemenswaardige activiteiten ontplooid.

Erkenbrand

Het Studiegenootschap Erkenbrand werd opgericht in de zomer van 2016. Erkenbrand wijkt in veel opzichten af van andere extreemrechtse organisaties in Nederland. De organisatie huldigt in alle openheid zeer radicale denkbeelden over samenleving en landsbestuur, Erkenbrand is daarnaast succesvol in het werven van een nieuwe generatie jonge en vaak hoogopgeleide belangstellenden.

Studiegenootschap Erkenbrand bouwt voort op ideeën die afkomstig zijn van de Amerikaanse Alt-Right-beweging. Dat zijn enerzijds - voor Europese begrippen - extreem racistische en antisemitische ideeën. Daarbij worden allerhande biologisch geïnspireerde theorieën gehuldigd over de demografische ondergang van het 'blanke ras'. Anderzijds worden ook conservatief-culturele ideeën aangehangen over de rol van de vrouw, homoseksualiteit en het belang van etnisch-culturele wortels. Erkenbrand ziet demografische ontwikkelingen als de belangrijkste bedreiging van de huidige tijd. Het blanke ras zou bedreigd worden door immigratie, rasvermenging, feminisme en homoseksualiteit. En dat is geen toeval, zo gelooft Erkenbrand, daar zit een georganiseerde politiek achter. Om dergelijke problemen het hoofd te bieden zijn volgens Erkenbrand politieke middelen nodig, zo niet onafwendbaar, die in deze democratische rechtstaat niet voorhanden zijn. Daarom oriënteren aanhangers van Erkenbrand zich actief op meer autoritaire bestuursvormen en worden er actief voorbereidingen getroffen voor de blanke overlevingsstrijd die volgens Erkenbrand onafwendbaar is.

Erkenbrand is in 2016 een opvallende verschijning binnen de doorgaans overzichtelijke wereld van Nederlands extreemrechts. Enerzijds omdat de kern van het studiegenootschap gevormd wordt door hoogopgeleide jongeren. Dat is lang een zeldzaam gegeven geweest in deze kringen. Bovendien wist Erkenbrand in 2016 en 2017 met ogenschijnlijk gemak grote groepen (jonge) mensen voor haar boodschap te interesseren. In 2016 bezochten rond de honderd personen de eerste grotere conferentie, in 2017 kwamen rond de 200 personen af op de tweede conferentie. Het is opvallend dat Erkenbrand zoveel interesse weet te wekken, omdat het niet eenvoudig is om deel te nemen aan activiteiten vanwege allerlei veiligheidsmaatregelen die door de organisatie worden genomen.

Studiegenootschap Erkenbrand is niet uit op samenwerking met andere politieke groepingen, al blijken verschillende rechtsextremistische organisaties wel interesse te hebben in bijeenkomsten en ideeën van Erkenbrand. Zo werden de congressen ook bezocht door aanhangers van andere organisaties en organiseerde Voorpost bijvoorbeeld een bijeenkomst voor de eigen achterban met een spreker van Erkenbrand, die uitleg gaf over de ideeën van de organisatie. In aanloop naar de parlementsverkiezingen bleek er vanuit Erkenbrand bovendien veel aandacht te zijn voor Forum voor Democratie²³. Vanuit Erkenbrand werd verondersteld dat er binnen die partij interesse bestond voor vergelijkbare ideeën. Een aantal ideeën die vanuit Forum voor Democratie naar buiten werden gebracht passen binnen het denkkader van Erkenbrand. Ook Thierry Baudet, de partijleider van Forum voor Democratie leek in die periode Erkenbrand als een interessante organisatie te zien. Hij liet zich enkele keren positief uit over Erkenbrand-initiatieven en sprak in oktober 2017 de Amerikaanse rechtsextremist

23 De PVV is aanzienlijk minder populair onder Erkenbrand-aanhangers. Dat heeft deels te maken met de ontoegankelijkheid van de partij, waardoor er geen invloed uitgeoefend kan worden, maar ook met ideologische aspecten. Volgens Erkenbrand is Wilders' analyse verkeerd door zich op de islam te richten: religie/islam is niet het probleem volgens Erkenbrand, maar ras en demografie. Daarnaast is het sterke antisemitisme binnen Erkenbrand een obstakel.

Jared Taylor, die in Nederland was als spreker op de Erkenbrand-conferentie. Eind 2017 distantieerde Baudet zich echter publiekelijk van de ideeën van Erkenbrand²⁴.

Erkenbrand is als studiegenootschap vooral actief als organisator van bijeenkomsten. Tijdens deze bijeenkomsten worden lezingen gehouden en wordt gediscussieerd. Er werden geen acties georganiseerd door de organisatie. Verder kent Erkenbrand een uitgebreide aanwezigheid op het internet. Via de eigen website en sociale mediakanalen worden de politieke ideeën van de groep verspreid. Ook wordt er via sociale media en webfora actief gezocht naar mogelijke geïnteresseerden in de organisatie.

Naast deze bijeenkomsten is er vanuit Erkenbrand een vechtsportorganisatie opgericht, 'Stormram', die de aanhang van Erkenbrand traint in kracht- en vechtsporten. Bovendien bleek in 2017 uit onderzoeksjournalistieke publicaties dat Erkenbrand-aanhangers ook interesse hebben in vuurwapenbezit en –training.²⁵

In december 2017 komt Erkenbrand enkele keren uitgebreid in de media. Een achtergrondartikel in de Volkskrant²⁶, maar ook berichtgeving over de Rotterdamse lijsttrekker voor de PVV die actief was voor Erkenbrand, zorgden voor negatieve aandacht. Naar aanleiding daarvan ontstond enige onrust binnen de organisatie en werden enkele personele veranderingen doorgevoerd in de leiding.

Racial Volunteer Force (RVF)

De Racial Volunteer Force (RVF) is van oorsprong een Engelse nazistisch georiënteerde actiegroep met een hoge geweldsbereidheid. De organisatie stamt oorspronkelijk uit het Blood & Honour-netwerk en kent afdelingen in verschillende landen.

In 2016 splitste een aantal Brabantse activisten zich af van de NVU en begon een eigen groepering. Aanvankelijk concentreerden zij zich op kleinschalige acties in hun eigen omgeving. In 2017 wisten zij echter meerdere kleine groepjes neonazi's uit andere regio's aan zich te binden en konden daarmee een groter netwerk van gelijkgestemden opbouwen. Bovendien presenteerden zij zich vanaf die periode ook als 'RVF Nederland'. Het is daarbij onduidelijk of de groep formeel onderdeel is van het internationale RVF-netwerk.

RVF organiseerde in 2017 twee demonstraties, een demonstratie tegen "de volksdood, westers imperialisme, kapitalisme en zionisme" en een demonstratie voor de vrijlating van enkele gevangenen neonazi's in het buitenland. Eind 2017 organiseerde RVF nog een herdenkingsbijeenkomst van de Hitler-putsch in 1923.

Overige nazistische actiegroepen

Naast de bovenstaande organisaties met wat grotere aanhang, kent Nederland een aantal nazistische actiegroepen die in omvang klein tot zeer klein zijn. Het gaat hier in veel gevallen om lokale of regionale groepjes activisten die zich eerder na een ruzie hebben afgescheiden van een andere organisatie.

Zo zijn er verschillende kleine groepen die hun oorsprong vinden in Blood & Honour²⁷, een internationaal netwerk van nazistische Skinheads. De meeste van deze groepjes

24 'Op dat moment (begin 2017, WW) dacht hij dat het een conservatieve studieclub was, maar als deze club racistisch en antisemitisch gedachtegoed aanhangt, wil hij er absoluut niets mee te maken hebben.' Zegt een woordvoerder van Forum voor Democratie in de Volkskrant van 19-11-2017.

25 Kafka (2017) *Erkenbrand, alt-right in Nederland*. Zie: <https://kafka.nl/erkenbrand-alt-right-in-nederland/> (2.11.2018) en A. Kranenberg (2017) *Alt-right in Nederland: Hoe Erkenbrand zich opmaakt voor de strijd om een blanke natie*. In: *Volkskrant* 19-11-2017. Zie: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/alt-right-in-nederland-hoe-erkenbrand-zich-opmaakt-voor-de-strijd-om-eeen-blanke-natie~b84d2136/> (2.11.2018).

26 A. Kranenberg (2017) *Alt-right in Nederland: Hoe Erkenbrand zich opmaakt voor de strijd om een blanke natie*. In: *Volkskrant* 19-11-2017. Zie: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/alt-right-in-nederland-hoe-erkenbrand-zich-opmaakt-voor-de-strijd-om-eeen-blanke-natie~b84d2136/> (2.11.2018) en M. Beek & A. Liukku (2017) *Rotterdamse PVV-lijsttrekker steunt holocaustontkenner op Facebook*. In: *Algemeen Dagblad* 15-12-17.

27 In eerdere rapportages werd Blood & Honour nog zelfstandig besproken. Maar de organisatie is dusdanig klein en inactief geworden, dat een aparte paragraaf niet meer gerechtvaardigd is.

waren echter nauwelijks actief in Nederland en vooral zichtbaar wanneer zij zich bij Duitse nazi-demonstraties aansloten. De Nederlandse Blood & Honour-afdeling 'Oostland' liep bijvoorbeeld met enige regelmaat mee in Duitse neonazistische demonstraties. Eén van de gezichtsbepalende leden van Blood & Honour is in 2017 ook toegetreden tot het bestuur van de Duitse neonazistische partij 'Die Rechte'. Het van Blood & Honour afgescheiden Kameraadschap Noord Nederland (KNNL) was in 2017 in Nederland zichtbaar actief. In 2016 had KNNL nog een aantal acties georganiseerd om te demonstreren tegen de opvang van vluchtelingen. Opvallend was dat de organisatie zich in 2017 vooral richtte op politieke tegenstanders. Zo werd er geprobeerd een confrontatie aan te gaan tijdens een "Rock Against Racism" concert en deden KNNL-activisten oproepen om een antifascistisch protest in Groningen te verstoren. Ook stond een KNNL-activist in 2017 voor de strafrechter wegens het vernielen van ruiten van een woning van een linkse politicus.

In de periode 2015/2016, waarin veel maatschappelijke onrust bestond over de komst van grote groepen vluchtelingen, ontstond er een aantal nieuwe lokale groepen die zich verzetten tegen (lokale) vluchtelingenopvang. Enkele van die groepen hadden een uitgesproken extreemrechts of nazistisch profiel. Na het wegebben van de onrust verdwenen de meeste van deze groepen in 2017 weer, gingen ze op in andere organisaties of schroefden hun ambities ver terug om uitsluitend op sociale media nog informatie en propaganda te verspreiden.

In 2017 ontstond een nieuw samenwerkingsverband van enkele rechtsextremisten, dat zich richt op (gewelddadige) confrontaties met antifascistische activisten. De organisatie van deze groep verloopt vooral via de Facebook-pagina 'Stop Antifa Terreur', waar gemobiliseerd wordt voor acties.

Extreemrechtse muziek

Muziek wordt door diverse extreemrechtse groeperingen en netwerken ingezet als propagandamiddel, als middel om nieuwe aanhang te werven of als sociaal bindmiddel.

Dat geldt in het bijzonder voor groepen van extreemrechts georiënteerde skinheads. Bands uit deze skinhead-netwerken genieten internationale bekendheid en concerten zijn (vaak internationale) verzamelplekken van gelijkgestemden.

In Nederland is in zeer beperkte mate sprake van activiteiten van dergelijke bands. Nederland zelf telde in 2017 twee bands met een extreemrechts karakter, Blindfolded uit Winschoten en The Firm uit Rotterdam. Blindfolded is een band die zichzelf plaatst in het circuit van nazistische skinheads. Bandleden zijn zelf ook actief bij de extreemrechtse actiegroep KNNL (zie pagina 46). Blindfolded gaf in 2017 drie concerten op buitenlandse extreemrechtse festivals in Duitsland, Portugal en Italië.

The Firm is een band met een diffuser profiel. Ze presenteren zich als een doorsnee rockband binnen het muzikale skinhead-circuit. The Firm treed echter zowel op bij doorsnee skinheadconcerten als bij concerten met een prominent extreemrechts of nazistisch profiel, in 2017 onder andere bij een extreemrechts festival in Italië.

6.2.4 Aanhang van extreemrechtse formaties

De exacte ledenaantallen of aantallen aanhangers van extreemrechtse formaties zijn ons onbekend. Bij de meeste formaties is er immers geen sprake van een formele ledenstructuur. Als er wel een ledenadministratie is, maken deze organisaties doorgaans geen ledentallen bekend. Of deze organisaties doen zich om propagandistische redenen groter voor dan ze zijn en schermen met ongeloofwaardige aantallen aanhangers of leden. Er is dus geen mogelijkheid om betrouwbare informatie rond ledentallen te vergaren.

Sinds enige tijd is het extreemrechtse landschap bovendien diffuser van opzet aan het worden, waardoor het bepalen van de aanhang van extreemrechtse formaties verder wordt bemoeilijkt. Tot enkele jaren geleden was het gebruikelijk dat rechtsextremisten zich in de meeste gevallen voor enige tijd bij een organisatie aansloten, soms bij meerdere organisaties. De afgelopen periode is een ontwikkeling zichtbaar aan het worden waarbinnen dat enigszins gestructureerde beeld vervaagt. Er worden regelmatig nieuwe extreemrechtse groepjes opgericht die primair op internet actief zijn, maar soms ook enige offline activiteiten uitvoeren. De meeste van deze groepjes verdwijnen weer na een korte tijd. Daarnaast bestaat er veel extreemrechts online activisme dat weinig gestructureerd is, dat vooral wordt uitgevoerd door individuele extreemrechtse online activisten. Tenslotte is er in 2017 een nieuw soort extreemrechts activisme zichtbaar geworden, waarbij acties worden uitgevoerd door groepjes rechtsextremisten die niet gebonden zijn aan een organisatie, maar reageren op actieoproepen op sociale media. De AIVD omschreef deze ontwikkelingen recent als volgt: 'Het gevolg van de organisatorische veranderingen binnen het rechts-extremisme is dat een deel van de scene niet langer in groepen in te delen is. De onderlinge samenhang krijgt vorm in ad-hoc coalities en fluïde contacten, maar draagt geen naam.'²⁸

Doorgaans is op basis van aantallen zichtbare activisten wel een beredeneerde schatting te maken van de hoeveelheid actieve leden. Het gaat dan om aantallen leden of aanhangers die regelmatig deelnemen aan publieke acties (demonstraties en manifestaties) of aan andere zichtbare activiteiten van een organisatie (zaalbijeenkomsten of activiteiten op sociale media). Deze werkwijze is door het diffusere landschap wel complexer geworden. Om redenen van vergelijkbaarheid met vorige rapportages, maar ook omdat deze fluïde netwerken moeilijk te kwantificeren zijn, houden we in deze rapportage vooralsnog de telling van actieve leden van extreemrechtse formaties aan.

28 AIVD (2018), *Rechts-extremisme in Nederland. Een fenomeen in beweging*. Den Haag, AIVD.

Tabel 6.1 Geschatte aantallen actieve leden extreemrechtse formaties 2012-2017

	2012	2013	2014	2015	2016 ²⁹ (zomer)	2016 ³⁰ (december)	2017
Identitair Verzet	-	10	10	20	50	30	25 ³⁰
Voorpost	15	15	15	15	15	15	15
Pegida	-	-	-	60	75	40	40
Rechts in Verzet	-	-	-	-	-	-	10
Zwart Front	5	10	5	5	15 ³¹	5	5
NVU	25	20	30	60	75	30	30
Erkenbrand	-	-	-	-	50 ³²	50	50
RVF	-	-	-	-	-	-	30 ³³
Overige neonazi's ³⁴	55	65	40	60	80	60	50
Overige rechts-radicalen groepen tegen vluchtelingen	-	-	-	20	60	20	-
Totaal	100	120	100	245	420	250	255

29 Voor een schatting van de actieve aanhang van extreemrechtse organisaties in 2016 was het beeld diffuus om tot één getal te komen dat het hele jaar goed dekt. Daarom geven we de telling van halverwege 2016 weer én van het einde van 2016.

30 In 2017 werd de actiegroep 'Nijmegen Rechtsaf' opgericht, de facto onderdeel van Identitair Verzet. De aanhang van die groep is hierin meegeteld.

31 In 2016 ging Zwart Front tijdelijk een samenwerking aan met Defend Gouda, een lokale actiegroep die zich richt tegen de komst van vluchtelingen.

32 De actieve aanhang van Erkenbrand is moeilijk te bepalen. In de zomer van 2016 werd de groep opgericht door enkele personen. In 2016 had de organisatie een conferentie met ongeveer 100 aanwezigen, in 2017 een conferentie met 200 aanwezigen, daar omheen kleinere bijeenkomsten. Die verschillende aantallen aanhangers worden hier enigszins uitgemiddeld tot 100 personen.

33 RVF splitste zich in 2016 van de NVU af en wist in 2017 andere kleine groepjes neonazi's aan zich te binden, waaronder Defend Gouda.

34 Het gaat hier om organisaties uit het Blood & Honour-netwerk, Combat 18, KNNL, Vrije Nationalisten Noord-Brabant, Brass Knuckle Brotherhood en United We Stand en enkele ongebonden neonazi's.

Die telling levert een aantal van 255 actieve aanhangers van extreemrechtse formaties op (zie tabel 6.1). Een vergelijkbaar aantal met het eind 2016 getelde aantal, na een piek eerder datzelfde jaar. Het lijkt er voorsnog op dat na de groei van de extreemrechtse aanhang in 2015 en 2016 en na de daaropvolgende daling eind 2016 het aantal extreemrechtse activisten in 2017 is gestabiliseerd. Dat is opvallend, omdat voorafgaand aan 2015 het aantal actieve rechtsextremisten bijna een decennium lang stabiel rond de honderd personen lag. De periode van veel maatschappelijke onrust rond vluchtelingenopvang, jihadistische terreuraanslagen en Zwarte Piet en de afname van het maatschappelijk isolement heeft de aanhang van extreemrechtse organisatie dus klaar-blijkelijk ook op middellange termijn doen toenemen.

De aantallen aanhangers van de verschillende respectievelijke organisaties zijn redelijk stabiel gebleven sinds het einde van 2016. Alleen in kringen van neonazi's heeft de RVF in 2017 verschillende groepjes neonazi's aan zich weten te binden, die daarvoor verschillende kleinere regionale groepjes vormden.

6.2.5 Hoe verhouden de Partij voor de Vrijheid en Forum voor Democratie zich tot het rechtsextremisme?

In voorgaande Monitor-rapportages is steeds aandacht besteed aan de Partij voor de Vrijheid (PVV) en de plaats van die partij in relatie tot extreemrechtse organisaties (zie onder andere Tierolf et al., 2015). In 2016 diende zich een nieuwe partij aan, het Forum voor Democratie, die ook bijzonder veel positieve aandacht kreeg vanuit het extreemrechtse veld. In deze paragraaf beschrijven we de omgang van PVV en Forum voor Democratie (FvD) met extreemrechtse organisaties en de omgang van extreemrechtse organisaties met deze partijen. Is er sprake van toenadering of juist van afstoten van elkaar of is er sprake van vormen van inspiratie tussen de twee partijen en extreemrechtse organisaties?

Hoe verhouden de PVV en extreemrechtse organisaties zich tot elkaar? De PVV kent sinds haar ontstaan een heldere lijn ten opzichte van Nederlandse extreemrechtse organisaties en hun aanhang: die zijn niet welkom binnen de partij. Wanneer er toch rechts-extremisten actief worden binnen de PVV worden die doorgaans uit de partijstructuur verwijderd. Dit speelde bijvoorbeeld bij de PVV-lijsttrekker voor de raadsverkiezingen in Rotterdam, die in december 2017 werd gepresenteerd. Enkele uren na deze lijsttrekkerspresentatie bleek dat deze man actief betrokken was bij het studiegenootschap Erkenbrand en zich daar bovendien racistisch en antisemitisch had uitgelaten. Hij werd daarop door de PVV zonder verdere discussie afgevoerd van de kandidatenlijst. Tegelijkertijd is de PVV in internationaal perspectief vaak minder kritisch in het kiezen van samenwerkingspartners. De PVV werkt in Europa bijvoorbeeld met partijen samen als AFD, FPÖ, Front National, Lega Nord en Vlaams Belang. Bij verschillende van deze partijen bestaat een lange geschiedenis van racisme, antisemitisme en antidemocratische sentimenten.

Waar de PVV zelf zichtbaar afstand houdt van Nederlandse extreemrechtse organisaties is vanuit extreemrechts de afstand tot de PVV vaak minder groot. De PVV wordt door de meeste extreemrechtse organisaties eerder als een politieke zielsverwant gezien dan dat er afstand wordt genomen. Bij publieke manifestaties van de PVV zijn er meestal ook extreemrechtse organisaties aanwezig. Zo probeerde Pegida zich in 2017 aan te sluiten bij een kleinschalig PVV-protest voor de Turkse ambassade en bij een flyeractie van de PVV in Breda in aanloop naar de Kamerverkiezingen. Bij zowel een demonstratie van de PVV tegen de benoeming van Ahmed Marcouch als burgemeester van Arnhem, als bij een PVV-demonstratie in Rotterdam in het kader van de naderende raadsverkiezingen sloot een breed scala aan extreemrechtse organisaties en activisten zich aan. Extreemrechtse organisaties zien deze PVV-manifestaties als een podium voor hun eigen ideeën, enerzijds vanwege de grote belangstelling voor deze manifestaties, anderzijds omdat men bij deze bijeenkomsten veel gelijkgestemden

verwacht. Het aanhaken van extreemrechtse organisaties bij de PVV is overigens niet alleen ingegeven vanuit dergelijke meer opportunistische overwegingen ten gunste van de eigen naamsbekendheid of aanhang. Er is ook wel degelijk sprake van steun voor veel ideeën die door de PVV worden uitgedragen. De uitgesproken meningen van de PVV over de islam, moslims, migratie en vluchtelingen, maar ook de wens om over deze onderwerpen openlijk en ongelimiteerd te mogen spreken zonder beperking van de discriminatieverboden, worden door de PVV en verschillende extreemrechtse organisaties gedeeld. Maar er zit tegelijkertijd op ideologisch vlak wel vaak de nodige ruimte tussen de ideeën van de PVV en extreemrechtse organisaties. Een belangrijk geschilpunt is het uitgesproken pro-Joodse en pro-Israëliëse karakter van de PVV, dat niet strookt met de vaak impliciet of expliciet antisemitische ideeën binnen veel extreemrechtse organisaties. Dat leidde er bijvoorbeeld toe dat de NVU in 2017 weliswaar enige keren aansluiting zocht bij PVV-manifestaties, maar dat tegelijkertijd de 'zionistische agent Wilders' en het 'Koosjerkartel' van de PVV werden veroordeeld (zie ook paragraaf 6.2.3). Behalve dergelijk antisemitisme worden ook de expliciet racistische overwegingen binnen extreemrechtse organisaties meestal niet gedeeld door de PVV. Al is op dat laatste vlak wel een nieuwe ontwikkeling vast te stellen: Vanaf eind 2017 wordt door de PVV met enige regelmaat gewezen op het veronderstelde plan om vanuit de Europese Unie, gesteund door media en nationale regeringen, te komen tot een 'omvolking' van de Nederlandse samenleving³⁵. Het gaat bij deze 'omvolkings'-theorie om de overtuiging dat er sprake is van een bewuste strategie om te komen tot een vernietiging van de autochtone blanke Europese bevolking. De nadruk ligt daarbij dus niet op het problematiseren van de immigratie en immigranten als zodanig, maar op het

idee dat de overheid een bewust beleid voert om immigratie mogelijk te maken en zelfs te bevorderen en dat de overheid met die immigratie een kwade opzet heeft. Daarmee richten aanhangers van deze theorie zich zowel tegen migranten als tegen de overheid die schuldig is aan de komst en aanwezigheid van migranten³⁶. Deze samenzwerings-theorie kent begrijpelijkerwijze veel steun in extreemrechtse kringen en krijgt daar vaak een antisemitische connotatie: Joden zouden degenen zijn die achter de schermen deze 'omvolking' organiseren.

Naast deze praktische en ideologische wisselwerkingen tussen de PVV en extreemrechtse organisaties, lijkt er ook sprake van inspiratie vanuit de PVV voor extreemrechts activisme. Zo is regelmatig zichtbaar dat door de PVV aangezwengelde problemen ook onderwerp van actie worden van extreemrechtse organisaties. Een voorbeeld daarvan waren de Kamervragen van de PVV over de overname van een Haags kerkgebouw door een moskeebeheerder in de zomer van 2017. Daags na die Kamervragen hield Voorpost een demonstratie voor hetzelfde gebouw om tegen deze overname te protesteren. In extreme vorm was dergelijke inspiratie in 2017 ook een enkele keer zichtbaar bij extreemrechtse geweldsincidenten (zie ook paragraaf 6.3.1). Zo werden bijvoorbeeld de fractievoorzitter van D66 en een linkse activiste slachtoffer van ernstige bedreigingen via sociale media, nadat Geert Wilders berichten over hen op Twitter had geplaatst.

De omgang van de andere besproken partij, Forum voor Democratie (FvD), en extreemrechtse organisaties is wat diffuser dan wat hierboven is beschreven ten aanzien van de PVV. Zo is er bij FvD veel minder duidelijk sprake van het consequent afstand nemen van extreemrechtse organisaties en personen dan we dat bij de PVV zagen. Nu is dat ook

35 Zie onder andere een bijdrage van PVV-Kamerlid aan een begrotingsdebat: 'Een land zonder grenzen is geen land, zetten onze Brusselse bovenbazen vol in op de omvolkingsagenda. We zullen hoe dan ook een minderheid in ons eigen land worden.' (Handelingen Tweede Kamer der Staten-Generaal vergaderjaar 2017-2018. Vergaderingnummer 36. Datum vergadering 19 december 2017).

36 In een recente rapportage over rechtsextremisme, waarschuwt ook de AIVD voor deze ontwikkeling: 'Nog een nieuwe ontwikkeling is dat dit jaar groepen zijn opgestaan die vanuit ideologische standpunten streven naar het 'zuiver houden' van het blanke ras. Zij geven de 'politieke elite' de schuld van 'omvolking'. Daarmee bedoelen ze dat politici beleid invoeren dat op de lange termijn kan leiden tot het uitsterven van het blanke ras.' (AIVD (2018), *Rechts-extremisme in Nederland. Een fenomeen in beweging*. Den Haag, AIVD, p. 15.)

minder eenvoudig, omdat FvD, in tegenstelling tot de PVV, partijleden kent. Rechtsextremisten kunnen dus, net als iedereen, zonder ballotage lid worden van FvD en bijeenkomsten van de partij bezoeken. Dat bleek in 2017 ook regelmatig te gebeuren. Zo waren aanhangers van organisaties als Erkenbrand, de NVU, Voorpost, Pegida en Identitair Verzet aanwezig op verschillende FvD-bijeenkomsten. De NVU stelde in de zomer van 2017 zelfs ‘samen te werken’ met FvD. Daar bleek al snel geen sprake van te zijn. Het bleek om één persoon te gaan, die lid was van beide partijen. FvD ging na deze bewering van de NVU direct over tot roeyement van deze persoon. Bij andere extreemrechtse organisaties en personen werd er echter aanmerkelijk omzichtiger gemanoeuvreed. Zo werd FvD diverse keren bevraagd over de veronderstelde banden met het extreemrechtse Studiegenootschap Erkenbrand. Ondanks de felle racistische, antisemitische en antidemocratische toon van Erkenbrand werd Erkenbrand vanuit FvD enkele keren vergoelijkend beschreven³⁷. In oktober 2017 sprak FvD-leider Baudet uitgebreid met een bekende Amerikaanse rechts-extremist (Jared Taylor), die Nederland bezocht als gast van Erkenbrand. Gevraagd naar dit opvallende gesprek stelde FvD dat zij ‘dagelijks tientallen mensen spreken, waarmee ze het soms eens, maar soms ook zeer oneens zijn. De partij zegt zich grondig te willen informeren en wil allerlei visies tot zich nemen’³⁸. Van extreemrechtse zijde werden de politieke activiteiten van FvD vanuit verschillende organisaties toegejuicht. Zowel de NVU als Erkenbrand lieten in de aanloop naar de Parlementsverkiezingen in 2017 blijken FvD actief te willen ondersteunen.

De gevoelens van sympathie vanuit extreemrechtse organisaties voor FvD zijn op gelijke manier te verklaren als de sympathie voor de PVV. Extreemrechtse organisaties zien

een platform voor hun eigen ideeën en zien potentiële aanhangers en geïnteresseerden binnen FvD. Maar anders dan bij de PVV is er bij FvD vaker sprake van ideeën die op een sympathieke ontvangst in brede extreemrechtse kring kunnen rekenen. Waar de PVV alleen over ‘omvolking’ rept, wordt er vanuit FvD op dit thema verder geparafraseerd. Partijleider Baudet sprak in het verleden bijvoorbeeld over ‘homeopathische verdunning van de Nederlandse bevolking met alle volkeren van de wereld’ en over een ‘auto-immuunziekte’ waaraan het westen lijdt: ‘Een deel van ons organisme – een belangrijk deel: ons afweersysteem, datgene wat ons zou moeten beschermen – heeft zich tegen ons gekeerd. Op elk vlak worden we verzwakt, ondermijnd, overgeleverd. Kwaadwillende, agressieve elementen worden ons maatschappelijk lichaam in ongehoorde aantallen binnengeloodst, en de werkelijke toedracht en gevolgen worden verdoezeld.’ In deze uitspraken van Baudet zit enerzijds het element van de demografische bedreiging van de autochtone westerse bevolking en anderzijds het element van een bewust maar heimelijk beleid dat verantwoordelijk is voor deze bedreiging. Daarnaast deed de FvD-partijleider in 2017 ook enkele uitspraken die haaks leken te staan op de waarden van de democratische rechtsstaat. Zo stelde hij op een bijeenkomst in Oost-Europa dat een revolutionaire omwenteling nodig is om het zittende establishment te bestrijden. Op een bijeenkomst van de jongerenorganisatie van FvD stelde Baudet dat ‘het allerbeste zou zijn als wij absolute heersers zijn. In het parlementarisme kun je geen grote beleidswijzigingen doorvoeren’. Omdat al deze uitspraken op verschillende manieren uitgelegd kunnen worden is er niet met zekerheid te stellen of hieruit een beeld naar voren komt van de ideologische denkrichting van FvD. Maar deze - vaak spraakmakende – citaten leiden wel tot herkenning en sympathie binnen extreemrechtse kring.

37 Partijleider Baudet zei aanvankelijk over Erkenbrand: ‘Soms vliegen ze uit de bocht, maar het zijn jonge mensen die bezig zijn de wereld te ontdekken.’ (Volkskrant 27-5-2018). Maar ook bij een latere distantiëring van Erkenbrand werden door FvD nog vraagtekens gezet bij de stelling dat Erkenbrand racistisch en antisemitisch zou zijn: ‘(...) als deze club racistisch en antisemitisch gedachtegoed aanhangt, wil hij er absoluut niets mee te maken hebben.’ (Volkskrant 19-11-2017).

38 <https://nos.nl/artikel/2208499-baudet-sprak-vijf-uur-met-amerikaanse-racist-jared-taylor.html> (18.10.2018).

Er is dus vooral sprake van herkenning en sympathie vanuit extreemrechtse organisaties voor ideeën en ideologie van PVV en FvD. Die herkenning is de afgelopen tijd, vooral richting FvD, gegroeid doordat beide partijen ideeën zijn gaan verspreiden die goed aansluiten bij de ideeënwereld van extreemrechts. De PVV houdt echter zelf actief afstand van extreemrechtse organisaties. Bij het FvD was het beeld in 2017 ingewikkelder, daar werd in een aantal gevallen moeizaam gemanoeuvreed om omgang met extreemrechtse organisaties aan de buitenwacht te verklaren, zonder zich er al te scherp van te distantiëren.

6.3 Extreemrechtse publieke manifestaties

Manifestaties van extreemrechts in het publieke domein zijn te onderscheiden in geweldloze en gewelddadige manifestaties. Bij geweldloze manifestaties moet gedacht worden aan demonstraties, publieke protestbijeenkomsten of bijvoorbeeld het uitdelen van pamfletten op straat. Bij gewelddadige manifestaties gaat het bijvoorbeeld om mishandeling, vernieling of bedreiging. Daartussen bestaat een grijs gebied van moeilijker categoriseerbare acties, zoals het illegaal plakken of bekladden, uitschelden of meedragen van beledigende en strafbare leuzen of symbolen of het bezetten van bijvoorbeeld moskeegebouwen. In deze rapportage kijken wij enerzijds naar extreemrechts gemotiveerd geweld, dat wij afbakenen in een aantal categorieën van geweldsvormen: doelbekladdingen, bedreigingen, confrontaties, vernielingen, brandstichtingen en mishandelingen³⁹. Anderzijds kijken we naar een specifieke vorm van geweldloze manifestatie, de extreemrechtse demonstratie.

6.3.1 Extreemrechts geweld

In deze paragraaf behandelen wij geweld met een achterliggende extreemrechtse motivatie. Daarbij moeten we vermelden dat doorgaans de precieze motivatie achter een crimineel feit niet met zekerheid vastgesteld kan worden. Daders worden bijvoorbeeld niet opgespoord, ontkennen schuldig te zijn of ontkennen een politiek motief gehad te hebben. Daarom zullen we bij deze incidenten vaak uit de context moeten afleiden of het gaat om extreemrechtse betrokkenheid. Het schatten van het extreemrechtse gehalte van een incident kan op verschillende manieren gebeuren. Wij hebben ons daarbij gebaseerd op concrete aanwijzingen uit de incidentbeschrijvingen, zoals aangetroffen propaganda van organisaties, gebruikte extreemrechtse terminologie of betrokkenheid van bekende rechtsextremisten. Bij twijfel is een incident door ons niet meegeteld.

Voor het samenstellen van dit overzicht is gebruikgemaakt van data uit verschillende bronnen. Een substantieel deel van de incidenten is gevonden in de politieregistraties⁴⁰. Verder is gebruikgemaakt van gegevens van de Onderzoeksgroep Kafka, de gezamenlijke database van de Nederlandse antidiscriminatievoorzieningen en een eigen dataverzameling uit open bronnen, voornamelijk uit mediapublicaties. Het selecteren, kwalificeren en coderen hebben wij zelf ter hand genomen en is niet gebeurd door de dataleveranciers.

³⁹ In oudere monitorrapportages werden ook bommeldingen, bomaanslagen en doodslag meegeteld, maar dergelijke incidenten zijn de afgelopen jaren niet meer voorgekomen.

⁴⁰ Zie voor de beschrijving van de zoekmethodiek paragraaf 2.2

In tabel 6.2 is zichtbaar dat er in 2017 in totaal 33 geweldincidenten hebben plaatsgevonden waarvan we uit de context afleiden dat ze een extreemrechtse achtergrond hebben.

Tabel 6.2 Extreemrechts geweld, naar categorie 2013-2017

Categorie	2013	2014	2015	2016	2017
Doelbekladding ⁴¹	6	11	16	8	8
Bedreiging	5	13	8	16	9
Confrontatie	4	7	8	7	5
Vernieling	1	4	4	7	6
Brandstichting	0	0	0	2	0
Mishandeling	1	7	2	5	5
Totaal	17	42	38	45	33

Dat aantal extreemrechtse geweldsincidenten is het laagste sinds 2013. Het is daarbij vooral opvallend dat het aantal bedreigingen fors is afgenomen van zestien incidenten in 2016 naar negen in 2017. Het is moeilijk vast te stellen wat daar de precieze oorzaak van is. Mogelijk heeft de strafrechtelijke vervolging van enkele tientallen personen in 2017, die een prominente anti-Zwarte Piet-activiste hadden bedreigd daaraan bijgedragen (zie ook paragraaf 6.4.2). Bedreigers bleken op te sporen, bleken zich voor de strafrechter te moeten verantwoorden en bleken gestraft te worden. En dat alles gebeurde onder grote media-aandacht. Opvallend is wel dat van de negen bedreigingen er vijf gepleegd werden door zelfbenoemde PVV-aanhangers, waarvan er drie plaatsvonden

nadat PVV-leider Wilders een Twitter-bericht had verstuurd over de later bedreigde persoon. Zo twitterde Wilders bijvoorbeeld over het gescheiden zwemmen van islamitische vrouwen, wat leidde tot persoonlijke bedreigingen aan het adres van de badmeesters van het zwembad.

We zagen voorgaande jaren dat de doelen van extreemrechtse geweldplegers veranderden. Was er tot 2016 in de meeste gevallen sprake van acties die zich richten op doelen die waren gekozen vanwege een etnische achtergrond (antisemitisch, racistisch of anti-islamitisch geweld), na 2016 richtte het grootste deel van de incidenten zich op doelen vanwege politieke overwegingen (geweld tegen linkse politici, activisten of voorstanders van ruimhartiger vluchtelingenbeleid). Die tendens was ook in 2017 zichtbaar, maar minder sterk. In 2017 waren zestien extreemrechtse geweldsincidenten gericht tegen doelen vanwege politieke overwegingen. In 2016 waren dit er 26, tegen 23 gevallen in 2015, zeventien gevallen in 2014 en acht gevallen in 2013. Een voorbeeld hiervan is de bedreiging van een kandidaat-Kamerlid van een linkse partij die in de trein werd bedreigd door twee mannen, die zich bekend maakten als PVV-aanhangers.

In 2017 hadden twaalf incidenten een anti-islamitisch karakter, drie incidenten hadden een racistisch karakter en één incident was als antisemitisch te karakteriseren. Een voorbeeld van anti-islamitisch geweld is de bekladding van een moskee met de tekst 'Moslimtuig' en een hakenkruis. Het enige antisemitische incident betrof een man, die met een hakenkruis op zijn borst tegen een Joods monument plaste en daarbij de Hitler-groet bracht.

Opvallend is dat er in 2017 maar één incident plaatsvond in relatie met de opvang van asielzoekers of statushouders, terwijl dat er in 2016 26 waren. Dat ene incident in 2017 betrof een doelbekladding van een AZC met extreemrechtse symbolen. Ook waren er in 2017 maar twee geweldsincidenten gerelateerd aan de Zwarte Pieten-discussie, tegen tien incidenten in 2016. Een voorbeeld daarvan is een confrontatie die plaatsvond bij

41 Om onderscheid te kunnen maken tussen zeer veel voorkomende, maar niet doelgerichte bekladdingen en kladdacties die zich op specifieke personen of objecten richten en daarom een meer bedreigend karakter hebben, tellen wij alleen zogenaamde doelbekladdingen: bekladdingen die zijn aangebracht op een specifieke plaats die een relatie heeft met de boodschap. Algemene voorbeelden daarvan zijn een hakenkruis op een synagoge, een racistische leuze op een moskee of een extreemrechtse sticker op de voordeur van een allochtoon gezin.

een linkse bijeenkomst over Zwarte Piet. Een extreemrechtse groepering protesteerde daar onaangekondigd voor de deur, waarop een confrontatie tussen de twee partijen plaatsvond.

Het geweld vanuit extreemrechts is in 2017 flink terug gelopen. Ook het karakter is enigszins veranderd. Met name het aantal geweldsincidenten in relatie tot vluchtelingen is gedecimeerd.

Geweldloze manifestaties

De bekendste vorm van geweldloze politieke manifestatie is de demonstratie. Deze paragraaf zal zich tot die manifestatievorm beperken. We bespreken de deelname van rechts-extremisten aan demonstraties in 2016 in drie categorieën. Ten eerste was er sprake van deelname aan extreemrechtse demonstraties in Nederland, ten tweede van deelname door rechtsextremisten aan demonstraties van organisaties met een (geheel) andere politieke oriëntatie in Nederland en ten derde van deelname aan extreemrechtse demonstraties in het buitenland.

Extreemrechtse demonstraties in Nederland

Het aantal extreemrechtse demonstraties is in 2017 afgenomen, van 42 in 2016 tot 29 demonstraties in 2017 (zie tabel 6.3). In 2016 was sprake van een forse toename. Deze toename was vooral het gevolg van een flink aantal demonstraties tegen de opvang van vluchtelingen in de eerste helft van 2016. Na het beëindigen van de vluchtelingenstroom nam het aantal demonstraties ook al af in 2016. Die verdere teruggang is ook te zien in 2017, al blijft het aantal demonstraties hoger dan in de jaren voorafgaand aan 2016. Ook het aantal grotere demonstraties, van meer dan 50 personen, nam iets af. In 2016 waren er zeven demonstraties met meer dan vijftig personen, in 2017 waren er vijf grotere demonstraties.

Vooraf de extreemrechtse organisatie Pegida was opvallend actief. Vanuit deze actie-groep werden in totaal dertien kleinere en grotere demonstraties gehouden. Al lukte het Pegida niet om de grote aantallen demonstranten op de been te krijgen, waartoe de organisatie in 2015 en 2016 in staat was gebleken, zie ook paragraaf 6.2.1.

De onderwerpen van de demonstratie betrof een breed scala. Het onderwerp vluchtelingen en asiel was aanzienlijk minder populair dan in 2016, waar in 2017 nog maar twee keer tegen werd gedemonstreerd. Een opvallend demonstratie-onderwerp in 2017 voor extreemrechtse organisaties was de eis voor meer vrijheid voor de eigen organisatie of voor de eigen mening. Tijdens zes demonstraties werd er gedemonstreerd voor meer demonstratievrijheid of meer vrijheid voor extreemrechtse ideeën of extreemrechtse acties.

Tabel 6.3 Aantal extreemrechtse demonstraties in Nederland (2012-2017)

2012	2013	2014	2015	2016	2017
5	14	13	15	42	29

Deelname aan demonstraties van anderen

Extreemrechtse activisten liepen in 2017 niet alleen mee in eigen demonstraties, maar sloten zich ook drie maal zichtbaar aan bij demonstraties van andere groepen. In 2017 ging het om aansluiting bij een anti-Israëlische demonstraties door neonazi's, om aansluiting door Voorpost-activisten bij een pro-Russische demonstratie, waar de dood van een groep pro-Russische activisten in de Oekraïne werd herdacht, en om aansluiting bij een herdenkingsdemonstratie van de moord op Theo van Gogh. Dat staat in flink contrast met 2016. Toen werd er in 23 instanties aangesloten, vooral bij burgerprotesten tegen de komst van een vluchtelingenopvang.

Extreemrechtse demonstraties in het buitenland

Naast demonstraties in Nederland bezochten Nederlandse rechtsextremisten ook met enige regelmaat demonstraties over de landsgrenzen. Vooral demonstraties in België (vijf keer) en Duitsland (vier keer), maar ook een grote extreemrechtse demonstratie in Polen, werden bezocht.

6.4 Overheidsrespons

De overheidsrespons op extreemrechtse incidenten is in drie categorieën onder te verdelen: bestuurlijke, strafrechtelijke en curatieve/preventieve respons. Met bestuurlijke respons bedoelen wij formele reacties met een beperkend of repressief karakter door overheidsorganen. Te denken valt aan het preventief verbieden of inperken van extreemrechtse acties of het uitvaardigen van noodbevelen. Strafrechtelijke respons op extreemrechtse activiteiten vindt enerzijds plaats bij het overtreden van de diverse strafrechtelijke discriminatieartikelen, maar kan anderzijds ook betrekking hebben op commune delicten met een extreemrechtse achtergrond. Met een curatieve en preventieve respons doelen wij op de initiatieven die anders dan op een repressieve manier iets willen doen aan rechtsextremisme. Primair moeten we daarbij denken aan educatieve projecten en projecten die tot doel hebben radicalisering van individuen te voorkomen of radicalen te 'de-radicaliseren'.

Vanuit Forum voor Democratie (FvD) werd in 2017 het initiatief genomen om de werking van de strafrechtelijke discriminatieartikelen in te perken. Een FvD-Kamerlid diende een motie in waarin hij de regering verzocht om aanzetten tot haat niet langer strafbaar te stellen⁴². De motie werd verworpen.

6.4.1 Bestuurlijke respons

In 2017 is er door lokale overheden bij verschillende gelegenheden gebruik gemaakt van bestuurlijke bevoegdheden bij demonstraties van extreemrechtse formaties. Zo werden met enige regelmaat bestuurlijke beperkingen gesteld om extreemrechtse demonstraties en eventuele tegendemonstraties in goede banen te leiden. Zo werden er bijvoorbeeld door lokale besturen routes aangepast of mocht er alleen statisch gedemonstreerd worden, zonder te lopen. Dit speelde onder andere rond een aantal Pegida-demonstraties. In juni 2017 wilde Pegida een demonstratie houden in Enschede. Omdat te verwachten viel dat er op die demonstratie Pegida-aanhangers uit Nederland en Duitsland, (extreem)linkse tegenstanders van Pegida en voetbalhooligans van verschillende clubs af zouden komen, besloot de locoburgemeester alle demonstraties die dag te verbieden vanwege de te verwachten confrontaties en de onmogelijkheid voor de burgemeester om de veiligheid van mensen en goederen te waarborgen⁴³. Bovendien werd een noodverordening ingesteld om eventuele verboden demonstraties of ordeverstoringen vroegtijdig tegen te kunnen gaan⁴⁴. Eén Pegida-aanhanger werd op basis van de noodverordening gearresteerd en later door de rechtbank veroordeeld⁴⁵.

Eerder in 2017 mocht Pegida in Utrecht wel demonstreren, maar moest de organisatie vanwege mogelijke openbare ordeproblemen dat op één vaste plek doen. De leiding van Pegida wilde daar niet aan voldoen en protesteerde enkele keren tegen deze beperking van de demonstratievrijheid. De leider van Pegida Nederland werd bij één van

43 <https://www.enschede.nl/nieuws/demonstratie-en-manifestatieverbod-op-18-juni-2017-in-enschede> (18.10.2018)

44 <https://www.enschede.nl/sites/default/files/17-06-16%20Noodverordening.pdf> (18.10.2018)

45 Rb. Almelo 12-10-2017, parketnummer 08-108812-17.

42 Handelingen Tweede Kamer der Staten-Generaal vergaderjaar 2017-2018. Vergaderingsnummer 29. Datum vergadering 30 november 2017.

die protesten gearresteerd, omdat hij zich buiten het demonstratiegebied bevond. De rechter sprak hem later echter vrij, omdat hij de regels niet had overtreden⁴⁶.

6.4.2 Strafrechtelijke respons

Extreemrechtse activisten kunnen op twee manieren met een strafrechtelijke reactie van de overheid te maken krijgen: Ten eerste wanneer zij de discriminatieartikelen van het Wetboek van Strafrecht overtreden, ten tweede wanneer zij met een politiek of racistisch motief commune delicten begaan, bijvoorbeeld door een allochtoon te mishandelen, een synagoge te bekladden of een politieke tegenstander te bedreigen.

Er vonden in 2017 een aantal relevante strafzaken plaats ten aanzien van overtreding van de discriminatieartikelen.

Een arrest van de Hoge Raad maakte in februari 2017 duidelijk dat er nieuwe strafrechtelijke grenzen zijn ten aanzien van de verkoop van ‘Mein Kampf’, waarin Hitler zijn nationaalsocialistische ideologie neerschreef. Kort gesteld komt deze uitspraak er op neer, dat wanneer ‘Mein Kampf’ verkocht wordt zonder dat extreemrechtse, racistische of antisemitische ideeën een rol spelen bij de verspreiding, er geen sprake (meer) is van een strafbaar feit⁴⁷.

Verder werden er in 2017 ook enkele uitspraken gedaan die verdieping gaven aan inzichten wanneer er sprake is van strafbare discriminatie of aanzetten tot haat en wanneer niet.

De rechtbank Amsterdam boog zich bijvoorbeeld over de strafbaarheid van antisemitische stickers, die tijdens een demonstratie van de NVU mee werden gedragen. Op

deze stickers waren neuzen te zien (‘neus’ is in kringen van voetbalhooligans een code-woord voor Joden) in een verbodsbord. De rechtbank oordeelde dat het bij deze stickers binnen de context van de demonstratie om strafbare discriminatie van Joden en om het aanzetten tot haat ging en veroordeelde de demonstranten⁴⁸.

In een Hoger Beroepszaak oordeelde het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden in een zaak tegen een Pegida-demonstrante, die zich in 2015 tijdens een toespraak negatief had uitgelaten over moslims. Het Hof oordeelde dat haar conclusie dat moslims ‘veracht’ moeten worden geen aanzetten tot haat betreft, omdat het hier geen oproep of aanmoediging betreft. Wel ziet het Hof dit als strafbare discriminerende belediging en bevestigde de eerdere veroordeling van de demonstrante.⁴⁹

Een spraakmakende zaak was de strafzaak tegen 21 verdachten van belediging en bedreiging van Sylvana Simons, een bekende activiste tegen Zwarte Piet. Deze bedreigingen en beledigingen hadden in het voorjaar van 2016 plaatsgevonden. Deze strafzaak zorgde niet voor nieuwe inzichten of jurisprudentie ten aanzien van de discriminatieartikelen. Maar de zaak was wel van belang in het kader van de generaal preventie die uit moet gaan van strafrechtelijke vervolging. Met deze strafzaak en de met de zaak gepaard gaande media-aandacht wilde het Openbaar Ministerie en de Rechtbank de strafrechtelijke normstelling voor wat betreft racistisch gemotiveerde belediging en bedreiging bevestigen. Deze strafzaak zorgde voor twintig veroordelingen en één vrijspraak⁵⁰.

Een strafzaak speelde naar aanleiding van het gooien van een vuurwerkbom naar de woning van een Somalisch gezin. Deze bom werd door de dader vergezeld van een

48 Rb. Amsterdam 12-1-2017, ECLI:NL:RBAMS:2017:144.

49 Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 30-06-2017, ECLI:NL:GHARL:2017:5538.

50 <https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Rechtbanken/Rechtbank-Amsterdam/Nieuws/Paginas/Opruiing-en-belediging-Sylvana-Simons-4-werkstraffen-16-geldboetes-1-vrijspraak.aspx> (18.10.2018).

46 Rb. Midden-Nederland, parketnummer 16-037285-17.

47 Hoge Raad 4-2-2017, ECLI:NL:HR:2017:220.

pamflet met een discriminerende tekst (“Blank is beter, eigen volk eerst! Allochtonen moeten weg hier!! Dit is pas het begin”) en een portret van PVV-leider Wilders. Naast het laten ontploffen van de vuurwerkbom en de daardoor ontstane vernielingen, werd de dader ook veroordeeld voor de bedreiging van het gezin en wegens discriminerende belediging en aanzetten tot haat. De rechtbank veroordeelde de dader tot drie jaar celstraf⁵¹.

6.4.3 Curatieve en preventieve respons

Met de politieke en maatschappelijke aandacht voor groepen moslims die radicaliseren, de terroristische aanslagen die in recente jaren in Europa door jihadisten zijn gepleegd en de problematiek rond terugkerende Syriëgangers is er een flinke groei gekomen in overheidsinitiatieven ten behoeve van het herkennen, melden en voorkomen van radicalisering en van het deradicaliseren van extremisten. Zo goed als al dergelijke curatieve en preventieve initiatieven richten zich op islamitische jongeren. Naar aanleiding van de grote maatschappelijke onrust rond de komst van vluchtelingen in 2015-2016 blijkt er voor autoriteiten reden te zijn om breder te kijken. In de gemeente Venray werd daarom eind 2016 een pilotproject gestart, waarbij aan alle vormen van radicalisering, waaronder extreemrechtse radicalisering, aandacht wordt besteed. Wanneer er sprake is van radicalisering wordt in deze gemeente een multidisciplinaire aanpak opgestart om het verdere radicaliseringsproces tegen te gaan. Verder werd er aandacht besteed aan kennisbevordering over radicaliseringsprocessen en nagedacht over preventieve maatregelen ter voorkoming van radicalisering.⁵²

Maar ook vanuit de nationale overheid wordt al enige tijd gekeken of er mogelijkheden zijn om extreemrechtse radicaliseringsprocessen tegen te gaan of deradicalisering van rechtsextremisten te ondersteunen. Voor zover bekend heeft dit echter nog niet tot een concrete aanpak geleid.

51 Rb. Gelderland 13-10-2017, ECLI:NL:RBGEL:2017:5344.

52 M. Janssen (2016), *Voorkomen en aanpakken radicalisering en polarisatie in Venray*, Venray : Gemeente Venray.

7 De justitiële keten

Net als voorgaande jaren beschrijven we in dit hoofdstuk de justitiële afhandeling van de incidenten met een antisemitisch of racistisch aspect. Sinds vorig jaar zijn de gegevens verzameld met behulp van het programma Betere Opsporing door Sturing op Zaken (BOSZ). Met het systeem BOSZ worden de werkzaamheden met betrekking tot misdrijven van begin tot eind gemonitord binnen en tussen de politie-eenheden en de arrondissementsparketten, waardoor er altijd een actueel en gemeenschappelijk overzicht is van het gehele verloop van een strafbaar feit, van aangifte tot eventuele veroordeling. Hierdoor is er sprake van een verbeterde koppeling tussen politiegegevens, OM-gegevens en rechtsganggegevens. De gegevens met betrekking tot de afhandeling van het Openbaar Ministerie en de rechtsgang zijn, net als voorgaande jaren, geleverd door het WODC. Door de verbeterde koppeling van gegevens zien we sinds 2016 een stijging van OM-gegevens en rechtsganggegevens ten opzichte van voorgaande jaren. De geconstateerde stijging heeft dus voornamelijk een administratieve oorzaak. Overigens speelt bij deze gegevens heel sterk een tijdsaspect. Omdat wij de incidenten van 2017 behandelen en de afhandeling door het OM en de rechtsgang soms wel jaren kan duren, is het erg afhankelijk van het tijdstip waarop wij deze gegevens onttrekken, hoeveel incidenten er reeds zijn afgehandeld door het OM en de rechtbanken. De vorige keren dat wij deze gegevens gebruikten hebben wij door omstandigheden (enerzijds vanwege de wens om zo compleet mogelijke gegevens te gebruiken, maar ook omdat het eerder een behoorlijk ingewikkeld proces betrof waar ook nog wel een en ander misging tijdens het draaien) steeds pas in november de uiteindelijke definitieve uitdraai laten maken, terwijl het elk jaar de planning was om ze begin september uit te draaien. Vanwege de verbetering in de procedures de afgelopen jaren is het dit jaar wel gelukt de OM- en rechtsganggegevens per september uit te draaien. Een nadeel van deze eerdere datum is echter wel dat in vergelijking met 2016 (toen de gegevens nog in november 2017 werden uitgedraaid), aanzienlijk minder zaken zijn afgehandeld door het OM en

de rechtbanken. Een belangrijke oorzaak hiervoor ligt dus in de datum dat wij de gegevens hebben laten koppelen en uitdraaien door het WODC.

Sinds vorig jaar nemen we tevens het discriminatoir aspect bij commune⁵³ delicten mee in dit hoofdstuk. Voor de commune delicten met discriminatoir aspect geldt dat ieder delict dat door het OM de maatschappelijke classificatie 'discriminatie' heeft gekregen wordt geteld. In een bepaalde strafzaak kunnen meerdere delicten ten laste worden gelegd. Het is niet uitzonderlijk dat in dezelfde zaak zowel een commuun delict met discriminatoir aspect als een discriminatiefait ten laste worden gelegd.

In paragraaf 7.1 beginnen we met een algemeen overzicht van de aantallen incidenten die resulteerden in een proces-verbaal, een OM-afdoening, een dagvaarding of een vonnis. Vervolgens gaan we in paragraaf 7.2 in op de wijze van afdoening door het OM en de vonnissen die zijn uitgesproken door de rechtbank.

7.1 Processen-verbaal, OM-afdoeningen, dagvaardingen en gerechtelijke uitspraken in 2017

In tabel 7.1 is te zien bij hoeveel van de incidenten met een antisemitisch of racistisch aspect die in 2016 en 2017 zijn gevonden in de politieregistraties, een proces-verbaal is opgemaakt, hoeveel van deze incidenten vervolgens zijn afgedaan door het OM, bij hoeveel van deze incidenten een dagvaarding is geweest en bij hoeveel incidenten een vonnis is uitgesproken door de rechtbank. Dit betekent echter niet dat de justitiële afhandeling altijd betrekking heeft op het antisemitische of racistische aspect van de incidenten. Want wanneer er een vechtpartij ontstaat naar aanleiding van een racistische opmerking, kan de justitiële afhandeling bijvoorbeeld ook gaan over het geweld,

⁵³ Strafbare feiten zoals omschreven in boek 2 (misdrijven) en boek 3 (overtredingen) van het Wetboek van Strafrecht, ook wel bekend als 'gewone' delicten.

en wanneer bij een aanhouding vanwege diefstal een agent wordt uitgesloten voor “Jood” of “neger”, dan gaat de justitiële afhandeling (ook) over de diefstal.

Sinds medio 2015 legt het OM ook het discriminatoir aspect bij commune delicten vast. In de jaren hiervoor werd dit nog niet adequaat gedaan waardoor een overzicht ontbrak van incidenten die werden afgedaan als algemeen (gewoon) delict met een discriminatoir aspect, of als een algemeen delict zonder discriminatoir aspect. In 2016 zagen we dat bij 123 zaken het discriminatoir aspect bij een commune delict is gebruikt om de tenlastelegging te verzwaren, in 2017 zien we dit nog maar bij 98 zaken. Mogelijk wordt dit verklaard door de hierboven genoemde twee maanden minder tijd die we dit jaar hebben genomen, maar desalniettemin werd door het OM in het verleden er geregeld op gewezen dat zij belang hecht aan deze registratie, om beter inzicht te geven in wat zij ten aanzien van discriminatie doet. Naast het door het OM verzwaren van de tenlastelegging door het toevoegen van het discriminatoir aspect aan incidenten, zijn er ook de incidenten die door het OM zijn afgedaan met het wetboekartikel *Discriminatie*, waardoor we weten dat de justitiële afhandeling betrekking heeft op het racistische of antisemitische aspect van het incident. In 2016 betrof dit 85 zaken en in 2017 ging het om 57 zaken. In de rechtsgang ten slotte, werd in 2016 in 30 zaken gebruik gemaakt van de discriminatieartikelen en in 2017 slechts in 17 zaken, wederom aanzienlijk minder.

Tabel 7.1 Aantallen en percentages antisemitische en racistische incidenten met een proces-verbaal, een OM-afdoening, een dagvaarding en een vonnis in 2016 en 2017⁵⁴.

Stap	2016			2017		
	Aantal incidenten	% van totaal alle incidenten	% van aantal incidenten in vorige stap	Aantal incidenten	% van totaal alle incidenten	% van aantal incidenten in vorige stap
Totaal aantal incidenten	4038	100%		3486	100%	
PV opgemaakt	3987	98,7%	98,7% van alle incidenten	2327	66,8%	66,8% van alle incidenten
OM-afdoening	1365	33,8%	34,2% van alle incidenten met een PV	1165	33,4%	50% van alle incidenten met een PV
Dagvaarding	971	24%	71,1% van alle incidenten met een OM-afdoening	780	22,4%	67% van alle incidenten met een OM-afdoening
Vonnis rechtbank	437	10,5%	74,1% van alle gedagvaarde incidenten	783	19,4%	80,6% van alle gedagvaarde incidenten

Opvallend is dat in 2017 veel minder processen-verbaal zijn opgemaakt in vergelijking met 2016. In 2017 is bij 66,8%, 2327 incidenten met een antisemitisch of racistisch aspect een proces-verbaal opgemaakt. In 2015 en 2016 lag het percentage incidenten met een proces-verbaal ruim boven de 90%, in 2014 en de jaren ervoor lag het echter ook tussen 60% en 70%. Kennelijk waren 2015 en 2016 uitzonderlijke jaren voor wat betreft de opgemaakte processen-verbaal.

⁵⁴ Voor zowel 2015 als 2016 geldt dat de zaken zijn gevolgd tot en met september van het volgende jaar, dus voor 2015, de zaken tot en met september 2016 en voor 2016, de zaken tot en met september 2017.

Van de 2327 incidenten met een proces-verbaal is ruim 50% (1165 incidenten) afgedaan door het OM. Dit percentage ligt hoger dan in 2016, toen lag dit percentage op 34,2%. Hoewel er in 2017 dus een stuk minder pv's zijn opgemaakt, ligt het percentage zaken dat is afgedaan door het OM wel een stuk hoger in vergelijking met het jaar ervoor. Ook dat ligt aan het feit dat er minder pv's zijn opgemaakt, omdat het percentage afhankelijk is van het aantal pv's. Het mindere aantal afdoeningen in 2017 lijkt vooral door de eerder genoemde twee maanden te komen. Het aantal incidenten waarbij vervolgens weer een dagvaarding is opgelegd, ligt op 67%. Dit percentage komt redelijk overeen met 2016, toen was dit 71,1%.

Van de incidenten waarbij een dagvaarding is opgelegd, is ten slotte bij ruim 83% (654 incidenten) een vonnis uitgesproken. In 2016 lag dit percentage iets lager, namelijk op 81% van alle gedagvaarde incidenten.

Dit betekent dat bij 33,4% van alle over 2017 in de BVH gevonden incidenten met een antisemitisch of racistisch aspect een OM-afdoening heeft plaatsgevonden, bij 22,4% van alle in de BVH gevonden incidenten met een antisemitisch of racistisch aspect een dagvaarding is opgelegd en bij 18,8% van alle in de BVH gevonden incidenten met een antisemitisch of racistisch aspect er een uitspraak van een rechter is. Een gerechtelijke uitspraak (vonnis) houdt niet altijd een strafoplegging in, maar kan bijvoorbeeld ook een vrijspraak of nietig verklaring zijn.

De bovengenoemde percentages komen redelijk overeen met 2016. Het grootste verschil, een duidelijke afname, is te vinden bij het aantal incidenten waarbij een proces-verbaal is opgemaakt.

7.1.1 Gerechtelijke afdoening incidenten binnen de verschillende thema's

In tabel 7.2 is een aantal opvallende zaken te zien als we kijken naar gerechtelijke afdoening van de incidenten binnen de verschillende thema's in 2016 en 2017. Aangezien op

het moment dat we met de koppeling van de OM- en gerechtsgegevens begonnen in 2013, de aanduiding van moslimdiscriminatie en moslimschelden, nog niet volledig was, en omdat deze twee onderwerpen integraal onderdeel uitmaken van racisme en racistisch schelden, werden deze twee thema's bij de bespreking van dit hoofdstuk nooit eerder meegenomen. Vandaar dat deze twee thema's in dit hoofdstuk onbesproken blijven.

Bij alle thema's zien we een duidelijke daling van het aantal opgemaakte pv's, zoals in de vorige paragraaf al is opgemerkt.

Andere opvallendheden zien we bij intentioneel antisemitisme, waarbij het aandeel intentioneel antisemitische incidenten met een OM-afdoening in 2017 beduidend lager ligt ten opzichte van het aandeel incidenten met een OM-afdoening binnen de andere thema's. In 2017 lag dit op 19,4% en in 2016 zelfs op 9,4%. Dit heeft mogelijk te maken met het feit dat de daders van deze incidenten vaak onbekend zijn. Het is immers vaak onduidelijk wie hakenkruisen op een Joods doelwit heeft geklad of wie Joden in het voorbijgaan uitscheldt.

Bij racisme zien we een relatieve toename van het percentage OM-afdoeningen, waar in 2016 bij 34,5% van de zaken sprake was van een OM-afdoening, ligt dit percentage in 2017 op ruim de helft (51,3%). De toename van het aantal OM-afdoeningen zien we ook terug bij de thema's antisemitisch en racistisch schelden. De overige percentages binnen de strafketen zijn redelijk gelijk gebleven.

Tabel 7.2 Traject door de strafketen per thema 2016 en 2017

Intentioneel antisemitisme	2016		2017	
	aantal incidenten	%	aantal incidenten	%
PV opgemaakt	32	91,4% (35)	31	67,4% (46)
OM-afdoening	3	9,4% (32)	6	19,4% (31)
Dagvaarding	1	33,3% (3)	6	100% (6)
Vonnis	1	100% (1)	4	66,7% (6)
% zaken met vonnis van alle zaken binnen de betreffende categorie	1	2,9% (35)	4	8,7% (46)

Racisme	2016		2017	
	aantal incidenten	%	aantal incidenten	%
PV opgemaakt	2218	98,7% (2247)	1292	67,9% (1902)
OM-afdoening	766	34,5% (2218)	663	51,3% (1292)
Dagvaarding	553	72,2% (766)	445	67,1% (663)
Vonnis	433	78,3% (553)	367	82,5% (445)
% zaken met vonnis van alle zaken binnen de betreffende categorie	433	19,8% (2247)	367	19,3% (1902)

Antisemitisch schelden	2016		2017	
	aantal incidenten	%	aantal incidenten	%
PV opgemaakt	753	98,9% (761)	479	82,2% (583)
OM-afdoening	429	57% (753)	354	73,9% (479)
Dagvaarding	305	71,1% (429)	242	68,4% (354)
Vonnis	260	85,2% (305)	208	86% (242)
% zaken met vonnis van alle zaken binnen de betreffende categorie	260	34,2% (761)	208	35,7% (583)

Racistisch schelden	2016		2017	
	aantal incidenten	%	aantal incidenten	%
PV opgemaakt	930	98,4% (945)	587	76,3% (769)
OM-afdoening	398	42,8% (930)	364	62% (587)
Dagvaarding	300	75,4% (398)	248	68,1% (364)
Vonnis	238	79,3% (300)	206	83,1% (248)
% zaken met vonnis van alle zaken binnen de betreffende categorie	238	25,2% (945)	206	26,8% (769)

7.2 Afzonderlijke onderdelen van het justitiële traject

In de onderstaande paragrafen gaan we dieper in op de afzonderlijke onderdelen van het justitiële traject.

OM-afdoeningen

In tabel 7.3 is te zien op welke wijze de over 2016 en 2017 in de politieregistraties gevonden incidenten met een antisemitisch of racistisch karakter, zijn afgedaan. Bij 1165 van deze incidenten heeft een OM-afdoening plaatsgevonden (zie tabel 7.1). Het totale aantal OM-afdoeningen is groter dan het aantal incidenten met OM-afdoeningen, omdat bij één incident soms meerdere verdachten - en dus ook OM-afdoeningen - betrokken zijn. In 2017 vonden in totaal 1335 OM-afdoeningen plaats, in 2016 waren dit er 1596⁵⁵. Dit is een daling van 234 afdoeningen ten opzichte van 2016. Ook dit lijkt redelijk logisch in verband met de ruim twee maanden korter die we in 2018 hebben genomen voor het onttrekken van de gegevens over het jaar 2017.

⁵⁵ In Bijlage 2 wordt uitgelegd hoe de bestanden zijn samengevoegd en waardoor het werkelijke aantal OM-afdoeningen en vonnissen verschilt van het aantal OM-afdoeningen en vonnissen in relatie tot de politie-incidenten.

Tabel 7.3 OM-afdoeningen naar soort in 2016 en 2017.

Soort afdoening	2016		2017	
	Aantal	%	Aantal	%
Dagvaardden	1050	65,8%	825	61,8%
Sepot	248	15,5%	280	21%
OM-strafbeschikking	169	10,6%	154	11,5%
Transactie	60	3,8%	44	3,3%
Overhevelen/overdracht	4	0,3%	1	0,1%
Nog onbekend	44	2,8%	19	1,4%
Voegen	20	1,3%	12	0,9%
Administratief beëindigd	1	0,1%	0	0%
Totaal	1596	100%	1335	100%

Als we kijken naar de verschillende afdoeningstypen dan zien we dat de meeste afdoeningen dagvaardingen waren, dit geldt zowel voor 2016 (1050) als 2017 (825). Een stijging ten opzichte van 2016 zien we bij de sepot, deze zijn procentueel het meeste toegenomen in 2017.

In tabel 7.4 staat beschreven welke OM-afdoeningen per thema hebben plaatsgevonden. De gegevens in deze tabel gaan over het totale aantal OM-afdoeningen, niet over het aantal incidenten met OM-afdoeningen. De grootste procentuele verschillen zien we bij de wijze van afdoening van incidenten van intentioneel antisemitisme. Dit wordt veroorzaakt door het lage aantal incidenten binnen dit thema. Kijken we naar de andere thema's dan zien we dat de OM-afdoeningen in de jaren 2016 en 2017 procentueel redelijk gelijk zijn gebleven, alleen bij de sepot is een procentuele toename te zien.

Tabel 7.4 OM-afdoeningen naar soort en thema 2016 en 2017.

	Intentioneel antisemitisme				Racisme			
	2016		2017		2016		2017	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Administratief beëindigd	0	0%	0	0%	1	0,1%	0	0%
Sepot	2	66,7%	0	0%	152	16,4%	156	20,5%
Transactie	0	0%	0	0%	42	4,5%	26	3,4%
OM-strafbeschikking	0	0%	0	0%	69	7,5%	64	8,4%
Dagvaardden	1	33,3%	6	100%	618	66,8%	492	64,7%
Voegen	0	0%	0	0%	10	1,1%	7	0,9%
Onbekend	0	0%	0	0%	30	3,2%	14	1,8%
Overdracht	0	0%	0	0%	3	0,3%	1	0,1%
Totaal	3	100%	6	100%	925	100,0%	760	100%

	Antisemitisch schelden				Racistisch schelden			
	2015		2016		2015		2016	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Administratief beëindigd	0	0,0%	0	0%	0	0,0%	0	0%
Sepot	44	9,5%	40	11%	79	16,4%	85	20,2%
Transactie	15	3,2%	15	4,1%	18	3,7%	17	4,0%
OM-strafbeschikking	79	17,1%	69	18,9%	27	5,6%	35	8,3%
Dagvaardden	310	67,1%	236	64,7%	333	68,9%	276	65,6%
Voegen	8	1,7%	4	1,1%	6	1,2%	3	0,7%
Onbekend	5	1,1%	1	0,3%	20	4,1%	4	1,0%
Overdracht	1	0,2%	0	0%	0	0,0%	1	0,2%
Totaal	462	100,0%	365	100%	483	100,0%	421	100%

Artikelen Wetboek van Strafrecht bij OM-afdoeningen

In het Wetboek van Strafrecht worden racisme en antisemitisme op zichzelf niet als strafbare feiten genoemd. In een rechtszaak kan het OM op twee manieren een racistische of antisemitische context van een incident tot uiting laten komen. Zo kan 'discriminatie' expliciet als het strafbare feit ten laste worden gelegd. Hiervoor kunnen de artikelen 137c t/m 137g en 429quater WvSr gebruikt worden. Of er kan bij een algemeen delict met een racistische of antisemitische achtergrond (bijvoorbeeld een racistische mishandeling of een vernieling aan een synagoge) een zwaardere straf worden geëist vanwege het discriminatoire karakter van het delict. Bij 98 zaken is in 2017 het discriminatoire aspect bij een algemeen delict gebruikt om de tenlastelegging te verzwaren en daarmee een hogere straf te eisen. In 2016 werd dit bij 123 zaken gedaan.

Om zicht te krijgen op welke artikelen het OM gebruikt in dagvaardingen van incidenten met een antisemitisch of racistisch aspect, hebben we van elk incident met een OM-afdoening ook informatie ontvangen over welke artikelen uit het Wetboek van Strafrecht zijn gebruikt. Deze informatie geeft per zaak inzicht in het type delict waarop het OM de nadruk legt. Welke artikelen in een dagvaarding worden gebruikt, beslist het OM mede op basis van de kans om een veroordeling te realiseren.

In tabel 7.5 is te zien welke wetsartikelen zijn gebruikt in de OM-afdoeningen bij de over 2016 en 2017 in de politieregistraties gevonden incidenten met een antisemitisch of racistisch karakter.

Als we kijken met welke wetsartikelen de incidenten met een antisemitisch of racistisch aspect in 2017 zijn afgedaan dan zien we dat dit vooral *mishandeling* (44,7% van de OM-afdoeningen), *belediging* (43,6%) en *bedreiging* (22,2%) betreft. Dit waren ook in 2016 de meest voorkomende wetsartikelen.

Tabel 7.5 wetsartikelen bij OM-afdoeningen bij incidenten met een antisemitisch of racistisch aspect in 2016 en 2017⁵⁶.

Wetboekartikel betreffend:	2016		2017	
	Aantal	%	Aantal	%
Diefstal	142	8,9%	119	8,9%
Vernieling/Vandalisme/Brandstichting	184	11,5%	144	10,8%
Mishandeling	684	42,9%	597	44,7%
Bedreiging	366	22,9%	296	22,2%
Belediging	681	42,7%	582	43,6%
Discriminatie	85	5,3%	57	4,3%
Overige misdrijven en overtredingen	108	6,8%	112	8,4%
Totaal	1596	100%	1335	100%

In tabel 7.6 zien we wat de afdoening naar wetboekartikel voor de verschillende thema's is geweest. Tussen de thema's onderling zien we enkele verschillen. Bij intentioneel antisemitisme ontlopen de percentages elkaar niet heel veel, maar vanwege het beperkte aantal OM-afdoeningen is weinig te zeggen over de wetsartikelen die in de OM-afdoeningen van deze incidenten zijn gebruikt. Bij racistische scheldincidenten met een OM-afdoening zien we dat het wetboekartikel voor belediging (69%) het meeste voorkomt. In 2016 lag dit percentage nog op 28,4%. Op zich lijkt het ook logisch dat bij zaken waarbij racistisch wordt gescholden, *belediging* vaker als wetsartikel wordt gebruikt. Vorig jaar zagen we zowel bij racisme als racistisch schelden dat *mishandeling* het meest als wetsartikel werd gebruikt. Kennelijk kwam er in 2016 bij de racistisch schelden zaken meer mishandeling voor en gaat het in 2017 toch vooral om belediging. In 2016

⁵⁶ De onderdelen in deze tabellen tellen op tot meer dan de totalen, omdat bij één OM-afdoening meerdere wetsartikelen gebruikt kunnen worden.

is belediging ook bij antisemitisch schelden de grootste categorie. Dat is in 2017 echter niet zo, mishandeling is daar nu met 52,3% de grootste groep, gevolgd door belediging met 33,5%. Mishandeling is bij racisme met 49,5% tevens de grootste groep. In 2016 was mishandeling bij racisme ook de grootste groep met 50,8%.

Voor deze rapportage is het meest relevante onderdeel van de tabellen 7.5 en 7.6 het aantal incidenten waarbij in de OM-afdoening het wetboekartikel voor discriminatie is gebruikt. In tabel 7.5 zien we dat het discriminatieartikel bij 57 afdoeningen is gebruikt. Dit aantal ligt lager dan in 2016, toen was het discriminatieartikel bij 85 afdoeningen gebruikt. Procentueel zien we een kleine afname van 1%. Het discriminatieartikel is in 2017 het meest gebruikt bij racistische scheldincidenten, namelijk 27 keer en 23 keer bij racisme. In 2016 lag dit aantal nog op 8 keer bij racistisch schelden. De stijging bij racistisch schelden zou mogelijk een gevolg kunnen zijn van de aard van de racistische scheldincidenten, waardoor het OM meer mogelijkheden zag voor het gebruik van de discriminatie-artikelen. Dit blijft natuurlijk altijd een afweging waarbij veel zaken een rol spelen voor het OM.

Tabel 7.6 OM-afdoening naar wetboekartikel en thema in 2016 en 2017

2017 Wetboekartikel betreffend:	Intentioneel antisemitisme		Racisme		Racistisch schelden		Antisemitisch schelden	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Diefstal	2	33,3%	78	10,3%	26	7,1%	42	10%
Vernieling/Vandalisme/ Brandstichting	2	33,3%	376	49,5%	106	29%	220	52,3%
Mishandeling	2	33,3%	208	27,4%	63	17,3%	128	30,4%
Bedreiging	2	33,3%	289	38%	252	69%	141	33,5%
Belediging	1	16,7%	23	3%	27	7,4%	5	1,2%
Discriminatie	0	0%	73	9,6%	26	7,1%	51	12,1%
Overige misdrijven en overtredingen	14		760		365		421	
Totaal	14		363		523		307	

2016 Wetboekartikel betreffend:	Intentioneel antisemitisme		Racisme		Racistisch schelden		Antisemitisch schelden	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Diefstal	0	0%	70	7,6%	31	6,4%	39	8,4%
Vernieling/Vandalisme/ Brandstichting	0	0%	93	10,1%	49	10,1%	43	9,3%
Mishandeling	0	0%	470	50,8%	271	56,1%	164	35,5%
Bedreiging	1	33,3%	221	23,9%	137	28,4%	108	23,4%
Belediging	0	0%	297	32,1%	137	28,4%	307	66,5%
Discriminatie	2	66,7%	54	5,8%	8	1,7%	8	1,7%
Overige misdrijven en overtredingen	0	0%	43	4,6%	24	5,0%	41	8,9%
Totaal	3	100%	925	100%	483	100%	462	100%

We zien, net als de jaren hiervoor, een duidelijke discrepantie tussen het aantal gevonden OM-afdoeningen bij incidenten met een racistisch of antisemitisch aspect (1165 incidenten) en het aantal strafzaken op grond van de discriminatieartikelen (57 zaken). De vraag die logischerwijs opkomt is hoe deze discrepantie is te verklaren. Hiervoor is een aantal mogelijke verklaringen⁵⁷:

- Het komt vaak voor dat een zaak, door een aangifte, een melding of op andere wijze, wel ter kennis komt van de politie en er een opsporingsonderzoek wordt opgestart, maar dat dit niet leidt tot het vinden van een verdachte; Of er is wel een verdachte, maar onvoldoende bewijs.
- Een andere mogelijkheid is dat van een incident dat bij de politie in eerste instantie is aangemerkt als een discriminatie-incident blijkt dat niet voldaan is aan één of meer van de delictsbestanddelen van de discriminatieartikelen. Bij commune feiten met mogelijk een discriminatoir aspect, die in de politiesystemen als discriminatoir incident geteld staan, kan na opsporing blijken dat het discriminatoire aspect niet aangetoond kan worden. In het algemeen betreft een aanzienlijk aantal van de discriminatie incidenten die bij de politie bekend raken situaties, die bij nadere beschouwing en onderzoek niet (bewijsbaar) vallen onder de discriminatieartikelen uit het Wetboek van Strafrecht of geen (bewijsbaar) discriminatoir aspect bevatten.

Gerechtelijke uitspraken

Een volgende stap in de justitiële keten is de rechtszaak. In tabel 7.7 is te zien welke gerechtelijke uitspraken hebben plaatsgevonden bij de OM-afdoeningen waarin is gedagvaard over de jaren 2016 en 2017.

Tabel 7.7 Gerechtelijke uitspraken.

Uitspraak	2016			2017		
	Aantal	%	% afgedaan	Aantal	%	% afgedaan
Nietig/niet bevoegd/niet ontvankelijk	11	1,0%	1,3%	3	0,4%	0,4%
Vrijspraak/ontslag van rechtsvervolg	49	4,7%	6,0%	41	5%	6,1%
Ter zitting gevoegd	74	7,0%	9,0%	63	7,6%	9,4%
Schuldig zonder straf	24	2,3%	2,9%	13	1,6%	1,9%
Strafoplegging	665	63,3%	80,8%	550	66,7%	82,0%
Verwezen naar ander forum	0	0,0%	0,0%	1	0,1%	0,1%
Totaal gevonnist	823	78,3%	100%	671	81,3%	100,0%
Nog in behandeling	227	21,6%		154	18,7%	
Totaal	1050	100,0%		825	100%	

Bij verreweg de meeste zaken die zijn gedagvaard volgt een strafoplegging, namelijk bij 66,7%. Dit percentage ligt iets hoger ten opzichte van 2016, toen was het 63,3%. Net als in 2016 volgt slechts in een beperkt aantal zaken een vrijspraak, schuldig zonder strafoplegging of nietig verklaring.

In tabel 7.8 zijn de gerechtelijke uitspraken naar thema weergegeven. In 2017 zijn er ten opzichte van 2016 meer gevonniste zaken bij intentioneel antisemitisme, van 1 in 2016 naar 4 in 2017. Een lichte daling zien we bij de drie andere thema's. Bij racisme van 466 naar 397, racistisch schelden van 254 naar 225 en bij antisemitisch schelden van 259 naar 197.

57 Overgenomen uit: LECD-rapportage 'Strafbare Discriminatie in Beeld 2015'.

Tabel 7.8 *Gerechtelijke uitspraken naar thema 2015 en 2016.*

2016 Uitspraak	Intentioneel antisemitisme		Racisme		Racistische schelden		Antisemitisch schelden	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Nietig/niet bevoegd/niet ontvankelijk	0	0%	34	7,3%	18	7,1%	11	4,2%
Vrijspraak	0	0%	35	7,5%	17	6,7%	30	11,6%
Ter zitting gevoegd	0	0%	12	2,6%	7	2,8%	8	3,1%
Schuldig zonder straf	1	100%	382	82,0%	209	82,3%	208	80,3%
Strafoplegging	0	0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Verwezen naar ander forum	1	100%	466	100%	254	100%	259	100%
Totaal gevonnist	0		152		79		51	
Nog in behandeling	2		137		57		30	

2017 Uitspraak	Intentioneel antisemitisme		Racisme		Racistische schelden		Antisemitisch schelden	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Nietig/niet bevoegd/niet ontvankelijk	0	0%	1	0,2%	0	0%	1	0,4%
Vrijspraak	0	0%	19	3,9%	10	3,6%	13	5,5%
Ter zitting gevoegd	0	0%	35	7,1	24	8,7	20	8,5%
Schuldig zonder straf	0	0%	7	1,4%	2	0,5%	3	1,3%
Strafoplegging	4	66,7	335	68,1%	189	44,9%	159	67,4%
Verwezen naar ander forum	0	0%	0	0%	0	0%	1	0,4%
Totaal gevonnist	4	100%	397	100%	225	100%	197	100%
Nog in behandeling	2		95		51		39	

Als we kijken naar de strafoplegging in tabel 7.9. dan zien we dat er bij 748 zaken een straf is opgelegd, dat is 56% van het totale aantal OM-afdoeningen van de incidenten met een racistisch of antisemitisch aspect. Dit percentage is hetzelfde gebleven ten opzichte van 2016. Het betrof 334 boetes, 259 werkstraffen, 229 gevangenisstraffen en 11 andere soorten straffen. Ook het OM kan een straf opleggen: de OM-strafoplegging en het transactievoorstel. Deze zijn ook opgenomen in het overzicht in tabel 7.9. Wanneer het OM een straf oplegt, gaat het bijna altijd om een boete. Ten opzichte van 2016 zien we verhoudingsgewijs geen hele grote verschuivingen, waarbij het lijkt dat de afname vooral wordt veroorzaakt door de eerder genoemde ruim twee maanden korter die we in 2018 hebben genomen voor het onttrekken van de gegevens van 2017.

Tabel 7.9 *Soort straf naar thema in 2016 en 2017.⁵⁸*

	Intentioneel antisemitisme		Racisme		Racistisch schelden		Antisemitisch schelden		Totaal	
	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
Straf	1	4	493	425	254	241	302	243	894	748
waarvan:	33%	67%	53%	56%	53%	57%	65%	67%	56%	56%
Boete	0	2	194	167	86	87	136	127	374	334
Werkstraf	1	0	201	163	116	102	102	70	343	259
Gevangenis	1	3	153	138	86	74	91	68	265	229
Anders	0	0	5	7	3	5	6	3	11	11

Ten slotte is in tabel 7.10 te zien welke straffen zijn opgelegd bij welke wetsartikelen. Interessant in het kader van deze rapportage is het aantal en type straffen dat is opgelegd bij het

⁵⁸ In de eerste rij van de tabel staat een percentage, dit betreft het percentage opgelegde straffen van het totaal aantal opgelegde OM-afdoeningen per thema. De getallen in de tabel tellen zowel horizontaal als verticaal niet op tot het totaal aantal. Dit komt doordat één incident tot verschillende thema's kan behoren, en doordat één straf kan bestaan uit meerdere strafsoorten (dus bijvoorbeeld zowel een boete als een werkstraf in één vonnis).

wetsartikel discriminatie. We zien dat in 2017 er bij deze dagvaardingen met discriminatie als soort misdrijf in totaal 27 straffen zijn opgelegd, waaronder vooral boetes (20) en werkstraffen (6). In 2016 waren er 36 straffen opgelegd, waaronder 20 boetes en 12 werkstraffen.

Tabel 7.10 Straf naar soort misdrijf in 2016 en 2017⁵⁹.

2017	boete	gevangenis	werkstraf	anders*	totaal
Diefstal	11	51	20	4	74(10%)
Vernieling/Vandalisme/ Brandstichting	23	43	35	4	90 (12%)
Mishandeling	95	111	150	4	313 (42%)
Bedreiging	48	90	74	7	184 (25%)
Belediging	211	109	110	3	390 (52%)
Discriminatie	20	1	6	0	27 (4%)
Overige misdrijven en overtredingen	30	26	25	4	74 (10%)
Totaal	334	229	259	11	748
2016					
Diefstal	10	47	33	3	79 (9%)
Vernieling/Vandalisme/ Brandstichting	26	41	47	3	107 (12%)
Mishandeling	94	101	163	6	319 (36%)
Bedreiging	43	97	103	4	210 (23%)
Belediging	236	141	145	5	472 (53%)
Discriminatie	20	4	12	0	34 (4%)
Overige misdrijven en overtredingen	24	30	15	1	65 (7%)
Totaal	374	265	343	11	894

7.3 Conclusie

Sinds vorig jaar worden de gegevens verzameld met behulp van het programma Betere Opsporing door Sturing op Zaken (BOSZ) waardoor er sprake is van een verbeterde koppeling van gegevens. Hierdoor zien we sinds 2016 een stijging van OM-gegevens en rechtsgang gegevens ten opzichte van voorgaande jaren. De geconstateerde stijging, goed te zien bij de OM-afdoening, heeft dus voornamelijk een administratieve oorzaak. De daaropvolgende daling in 2017 wordt waarschijnlijk vooral veroorzaakt doordat we ruim twee maanden eerder de gegevens hebben onttrokken. Ook dit is een administratieve oorzaak.

Opvallend is echter wel de duidelijke daling van het aantal opgemaakt pv's in 2017 ten opzichte met 2016 en 2015. Een verklaring hiervoor is niet direct voorhanden, wel zien we in de periode voor 2015 (van 2010 tot en met 2014) gelijke percentages pv's (tussen 60% en 70%) als in 2017.

Op de thema's racisme, antisemitisch schelden en racistisch schelden wordt bij gemiddeld 68% van de incidenten de zaak gedagvaard. Alleen bij intentioneel antisemitisme ligt in 2017 dit percentage beduidend hoger, namelijk op 100%, maar dit is ook te verklaren vanwege het lage aantal incidenten binnen dit thema.

Als we kijken met welke wetsartikelen de incidenten met een antisemitisch of racistisch aspect in 2017 zijn afgedaan dan zien we dat dit vooral *mishandeling* (44,7% van de OM-afdoeningen), *belediging* (43,6%) en *bedreiging* (22,2%) betreft. Dit waren ook in 2016 de meest voorkomende wetsartikelen.

Het wetsboekartikel discriminatie is in 2017 bij 57 en in 2016 bij 85 afdoeningen gebruikt. Ook deze afname kan veroorzaakt zijn door de twee maanden korter die we voor de gegevensonttrekking hebben gebruikt. Maar toch blijft dit aantal heel laag wanneer je ervan uitgaat dat bij alle incidenten in elk geval iets van een discriminatoir aspect een rol heeft gespeeld. Kennelijk is dat vrijwel nooit voldoende voor het OM

59 Omdat er meerdere misdrijven bij een straf aan de orde kunnen komen, en er meerdere straffen per misdrijf mogelijk zijn, is het totaal zowel horizontaal als verticaal lager dan de som van de afzonderlijke misdrijven en straffen.

om hard te maken in een rechtsgang. Overigens wordt dit artikel wel opvallend vaak gebruikt bij racistische scheldincidenten, in 2017 werd dit artikel 27 keer gebruikt en in 2016 lag dit nog op 8.

Tot slot hebben we gekeken naar de gerechtelijke uitspraken. Van alle 825 gedagvaarde zaken volgt bij ruim 80% een gerechtelijke uitspraak met een strafoplegging. Als we kijken naar de typen straffen die zijn opgelegd dan zien we dat het meest wordt gekozen voor een boete. Voor deze straf is ook het meest gekozen als we specifiek kijken naar het wetsartikel discriminatie.

In 2017 is er bij 57 zaken gebruik gemaakt van een discriminatieartikel en bij 98 zaken van het discriminatoir aspect. Zetten we dit aantal af tegen het aantal incidenten dat in deze rapportage staat beschreven, dan is dit erg laag. Mogelijk komt dit doordat wat door de politie beschouwd wordt als discriminatie, en waarschijnlijk evenzo, dat wat door 'gewone mensen' beschouwd wordt als discriminatie, in een strafzaak, via de huidige discriminatieartikelen, aangevuld met het discriminatoir aspect, slechts in een heel klein percentage van de gevallen is aan te tonen (te bewijzen).

8

Verdieping:

5 jaar trends in antisemitische, racistische en anti-moslimincidenten

In dit verdiepende hoofdstuk kijken we naar trends in antisemitische, racistische en anti-moslimincidenten in de afgelopen vijf jaar: de periode 2013 t/m 2017.⁶⁰ Omdat we al vele jaren gegevens over deze thema's verzamelen, hebben we de mogelijkheid om verschillende trends in deze gegevens nader te beschouwen. We bekijken de kwantitatieve ontwikkeling van antisemitische, racistische en anti-moslimincidenten en onderzoeken of er sprake is van overlap met maatschappelijke gebeurtenissen. We gaan na of de stijgingen en dalingen die we ten aanzien van deze thema's vinden, zich (mede) laten verklaren door maatschappelijke gebeurtenissen of media-thema's die in dezelfde periode speelden. Hiermee willen we zicht krijgen op in hoeverre veranderingen in aantallen discriminatie-incidenten zich laten verklaren door maatschappelijke gebeurtenissen.

Hiervoor onderzoeken we welke pieken ten aanzien van de verschillende thema's in de data voorkomen. Een 'piek' wordt gedefinieerd als de periode van een maand waarin aanzienlijk meer incidenten plaatsvonden dan gemiddeld per maand (rekening houdend met gangbare seizoenseffecten). Vervolgens onderzoeken we of er in of rond diezelfde maand maatschappelijke gebeurtenissen hebben plaatsgevonden die mogelijk een invloed hadden op de betreffende piek. Tegelijkertijd bekijken we bij bepaalde gebeurtenissen waarbij we redelijkerwijze zouden verwachten dat er pieken optraden, of er in de omringende maanden ook daadwerkelijk pieken konden worden geconstateerd. Scheldincidenten, dat wil zeggen de incidenten die zijn gevonden met de aparte query voor schelden, nemen we in dit hoofdstuk niet mee. Dit omdat schelden vermoedelijk vaak impulsief gebeurt in plaats van vanuit een bepaalde motivatie. Bovendien zijn scheldincidenten vaak gericht op iemand met een publieke taak. Om deze redenen

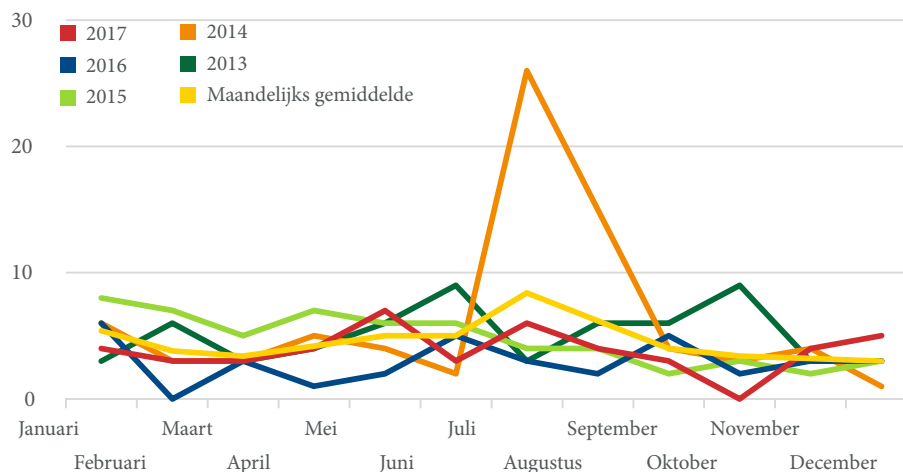
verwachten we voor scheldincidenten niet zozeer een verband met maatschappelijke gebeurtenissen.

Hieronder gaan we allereerst in op trends in intentioneel antisemitische incidenten. Vervolgens bespreken we racistische incidenten en tot slot anti-moslimincidenten.

8.1 Antisemitisme

In figuur 8.1 is het aantal intentioneel antisemitische incidenten in de afgelopen 5 jaar weergegeven per maand. In deze figuur is ook het gemiddelde aantal incidenten per maand weergegeven, zodat te zien is wanneer er sprake is van een piek in het aantal incidenten.

Figuur 8.1 Aantal incidenten van intentioneel antisemitisme 2013-2017

In de intentioneel antisemitische incidenten in de afgelopen vijf jaar is één zeer duidelijke piek te zien, namelijk in juli en augustus 2014. Zoals we benoemden in onze rapportage

⁶⁰ De aantallen wijken nu en dan iets af van totale aantallen incidenten zoals genoemd in eerdere rapportages. Dit omdat niet van alle incidenten een datum bekend is: in dit hoofdstuk bekijken we het aantal incidenten per maand, incidenten zonder datum kunnen we hierin niet opnemen.

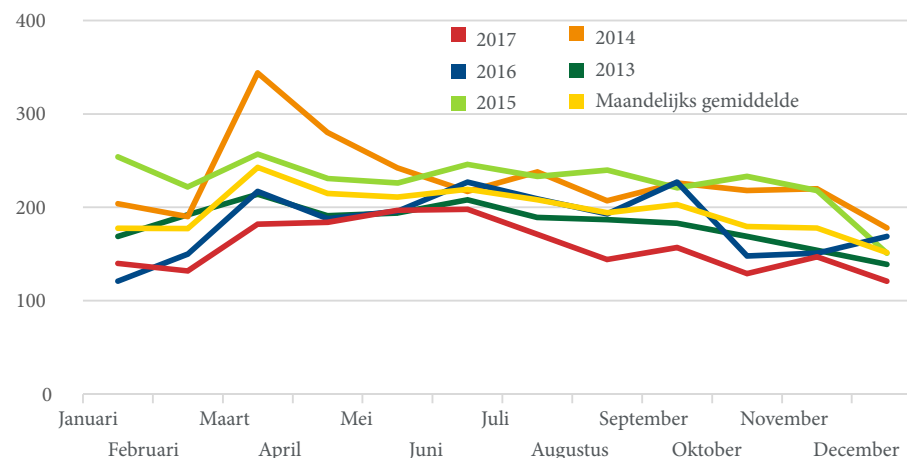
over 2014,⁶¹ was er in deze periode sprake van grootschalig geweld in het Israëliisch-Palestijns conflict; de operatie 'Protective Edge' en de daarmee gepaard gaande strijd tussen het Israëliische leger en de Palestijnse Hamas en de Palestijnse islamitische Jihad. We kunnen vaststellen dat de stijging van intentioneel antisemitische incidenten in deze periode duidelijk samenhangt met het opleven van het conflict in het Midden-Oosten.

In de overige maanden ligt het aantal intentioneel antisemitische incidenten steeds tussen de 0 en 10 incidenten. Er zijn kleine schommelingen rond het gemiddelde per maand zichtbaar, maar het gaat hierbij steeds om minimale verschillen van enkele incidenten. Dit betekent dat we geen effect zien van andere gebeurtenissen in het Israëliisch-Palestijns conflict. Zo was er in de periode september 2015-februari 2016 sprake van een toename van geweld in dit conflict; protesten en aanslagen.⁶² We zien geen piek in het aantal antisemitische incidenten in deze periode.

8.2 Racisme

In figuur 8.2 is het aantal racistische incidenten in de afgelopen 5 jaar weergegeven per maand, evenals het gemiddeld aantal incidenten per maand.

Figuur 8.2 Aantal incidenten van racisme 2013-2017

In het aantal racistische incidenten is één duidelijke piek te zien, namelijk in maart 2014. Dit was de maand van de gemeenteraadsverkiezingen waarin PVV-leider Geert Wilders zijn 'minder, minder'-uitspraken over Marokkanen deed. Deze uitspraken leidden tot enorm veel meldingen en aangiften tegen de uitspraak van Wilders, maar deze zijn in onze cijfers geteld als één incident.⁶³ Kennelijk leidde de onrust die hierdoor ontstond dus ook tot andere racistische uitingen en incidenten of werden hierdoor incidenten vaker gemeld.

61 Tierolf e.a., 2015

62 https://en.wikipedia.org/wiki/2015%E2%80%932016_wave_of_violence_in_Israeli-Palestinian_conflict#cite_note-MFA-6

63 Zie Tierolf e.a., 2014.

Daarnaast is te zien dat in de jaren 2014 en 2015 het aantal racistische incidenten vrijwel continu hoger ligt dan het maandelijks gemiddelde. In de overige jaren ligt het aantal doorgaans lager dan gemiddeld, met uitzondering van enkele maanden in 2016. Er zijn echter geen duidelijke pieken te zien: in de jaren 2014 en 2015 ligt het aantal in alle maanden ongeveer evenveel hoger dan gemiddeld.

We hadden verwacht een effect te zien in de racistische incidenten van de discussie rond Zwarte Piet. Vooral vanaf 2013 kwam de discussie rond Zwarte Piet volop in het maatschappelijk en media debat, met name in de periode rond (de intocht van) Sinterklaas, jaarlijks in november. Er is echter geen toename te zien in incidenten in de periode september-december, sterker nog in de meeste jaren ligt het aantal racistische incidenten in deze maanden lager dan in andere maanden van het jaar (zie figuur 8.2). Het is niet precies duidelijk hoe we dit kunnen verklaren. Een mogelijkheid is dat het debat rond Zwarte Piet niet alleen in de herfstmaanden speelt, maar gedurende het hele jaar in de (media)aandacht komt, bijvoorbeeld vanwege rechtszaken waarvan uitspraken worden gedaan. Een andere mogelijkheid is dat de discussie zich veelal online en in media afspeelt en zich (met uitzondering van demonstraties) niet zozeer uit in face-to-face incidenten. Ook kan meespelen dat scheldincidenten niet meegenomen zijn in dit verdiepende onderzoek.

Ook het effect van de onrust rond de vluchtelingen crisis is minder duidelijk zichtbaar in de cijfers dan verwacht en verondersteld in eerdere rapportages. Dit speelde vooral in het najaar 2015 en begin 2016. Weliswaar is het aantal incidenten in heel 2015 hoger dan gemiddeld, dit aantal neemt in het najaar niet toe en in het begin van 2016 ligt het aantal incidenten zelfs lager dan gemiddeld. Het effect van deze onrust is overigens wel te zien in de anti-moslimincidenten (zie 8.3).

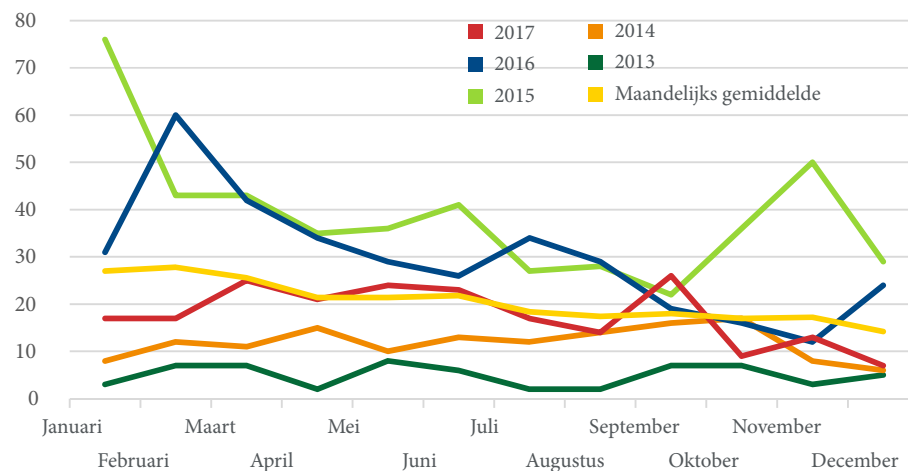
Ook van internationale gebeurtenissen zien we geen effect in de cijfers, zoals de mislukte staatsgreep in Turkije (juli 2016) of de presidentsverkiezingen in de USA (voornamelijk najaar 2016).

Als het gaat om racistische incidenten, zien we dus weinig verband met maatschappelijke gebeurtenissen, met uitzondering van de onrust tijdens de verkiezingen in maart 2014. Dit past in de bevinding dat racistische incidenten vaak een escalatie zijn van een ander conflict; dat wil zeggen dat er een conflict ontstaat vanuit een andere aanleiding waarin op een later moment een racistische uiting wordt gedaan.⁶⁴

8.3 Moslimdiscriminatie

In figuur 8.3 is het aantal anti-moslimincidenten in de afgelopen 5 jaar en het gemiddelde aantal weergegeven per maand.

Figuur 8.3 Aantal incidenten van moslimdiscriminatie 2013-2017

Allereerst valt op dat het aantal incidenten van moslimdiscriminatie in 2015 en 2016 aanzienlijk hoger ligt dan in andere jaren. In bijna alle maanden van deze twee jaar ligt

64 Zie Tierolf et al., 2015, p.65-72.

het aantal incidenten per maand hoger dan gemiddeld. De meest in het oog springende pieken zijn die in januari en november 2015. In onze rapportage over dit jaar zijn we al ingegaan op de mogelijke verklaring van deze pieken, vanuit de terroristische aanslagen op weekblad Charlie Hebdo op 7 januari 2015 en de gecombineerde aanslagen in Parijs op 13 november 2015. Een andere piek is te zien in februari 2016. Hiervoor is geen direct heldere verklaring. Wel duurde het vluchtelingdebat in deze maand voort en was er in januari 2016 een bomaanslag in Istanbul. Echter zouden we dan verwachten dat ook in januari 2016 het aantal incidenten hoger dan gemiddeld zou liggen.

Als het gaat om moslimdiscriminatie, zouden we verwachten pieken te zien in het aantal incidenten op het moment dat er een terroristische aanslag wordt gepleegd uit naam van de islam. Voornamelijk als deze aanslag veel aandacht heeft gekregen in Nederlandse media.

Zoals gezegd zien we het verband met terroristische aanslagen in 2015 duidelijk terug aan pieken in het aantal incidenten. Daar buiten ontbreekt het echter aan de verwachte effecten. In maart 2016 vonden aanslagen plaats in Brussel (luchthaven Zaventem en in de metro), in juli 2016 reed een vrachtwagen in op een menigte in Nice, en in december 2016 reed een vrachtwagen in op een kerstmarkt in Berlijn. Al deze gebeurtenissen bereikten het Nederlandse nieuws. In juli en december 2016 zien we een lichte toename van het aantal incidenten, maar lang niet op het niveau van de pieken in 2015.

Ditzelfde geldt voor 2017. In maart 2017 was er een aanslag op de Westminster bridge in Londen, in mei 2017 bij een popconcert van Ariana Grande in Manchester. In maart zien we nog een hele lichte toename, maar in mei is er geheel geen sprake van een toename in anti-moslimincidenten. In 2015 zien we dus nog duidelijke pieken na terroristische aanslagen, maar in de jaren daarna niet meer waar we deze zouden verwachten.

Deze bevindingen geven de indruk, zoals we in hoofdstuk 5 al benoemden, dat er sprake is van een bepaalde mate van gewinning onder het publiek aan terroristische aanslagen

uit naam van de islam, in die zin dat deze zich steeds minder uiten in een toename in anti-moslimincidenten. Deze indruk geeft ook het ontbreken van grootschalige reacties, in de vorm van demonstraties of sociale media berichten, zoals we deze zagen na de aanslag op weekblad Charlie Hebdo. Het is echter ook mogelijk dat anti-moslimincidenten nog wel plaatsvinden maar niet bij de politie bekend worden.

Daarnaast verwachten we bij anti-moslimincidenten een effect te zien van de onrust rond de komst van vluchtelingen in 2015 en 2016, aangezien deze veelal uit islamitische landen afkomstig waren en het narratief van tegenstanders zich ook op deze islamitische achtergrond richtte. Dit effect is wel redelijk zichtbaar, aan een relatief hoog aantal incidenten in 2015 en een gestage afname in 2016 vanaf het moment dat de ‘Turkijedeal’ werd gesloten (maart 2016) en het aantal vluchtelingen afnam. Er is echter wel variatie per maand waardoor het niet voor alle maanden constant is.

8.4 Conclusie

De meest duidelijke pieken die we zien in de data laten zich verklaren door maatschappelijke gebeurtenissen die in of rond diezelfde maand plaatsvonden. Van een aantal maatschappelijke gebeurtenissen zien we een duidelijk effect op de kwantitatieve gegevens. Ten tijde van de operatie ‘Protective Edge’ in het Israëlisch-Palestijns conflict is een piek te zien in antisemitische incidenten. Ditzelfde geldt voor anti-moslimincidenten ten tijde van de aanslagen op Charlie Hebdo in januari 2015 en in Parijs in november 2015. Ook zien we ten tijde van de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2014, waarbij PVV-leider Geert Wilders zijn ‘minder, minder’-uitspraken over Marokkanen deed, een piek in racistische incidenten. Daarnaast zien we bij anti-moslimincidenten een redelijk effect van de maatschappelijke onrust rond de komst van vluchtelingen, vooral in het voorjaar van 2016.

Tegelijkertijd zien we van andere maatschappelijke gebeurtenissen geen invloed terug in de cijfers. Zo zien we geen effect op antisemitische incidenten van andere gebeurtenissen in het Israëliësch-Palestijns conflict, zoals de toename in geweld in de periode september 2015-februari 2016. Ook als het gaat om moslimdiscriminatie zien we, behalve in 2015, geen effect van terroristische aanslagen uit naam van de islam. Een mogelijke verklaring hiervoor is een bepaalde gewenning aan dergelijke gebeurtenissen. Een grote mate van maatschappelijke onrust, zoals na de aanslag op het weekblad Charlie Hebdo, kan zorgen voor een piek in incidenten. Dit is echter alleen het geval bij gebeurtenissen die een groot maatschappelijk 'shokeffect' teweeg brengen. De indruk ontstaat dat nadat er een keer een bepaald type gebeurtenis is geweest, deze bij herhaling geen shokeffect meer veroorzaken, in de zin dat ze leiden tot een piek in (antisemitische of anti-moslim) incidenten.

Tot slot is te zien dat ook wanneer er geen ingrijpende maatschappelijke gebeurtenissen zijn, antisemitisme, racisme en moslimdiscriminatie voorkomen in de samenleving. Dit geeft de indruk dat er een soort 'baseline' bestaat: een bepaalde mate van antisemitisme, racisme en moslimdiscriminatie die stabiel aanwezig is. Dit geldt vooral voor racistische incidenten: hierbij zien we vrijwel geen verbanden met maatschappelijke gebeurtenissen, zoals de discussie rond Zwarte Piet. In een eerdere rapportage vonden we aanwijzingen dat racistische incidenten vaak een escalatie zijn van een ander conflict. De constatering dat racistische incidenten vrijwel geen pieken of dalen laten zien als gevolg van maatschappelijke gebeurtenissen past binnen deze bevinding. Racisme komt consequent voor en lijkt daardoor in cijfers minder gevoelig te zijn voor externe factoren dan antisemitische of anti-moslimincidenten.

9 Samenvatting en conclusie

In het cijfermatig beeld over 2017 zien we bij alle thema's, met uitzondering van intentioneel antisemitisme, een duidelijke afname van het aantal incidenten. Zo vonden we in 2016 nog 4038 incidenten met een antisemitisch en racistisch karakter in de Basisvoorziening Handhaving (BVH, het registratiesysteem van de politie). In 2017 was dit aantal gedaald naar 3486 incidenten. Hoewel het blijft gissen naar een verklaring, zou een mogelijke maatschappelijke 'gewenning' aan aanslagen en de afname van de vluchtelingencrisis hierbij een rol kunnen spelen. Als we de incidenten verder onder de loep nemen dan valt op dat de incidenten in 2017 vergeleken met die van 2016 zwaarder lijken te zijn. In 2017 is er sprake van een procentuele toename van het aantal incidenten van geweld en bedreiging in vergelijking met 2016. Hierbij merken we echter wel op dat de politie sinds 2017 de verschijningsvormen iets heeft aangepast, wat mogelijk van invloed is op deze percentages.

Net als in voorgaande jaren kwamen in 2017 in de regio's Den Haag en Rotterdam relatief veel antisemitische en racistische incidenten voor. In de politieregio Limburg is het minste aantal incidenten geregistreerd, namelijk 150. In de politieregio Amsterdam is de grootste afname van geregistreerde incidenten te zien.

9.1 Antisemitisme

Het aantal intentioneel antisemitische incidenten is in vergelijking met vorig jaar gestegen van 35 naar 46 incidenten. Een duidelijke verklaring voor deze stijging is niet voorhanden. Als we kijken naar de afgelopen jaren dan zien we in 2014 een piek van 76, waarschijnlijk veroorzaakt door de operatie 'Protective Edge' (de operatie van het Israëlijs leger in 2014 tegen Hamas en de Palestijnse Islamitische Jihad in de Gazastrook), daarna en daarvoor lijkt het aantal te schommelen tussen de 35 en 60 incidenten per jaar.

De meeste incidenten van intentioneel antisemitisme vonden in 2017 plaats in regio-korps Midden-Nederland gevolgd door Amsterdam. Opvallend is dat in 2017 het merendeel van de incidenten tegen personen gericht was, terwijl in 2016 nog de meeste slachtofferloze incidenten plaatsvonden. Onder de intentioneel antisemitische incidenten gericht tegen personen, komen beledigingen het vaakst voor. De meeste van deze incidenten hebben zich afgespeeld tussen bekenden, burens en kennissen.

Het aantal incidenten van antisemitisch schelden is in 2017 behoorlijk gedaald, van 761 in 2016 naar 583 in 2017. In Rotterdam en Den Haag zien we de meeste antisemitische scheldincidenten. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat antisemitisch schelden vaak voorkomt bij voetbalwedstrijden, zoals spreekkoren rond voetbalwedstrijden van Ajax. Het zijn juist deze twee steden waar een grote voetbalanimositeit bestaat ten opzichte van Amsterdam en Ajax, waarbij Amsterdam/Ajax wordt geassocieerd met een Joodse herkomst. Tot slot is het grootste deel van de antisemitische scheldincidenten (74%) gericht tegen personen met een publieke taak.

9.2 Racisme

Tussen 2014 en 2017 is het aantal racistische incidenten fors afgenomen. In 2017 werden nog 1902 incidenten met een racistisch karakter geregistreerd in de BVH (2247 in 2016, 2732 in 2015 en 2764 in 2014). Een mogelijke verklaring voor deze dalende trend is een afname van de maatschappelijke onrust in Nederland, met name rond de komst van vluchtelingen. Mogelijk waren 2014 en 2015 piekjaren, waarna het aantal incidenten weer is gestabiliseerd.

Bij de meeste (72%) racistische incidenten is er sprake van een belediging. In de meeste gevallen waren mensen met een donkere of getinte huidskleur het doelwit van racistische beledigingen. Ook zijn beledigingen relatief vaak gericht op mensen met een

Marokkaanse- of Turkse achtergrond of op mensen met een migratieachtergrond zonder dat hierbij een specifieke herkomst wordt benoemd.

Hoewel het totaal aantal incidenten is afgenomen, zien we wel een verschuiving in de discriminatievorm naar meer ernstige categorieën. In 2017 ging het bij 19% van de racistische incidenten om geweld en bij 16% om een bedreiging, waar dit in 2016 nog respectievelijk 6% en 4% was. Gedeeltelijk valt dit te verklaren doordat de politie in 2017 de benaming 'geweld' in plaats van 'mishandeling' hanteert, waardoor mogelijk meer incidenten binnen deze vorm vallen. De verklaring voor de relatieve toename van racistische bedreigingen, is echter onduidelijk. Bijna een vijfde van de racistische incidenten was gericht op mensen met een publieke taak, voornamelijk op agenten.

Drie racistische incidenten betroffen discriminatie van Roma/Sinti.

9.3 Moslimdiscriminatie

In 2017 zet de dalende lijn van 2016 zich voort: voor dit jaar werden 213 incidenten van moslimdiscriminatie in de BVH geregistreerd, waar dit in 2016 nog 364 en in 2015 nog 466 incidenten waren. Een mogelijke verklaring is dat 2015 een piekjaar was, als gevolg van maatschappelijke onrust die ontstond na terroristische aanslagen uit naam van de islam en de komst van vluchtelingen (veelal uit islamitische landen) naar Nederland. Sinds de Turkije-deal in 2016 is de onrust rond vluchtelingen afgenomen, bovendien zien we waarschijnlijk een bepaalde mate van gewenning aan terroristische aanslagen, waardoor mogelijk een terroristische aanslag uit naam van de islam niet meer leidt tot een piek in incidenten van moslimdiscriminatie.

De meeste (71%) anti-moslimincidenten betreffen beledigingen. Evenals bij racistische incidenten zien we een verschuiving naar meer ernstige discriminatievormen. In 2017 waren er relatief meer geweldsincidenten en bedreigingen; respectievelijk 11% en 13% van de anti-moslimincidenten.

9.4 Extreemrechts

De ontwikkelingen rond rechtsextremisme in Nederland laten een ontwikkeling in twee richtingen zien. Terwijl de aanhang van extreemrechtse organisaties stabiel blijft en het activisme afneemt, zijn er duidelijke aanwijzingen dat de invloed van extreemrechtse groepen en extreemrechts gedachtegoed juist toeneemt.

Tijdens de grote maatschappelijke onrust rond de komst van vluchtelingen in de periode 2015-2016 was er sprake van een forse groei van de actieve aanhang van extreemrechtse groeperingen. In diezelfde periode was ook het activisme vanuit extreemrechtse hoek, zowel vreedzaam als gewelddadig, flink in volume toegenomen. In de loop van 2016 daalden de aantallen vluchtelingen snel en de maatschappelijke onrust nam navenant af. Het lijkt er op dat als een gevolg daarvan in 2016 en in 2017 ook de aanhang en het activisme van extreemrechts is afgenomen.

Er is echter tegelijkertijd sprake van een ogenschijnlijk tegengestelde ontwikkeling. Waar de aanhang en het activisme van extreemrechtse organisaties afneemt, lijkt de maatschappelijke- en politieke invloed vanuit extreemrechts toe te nemen. Dat is op twee vlakken zichtbaar. Ten eerste krijgen extreemrechtse organisaties zelf meer ruimte in het maatschappelijk debat. Ideeën van extreemrechtse groepen lijken steeds meer zonder de schaduw van het nationaalsocialisme en de Tweede Wereldoorlog beschouwd te worden en daardoor gezien te worden als willekeurig welke andere politieke mening. Dat zorgt ervoor dat extreemrechtse organisaties minder met uitsluiting en isolement te maken hebben. Maar ook dat individuele betrokkenheid bij extreemrechtse organisaties minder afbreukrisico met zich meebrengt voor de personen in kwestie. Met als gevolg dat ook mensen met betere opleidingen en goede maatschappelijke perspectieven zich durven aan te sluiten bij deze organisaties. Ten tweede was in de afgelopen periode zichtbaar dat extreemrechtse ideeën en opinies meer toegang krijgen tot het maatschappelijke en politieke debat. Een partij als Forum voor Democratie verspreidde

in 2017 bijvoorbeeld ideeën die goed aansloten bij extreemrechts gedachtegoed. De PVV houdt actief afstand van extreemrechts maar vanuit extreemrechts is er sprake van herkenning en sympathie met ideeën en de ideologie van deze partij. Ook op sociale media is sprake van een groeiende verspreiding van extreemrechts gedachtegoed.

9.5 De justitiële keten

De gegevens van de justitiële keten worden sinds 2015 meegenomen om zicht te krijgen op de justitiële afhandeling, deze gegevens worden verzameld met behulp van het programma Betere Opsporing door Sturing op Zaken (BOSZ) waardoor er sprake is van een verbeterde koppeling van gegevens. Hierdoor zien we sinds 2016 een stijging van OM-gegevens en rechtsgang gegevens ten opzichte van voorgaande jaren.

Als we de gegevens nader bestuderen, zien we in 2017 een duidelijke daling van het aantal opgemaakte processen-verbaal in 2017 (66,8%) ten opzichte van 2016 (98,7%) 2015 (95,6%). Echter voor die tijd was het percentage pv's vrijwel gelijk aan het percentage in 2017. Het lijkt alsof er in 2015 en 2016 sprake was van een piek van uitgeschreven pv's. Ook dit kan mogelijk veroorzaakt zijn door de aanslagen in 2015 en 2016, waardoor het OM en de politie zich geroepen voelde om door middel van meer pv's, meer justitiële aandacht te genereren voor dit type zaken. In 2017 is ook dit aantal echter weer teruggelopen naar het niveau van voor 2015.

Bij 98 zaken is in 2017 het discriminatoir aspect bij een commune delict gebruikt om de ten laste legging te verzwaren en daarmee een hogere straf te eisen. Bij 68% van de incidenten met betrekking tot racisme, antisemitisch schelden en racistisch schelden wordt de zaak gedagvaard. Alleen bij intentioneel antisemitisme ligt in 2017 dit percentage beduidend hoger, namelijk op 100%, maar dit is ook te verklaren aan de hand van het lage aantal incidenten (6) binnen dit thema. De wetsartikelen, die zijn gebruikt om de incidenten met een antisemitisch of racistisch aspect in 2017 af te doen, zijn vooral

mishandeling en bedreiging. Van alle 825 gedagvaarde zaken in 2017 volgt bij ruim 80% een gerechtelijke uitspraak met een strafoplegging. Als we kijken naar de typen straffen die zijn opgelegd dan valt op dat er het meest wordt gekozen voor een boete. Voor deze straf is ook het meest gekozen als we specifiek kijken naar het wetsartikel discriminatie.

Opvallend in het proces van de justitiële keten is dat er in 2017 nog minder dan in 2016 gebruik is gemaakt van het discriminatoir aspect of een discriminatie artikel.

9.6 Vijf jaar trends

Wanneer we de gegevens van de afgelopen jaren combineren en de trends bekijken, valt op dat de meest duidelijke pieken in de data zich laten verklaren door maatschappelijke gebeurtenissen die in of rond diezelfde maand plaatsvonden. Van een beperkt aantal maatschappelijke gebeurtenissen zien we een duidelijk effect op de kwantitatieve gegevens. Zo zien we ten tijde van de operatie 'Protective Edge' in 2014 in het Israëlisch-Palestijns conflict een piek in antisemitische incidenten. De aanslagen op Charlie Hebdo in januari 2015 en in Parijs in november 2015 hadden een soortgelijk effect op anti-moslimincidenten in diezelfde periode. Ook na de 'minder, minder'-uitspraken over Marokkanen die PVV-leider Geert Wilders deed ten tijde van de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2014, zagen we een piek in racistische incidenten. Tegelijkertijd ontbreken verwachte pieken ten tijde van andere maatschappelijke gebeurtenissen, zoals rond de discussie over Zwarte Piet waarbij we geen verband zagen met racistische incidenten. Ook andere gebeurtenissen in het Israëlisch-Palestijns conflict, zoals de toename in geweld in de periode september 2015-februari 2016, hadden geen effect op antisemitische incidenten. En na 2015 zien we nauwelijks nog een effect van terroristische aanslagen uit naam van de islam op het aantal incidenten van moslimdiscriminatie. Kennelijk is er sprake van een bepaalde gewenning aan aanslagen. Echter, ook wanneer er geen ingrijpende maatschappelijke gebeurtenissen zijn, blijkt dat antisemi-

tisme, racisme en moslimdiscriminatie voorkomen in de samenleving. Dit versterkt de indruk dat er een soort 'baseline' bestaat: een bepaalde mate van antisemitisme, racisme en moslimdiscriminatie die stabiel aanwezig is. Een grote mate van maatschappelijke onrust, zoals na de aanslag op het weekblad Charlie Hebdo, kan zorgen voor een piek in incidenten. Een groot aandeel incidenten ontstaat echter naar aanleiding van een ander conflict (escalatie), en laten dus geen effect zien van maatschappelijke gebeurtenissen.

9.7 Slotconclusie

Over de hele linie zien we een afname van incidenten, met uitzondering van intentioneel antisemitische incidenten. Verder zien we ook een afname van aanhang, geweld en activisme bij extreemrechtse groeperingen.

Deze afname van het volume aan incidenten is echter niet het hele beeld. Bij intentioneel antisemitisme is er sprake van een stijging. Verder is er bij alle vormen van incidenten sprake van een toename in ernst. Bij intentioneel antisemitisme zien we een verschuiving van slachtofferloze incidenten naar persoonsgerichte incidenten, bij racistische en anti-moslimincidenten zien we een toename in ernstigere vormen. Bij extreemrechts is er, tegengesteld aan de daling van aanhang en activisme, sprake van een toenemende invloed van extreemrechtse groepen en het extreemrechts discours in samenleving en politiek.

Zoals we vorig jaar al concludeerden, kunnen spraakmakende (internationale) incidenten leiden tot een stijging van bepaalde typen incidenten. De analyse van de trends in de afgelopen vijf jaar laat echter zien dat bij periodieke herhaling van dergelijke incidenten (terrorisme, Midden Oostenconflict, Zwarte Piet) waarschijnlijk een vorm van gewenning plaatsvindt, waardoor we in ieder geval geen reactie meer zien in de vorm van een duidelijke stijging van discriminerende incidenten.

Tegelijkertijd lijkt er sprake van een soort van baseline van het aantal incidenten van antisemitisme, racisme en moslimdiscriminatie, die stabiel is door de jaren heen.

In de rechtsgang blijft het gebruik van de discriminatieartikelen uit het Wetboek van Strafrecht en het gebruik van het discriminatoir aspect ten behoeve van de strafverzwaring bij commune delicten behoorlijk achter bij het door de politie geïdentificeerde aantal incidenten waarbij sprake zou zijn van discriminatie.

- AIVD (2018). *Rechts-extremisme in Nederland. Een fenomeen in beweging*. Den Haag: AIVD.
- Andriessen, I. & Fernee, H. (2012). *Meldingen van discriminatie in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bol, M.W. & Wiersma, E.G. (1997). *Racistisch geweld in Nederland*. Arnhem: Gouda Quint.
- CIDI (2014). *Monitor antisemitische incidenten in Nederland 2013*. Den Haag: Centrum Informatie en Documentatie Israel.
- Donselaar, J. van (1997). *Monitor Racisme en Extreem Rechts. Eerste Rapportage*. Leiden: LISWO.
- Meldpunt Internet Discriminatie (MiND) (2018). *Jaarverslag 2017*.
- Mestrum, N. & Bas, P. van der (2018). *Monitor antisemitische incidenten in Nederland 2017*. Den Haag: Centrum Informatie en Documentatie Israel.
- NCTV (2018). *De golfbewegingen van rechts-extremistisch geweld in West-Europa. Aard, ernst en omvang van de rechts-extremistische geweldsdreiging in West-Europa, inclusief Nederland*. Den Haag: Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV).
- Tierolf, B., Hermens, N., Drost, L. & Kapel, M. van (2015). *Vierde rapportage racisme, antisemitisme, en extreemrechts geweld in Nederland: Incidenten, aangiftes, verdachten en afhandeling in 2014*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Tierolf, B., Hermens, N., Drost, L., & Mein, A. (2013). *Racisme, antisemitisme, extreemrechts geweld en discriminatie in Nederland: Rapportage incidenten, aangiftes, verdachten en afhandeling 2010 en 2011*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut
- Tierolf, B., Kapel, M. van & Drost, L. (2016). *Zesde rapportage racisme, antisemitisme, en extreemrechts geweld in Nederland: Incidenten, aangiftes, verdachten en afhandeling in 2016*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Tierolf, B., Kapel, M. van & Hermens, N. (2015). *Vijfde rapportage racisme, antisemitisme, en extreemrechts geweld in Nederland: Incidenten, aangiftes, verdachten en afhandeling in 2015*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Valk, I. van der (2017). *Monitor moslimdiscriminatie: Derde rapportage, met special: online beeldvorming over moslims en islam*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Wagenaar, W. & Donselaar, J. van (2010). *Racistisch en extreemrechts geweld in 2009*. In: *Rodrigues & Van Donselaar (red). Monitor Racisme en Extremisme, negende rapportage*. Amsterdam: Anne Frank Stichting.
- Walz, G. & Mink, I. (2018). *Discriminatiecijfers in 2017: Een rapport over registraties en meldingen van discriminatie in Nederland*. Rotterdam/Den Haag: Art.1/Politie.
- Wolf, E., Berger, J., & De Ruig, L. (2013). *Antisemitisme in het voortgezet onderwijs: eindrapport*. Zoetermeer: Panteia.

Bijlage 1 Definities gebruikte terminologie

Incident

Een gebeurtenis waar de politie bij betrokken wordt. Dit kan letterlijk alles zijn: een misdrijf, een overtreding, een ongeluk, een 112-mel-ding, een demonstratie, Koningsdag, enzovoort.

Mutatie

De digitale registratie van alles wat er rondom een bepaald incident heeft plaatsgevonden, zoals een beschrijving van de gebeurtenis, de betrokken personen, verdachte(n), aangifte(s), getuigenverklaringen, verhoren, alle opgemaakte processen-verbaal per gebeurtenis.

Incidentcode

De code die de politie aan elk incident koppelt. Deze code geeft weer wat voor soort incident het betrof. Er zijn honderden incidentcodes die de situatie beschrijven van wat heeft plaatsgevonden. Het gaat hierbij om strafbare feiten (bijvoorbeeld 'bedreiging' of 'winkeldiefstal met geweld' of 'vernieling van/aan openbaar gebouw'), maar ook om overtredingen (bijvoorbeeld 'snelheidsovertreding rvv90'), of om gebeurtenissen waar de politie altijd bij betrokken wordt (bijvoorbeeld 'verkeersongeval met uitsluitend materiële schade' of 'begeleiding demonstratie'). Wij hebben deze incidentcodes vervolgens op dezelfde wijze gegroepeerd als in de eerdere monitoren waarbij echter één categorie is toegevoegd, namelijk 'ruzie'.

- Geweld
- Belediging
- Bedreiging
- Bekladding
- Discriminatie
- Diefstal
- Overlast
- Wapenbezit
- Manifestaties en aandachtsvestigingen
- Vernieling
- Ruzie

Proces-verbaal

Een proces-verbaal is een officieel op papier gesteld verslag van de politie. Dit verslag bevat enkele belangrijke feiten. De politieambtenaar heeft alle feiten in het proces-verbaal opgeschreven die hij of zij zelf heeft waargenomen. Dit zijn ook verklaringen die de politieambtenaar van de verdachte(n) of getuige(n) heeft gehoord. Alles wat verdachten of getuigen hebben verklaard staat in het proces-verbaal.

Verdachte

Iemand van wie het redelijk vermoeden bestaat dat hij/zij een bepaald strafbaar feit gepleegd heeft.

Aangifte

Het melden van een strafbaar feit (misdrijf of overtreding) bij de politie. Wettelijk gezien is een aangifte een verzoek aan de officier van justitie om tot strafrechtelijke vervolging van de dader(s) over te gaan.

Afdoening door het OM

Het Openbaar Ministerie kan verschillende acties ondernemen in zaken die via een proces-verbaal bij het OM worden aangebracht. Hierna beschrijven we de belangrijkste acties die in deze rapportage aan de orde komen.

Sepot

Wanneer het OM een zaak tegen een verdachte niet doorzet, is dat een sepot.

Transactie

Door het betalen van een geldsom, voorgesteld door de officier van justitie, kan de verdachte bij lichte misdrijven voorkomen dat hij voor de rechter moet verschijnen.

Strafbeschikking

Het Openbaar Ministerie heeft de bevoegdheid om zelf bepaalde straffen en maatregelen op te leggen zonder tussenkomst van de rechter. Dat wordt mogelijk voor overtredingen of misdrijven waarop een maximum gevangenisstraf staat van niet meer dan zes jaar.

Dagvaarden

Als een sepot, transactie of strafbeschikking niet aan de orde is, volgt de gang naar de strafrechter. Het Openbaar Ministerie zorgt dan dat de verdachte een dagvaarding krijgt: een officiële schriftelijke oproep waarin de officier van justitie de verdachte oproept om op een bepaalde dag voor de rechter te verschijnen. In de dagvaarding staat ook waar de officier de verdachte van beschuldigt.

Voeging

Soms kan het OM beslissen om zaken samen te voegen alvorens tot vervolging over te gaan; dit betreft een administratieve handeling.

Overdracht

Een andere administratieve handeling betreft de overdracht van een zaak aan een officier van justitie in een ander arrondissement.

Bijlage 2 Toelichting koppeling politiebesteden en OM-besteden

In 2018 is net als in 2017 gebruik gemaakt van BOSZ voor de koppeling van politie incidenten uit respectievelijk 2017 en 2016 met de afdoening van het Openbaar Ministerie en de rechtsgang. Hiermee is een enorme stap voorwaarts gezet ten aanzien van het inzicht in hoe zaken die in het ene circuit (de politie) binnenkomen, in de daaropvolgende circuits (het Openbaar Ministerie en de rechtbanken) worden afgedaan. Hoewel de koppeling via BOSZ veel beter en completer werkt dan voorheen, blijven de kenmerken die we ten aanzien van de eerdere handmatige koppeling constateerden, bestaan in het nieuwe systeem. Zo kunnen er binnen één politiemutatie meerdere PV-nummers worden vastgelegd. Als er bijvoorbeeld meerdere verdachten zijn, kunnen zij elk een eigen proces-verbaal krijgen. Ook aangevers kunnen een eigen proces-verbaal krijgen binnen een mutatie, dus relatief gezien kunnen er veel verschillende PV-nummers voorkomen bij één mutatie. Bij het OM worden alle processen-verbaal afzonderlijk bekeken om te bepalen of er een zaak van moet komen. In deze afweging worden processen-verbaal van aangifte natuurlijk gecombineerd met de bijbehorende verdachten, waarbij het wel zo kan zijn dat elke afzonderlijke verdachte binnen een mutatie een aparte zaak wordt. Tegelijkertijd kan één mutatie van één verdachte, worden samengevoegd met andere incidenten van dezelfde verdachte, tot uiteindelijk één OM-zaak. Vervolgens kan de zaak worden afgedaan. Hiervoor zijn verschillende mogelijkheden, de zaak kan worden geseponerd of administratief beëindigd, er volgt geen verdere actie richting personen of zaken. Daarnaast mag het OM ook voor een aantal veel voorkomende strafbare feiten, wanneer de schuld vaststaat, zelf een straf opleggen (een boete of een taakstraf): de OM-strafbeschikking. Deze dient in de toekomst de OM-transactie te vervangen. Op dit moment bestaan ze echter beide nog. De transactie is een aanbod van het OM aan de verdachte om, in geval van een aantal kleinere veelvoorkomende vergrijpen, de strafvervolgning af te kopen met een boete. In beide gevallen (transactie en OM-strafbeschikking) wordt het feit opgenomen in het

strafblad van de persoon. Verder kan besloten worden om zaken te voegen. Meestal worden dan verschillende belastende feiten samengevoegd tot één zaak.

Als het OM besluit om een zaak voor te laten komen bij de rechter, dan zal de officier van justitie een dagvaarding opmaken waarin de tenlastelegging staat vermeld en de verdachte wordt opgeroepen om op een bepaalde dag en tijd voor de rechter te verschijnen. Dan volgt de rechtszaak en spreekt de rechter het vonnis uit. Er zijn verschillende mogelijkheden waarop een zaak kan worden afgedaan als deze voor de rechter komt. Allereerst kan de zaak als het ware worden stopgezet. Het gaat dan om een nietigverklaring, niet-ontvankelijkverklaring (OM) of niet-bevoegd-verklaring (rechter). Daarnaast is er de mogelijkheid tot 'voeging ter zitting'. Dit is hetzelfde als de voeging door het OM, alleen worden hier verschillende rechtszaken, ter zitting van één van de rechtszaken, gecombineerd met andere zaken en onder een nieuw nummer voortgezet. Een andere mogelijkheid waartoe de rechter kan beslissen is vrijspraak of ontslag van alle rechtsvervolgning; de zaak eindigt dan zonder veroordeling. Ontslag betekent dat wel kan worden bewezen dat het feit is begaan, maar dat dit feit of de dader om een of andere reden niet strafbaar is. Tot slot kan de rechter beslissen dat de verdachte wel schuldig is en een straf of maatregel opleggen, de zogenaamde strafoplegging. Dit is de grootste categorie, waarbij veel verschillende strafmogelijkheden op te leggen zijn.

De complexiteit van de onderlinge relaties tussen de systemen maakt duidelijk dat er op verschillende plekken ruis blijft voorkomen. Met de komst van BOSZ is een gedeelte van de ruis nu opgelost, maar het feit blijft dat de in hoofdstuk 8 genoemde aantallen altijd voort komen uit een combinatie van gegevens, namelijk politie-incidenten, OM-afdoeningen en rechtszaken. Dit betekent dat wij niet spreken over werkelijke aantallen OM-afdoeningen en rechtszaken. Dit omdat het regelmatig voorkomt dat politie-incidenten worden gecombineerd in één OM-afdoening (voegen), en verschillende OM-zaken in één rechtszaak worden behandeld. Dat ene vonnis in die

rechtszaak zien we vervolgens terug bij alle betrokken OM-zaken en alle betrokken politie-incidenten. Zo kan het lijken alsof er wel tien vonnissen zijn geweest bij tien verschillende politie-incidenten, terwijl dat maar één rechtszaak is geweest waarin tien politie-incidenten zijn gevoegd. De politie-incidenten en OM-zaken bespreken we vanuit de werkelijke aantallen, de rechtszaken bespreken we altijd gecombineerd met ofwel politie-incidenten ofwel OM-zaken. De genoemde aantallen komen dus altijd voort uit een combinatie van gegevens.

Verder is van belang te begrijpen dat de basis van onze cijfers de mutatienummers zijn, dit betekent dat wanneer incidenten worden gecombineerd in één OM-zaak, wij het resultaat van die betreffende OM-zaak terugzien bij alle betrokken mutatienummers. Hetzelfde geldt voor de rechtszaken. Wanneer er verschillende OM-zaken zijn gevoegd (waarbinnen ook weer gecombineerde politie-incidenten kunnen voorkomen) in één rechtszaak, zien wij het betreffende vonnis in die rechtszaak terug bij alle incidenten die zijn gevoegd en gecombineerd.

Colofon

Opdrachtgever
Auteurs

Anne Frank Stichting
Drs. B. Tierolf
Mr. drs. L.F. Drost
M. van Kapel, MSc.

Met medewerking van
Omslag
Uitgave

W. Wagenaar, MSc. (Anne Frank Stichting)
Ontwerppartners, Breda
Verwey-Jonker Instituut
Kromme Nieuwegracht 6
3512 HG Utrecht
T (030) 230 07 99
E secr@verwey-jonker.nl
I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>.

ISBN 978-90-5830-912-9

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2018.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.

Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

Deze zevende rapportage racisme, antisemitisme en extreemrechts geweld in Nederland, is de laatste zoals die in deze vorm zal verschijnen. Het Verwey-Jonker Instituut, in opdracht van de Anne Frank Stichting, zal zich met deze thema's blijven bezighouden, maar in een andere vorm.

In 2017 zagen we een verdere daling van racisme, moslimdiscriminatie en extreemrechts geweld. Wel zagen we een stijging van het intentioneel antisemitisme.

Naast de beschrijving van deze resultaten, bevat dit rapport een apart hoofdstuk over de trends in de afgelopen vijf jaar ten aanzien van antisemitische, racistische en anti-moslimincidenten. Deze trends worden in verband gebracht met maatschappelijke ontwikkelingen.

De basis voor de cijfers in deze rapportage zijn de registraties van de politie. Aangezien de eigen rapportage van de politie en deze rapportage in de loop der jaren steeds meer op elkaar zijn gaan lijken, is voor ons nu de tijd gekomen om op een andere manier inhoud te geven aan deze thema's.